

 BUXORO DAVLAT
PEDAGOGIKA
INSTITUTI

ISSN 2181-4201

№ 4
2025

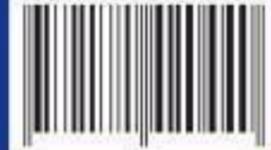
TA'LIM
TRANSFORMATSIYASI

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ
ТРАНСФОРМАЦИЯ

EDUCATIONAL
TRANSFORMATION

ILMIY – METODIK JURNAL

ISSN 2181-4201

**BUXORO DAVLAT
PEDAGOGIKA
INSTITUTI**

BUXORO DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

TA'LIM TRANSFORMATSIYASI

ILMIY – METODIK JURNAL

№. 4

BUXORO – 2025

Bosh muharrir:
Ma'murov Bahodir Baxshullayevich
Buxoro davlat pedagogika instituti rektori, p.f.d. (DSc), professor

Tahrir hay'ati raisi:
Qahhorov Siddiq Qahhorovich
pedagogika fanlari doktori, professor.

Muqimov	– O'zRFA akademigi, fizika-matematika fanlari doktori, professor
K.M.	
Xamidov	– iqtisod fanlari doktori (DSc), professor
O.X.	
Murodov	– fizika-matematika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Sh.N.	
Ikramov	– pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
A.A.	
Raximov	– fizika-matematika fanlari nomzodi, dotsent
Sh.A.	
Muxtorov	– psixologiya fanlari nomzodi, dotsent
E.M.	
Niyozov	– texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent.
A.K.	
Sharipov	– falsafa fanlari doktori (DSc), professor
A.Z.	
Qahhorov	– iqtisod fanlari doktori (DSc), professor
O.S.	
Barotov	– psixologiya fanlari doktori, professor
Sh.R.	
Olimov	– pedagogika fanlari doktori, professor
Sh.Sh.	
Rasulov T.H.	– fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor
O'rayeva	– filologiya fanlari doktori, professor
D.S.	
Amonov	– texnika fanlari doktori, professor
M.R.	
Bo'riyev	– biologiya fanlari doktori, professor
S.B.	
Ma'murov	– pedagogika fanlari doktori, professor
B.B.	
Abdullayev	– pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
M.J.	
Jo'rayev	– pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
A.R.	
Saidova	– pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent
M.J.	
Nazarov	– fizika-matematika fanlari nomzodi, dotsent
M.R.	
Izbullayeva	– pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent Tadjixodjayev Z.A. texnika fanlari
G.V.	doktori, professor
Tosheva	– filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dotsent
D.A.	
Byulent	– filologiya fanlari doktori, professor (Ahmad Yassaviy nomidagi xalqaro
Bayram	Turk-Qozoq universitet)
Timur	– filologiya fanlari doktori, professor (AQSH Michigan davlat universiteti)
Kojaog'lu	
Irina	– filologiya fanlari doktori, professor (Taras Shevchenko nomidagi Kiyev milliy
Pokrovskaya	universiteti)

Murat Elmali	– filologiya fanlari doktori, professor (Istanbul universiteti)
Mehmet Y.Y.	– filologiya fanlari doktori, professor (Istanbul universiteti)
Starikov Marcelo	– pedagogika fanlari doktori, professor (New York)

ILMIY – METODIK
JURNAL TAHRIR
HAY’ATI TARKIBI

Muassis: Buxoro davlat pedagogika instituti

Tahririyat manzili: Buxoro shahar Piridastgir ko‘chasi 2-uy.

Telefon: (+998 65) 226-10-97

Faks: (+998 65) 226-66-75

Elektron manzil: buxdpi@buxdpi.uz.

ISSN – 2181-4201

PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYA VA METODIKA

ZAMONAVIY PSIXOLOGIYADA ILMIY FAOLIYATNING IJTIMOIY-PEDAGOGIK AHAMIYATI

Xudoyberdiyeva Sabinabonu Husniddin qizi, Buxoro davlat pedagogika instituti, Pedagogika va ijtimoiy fanlar fakulteti, Pedagogika yo'nalishi talabasi
Tel(91.442-75-86)

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy psixologiyada ilmiy faoliyatning ijtimoiy-pedagogik ahamiyati tahlil etiladi. Ilmiy faoliyatning jamiyat va ta'lim tizimidagi roli, uning inson kapitalini shakllantirishga qo'shadigan hissasi hamda psixologik tadqiqotlarning pedagogik jarayonga ta'siri ilmiy yondashuvlar asosida ko'rib chiqiladi. Metodologik jihatdan zamonaviy psixologik tadqiqotlar, pedagogik jarayondagi innovatsion usullar va ularning ijtimoiy ta'siri chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari ilmiy faoliyatning ta'lim sifatini oshirishga va jamiyat taraqqiyotiga qo'shayotgan hissasini ochib beradi.

Kalit so'zlar: zamonaviy psixologiya, ilmiy faoliyat, ijtimoiy-pedagogik ahamiyat, innovatsion usullar, inson kapitali, ta'lim sifati.

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ ПСИХОЛОГИИ

Худойбердиева Сабинабону Хусниддин кизи, Бухарский государственный педагогический институт, факультет педагогики и социальных наук, направление «Педагогика»
Студентка
Тел: (91) 442-75-86

Аннотация: В статье анализируется социально-педагогическое значение научной деятельности в современной психологии. На основе научных подходов рассматривается роль научной деятельности в обществе и системе образования, ее вклад в формирование человеческого капитала, влияние психологических исследований на педагогический процесс. Методологически глубоко анализируются современные психологические исследования, инновационные методы в педагогическом процессе, их социальное воздействие. Результаты исследования раскрывают вклад научной деятельности в повышение качества образования и развитие общества.

Ключевые слова: современная психология, научная деятельность, социально-педагогическая значимость, инновационные методы, человеческий капитал, качество образования.

SOCIO-PEDAGOGICAL SIGNIFICANCE OF SCIENTIFIC ACTIVITY IN MODERN PSYCHOLOGY

Khudoyberdiyeva Sabinabonu Husniddin qizi Bukhara State Pedagogical Institute, Faculty of Pedagogy and Social Sciences, Pedagogy Department
Student:

Tel: +998 (91) 442-75-86

Annotation : This article analyzes the socio-pedagogical significance of scientific activity in modern psychology. The role of scientific activity in society and the education system, its contribution to the formation of human capital, and the impact of psychological research on the pedagogical process are considered on the basis of scientific approaches. Methodologically, modern psychological research, innovative methods in the pedagogical process, and their social impact are deeply analyzed. The results of the study reveal the contribution of scientific activity to improving

the quality of education and the development of society.

Keywords: modern psychology, scientific activity, socio-pedagogical significance, innovative methods, human capital, quality of education.

KIRISH

Bugungi globallashuv jarayonida inson kapitalining rivojlanishi muhim masalalardan biri hisoblanadi. Ta'lim sifati, insonning kasbiy va shaxsiy rivojlanishi bevosita ilmiy faoliyat bilan chambarchas bog'liqdir. Psixologiya fanining zamonaviy rivojlanishi pedagogik jarayon bilan uzviy bog'liq bo'lib, u o'qitish uslublarini takomillashtirish, o'quvchilarning motivatsiyasi va kreativ fikrlashini rivojlantirish uchun ilmiy asos yaratadi. Shu bois, ilmiy faoliyatning ta'lim tizimiga ta'sirini chuqur o'rganish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Mazkur maqolada zamonaviy psixologiyada ilmiy faoliyatning ijtimoiy- pedagogik ahamiyati ko'rib chiqiladi. Ilmiy faoliyat ta'lim sifati va pedagogik jarayonlarga qanday ta'sir qilishini, inson kapitalini shakllantirishdagi o'rnini aniqlash maqsad qilingan. Maqolada psixologik tadqiqotlarning natijalari, innovatsion yondashuvlar va ta'lim tizimiga ta'sir etuvchi omillar haqida keng qamrovli tahlil taqdim etiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ilmiy faoliyatning pedagogik jarayonga ta'sirini o'rganishda turli xil nazariy va empirik manbalar tahlil qilindi. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, ilmiy izlanishlar ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalarni joriy etishga xizmat qiladi¹. Shuningdek, pedagogik jarayonni takomillashtirish uchun kognitiv psixologiya va neyropsixologiya sohalaridagi ilmiy yondashuvlardan foydalanish samarador hisoblanadi².

Metodologik jihatdan, tadqiqotda sifat va miqdoriy tahlil usullari qo'llanildi. Sifat tahlili doirasida zamonaviy psixologik nazariyalar, innovatsion ta'lim metodlari va pedagogik tajribalar o'rganildi. Miqdoriy tahlil esa ilmiy faoliyatning ta'lim sifati va o'quvchilar bilim darajasiga ta'sirini aniqlash uchun amalga oshirildi. Tadqiqot jarayonida so'rovnomalar, eksperimental tadqiqotlar va statistik ma'lumotlar asosida natijalar chiqarildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Zamonaviy psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ilmiy faoliyat pedagogik jarayonga quyidagi jihatlar orqali ta'sir ko'rsatadi:

Ta'lim sifati oshirish: Ilmiy faoliyat asosida ishlab chiqilgan innovatsion metodlar o'quvchilarning tushunish qobiliyatini oshirishga xizmat qiladi.

Kreativ tafakkurni rivojlantirish: Psixologik izlanishlar asosida yaratilgan metodlar o'quvchilarning kreativ fikrlash qobiliyatini oshiradi.

Motivatsiyani kuchaytirish: Ilmiy izlanishlar natijalari asosida ishlab chiqilgan pedagogik yondashuvlar o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

1- jadval

Ilmiy faoliyatning pedagogik jarayonga ta'siri

Jihatlar	Ta'sir natijalari
Ta'lim sifati	Bilim olish jarayonining samaradorligi oshadi
Kreativ tafakkur	O'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyati rivojlanadi
Motivatsiya	Ta'lim jarayoniga bo'lgan qiziqish kuchayadi

¹ Smith, R., & Johnson, K. (2020). *Innovative Teaching Methods and Their Effectiveness*. London: Oxford University Press.

² Anderson, J. (2021). *Cognitive Psychology in Education*. New York: Academic Press

Ilmiy faoliyat natijalarining o'quvchilarga ta'siri

Jihatlar	Ilmiy tadqiqotlar natijalari
Pedagogik yondashuvlar	Innovatsion usullar joriy qilinadi
Shaxsiy rivojlanish	O'quvchilarning qobiliyatlari shakllanadi

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatmoqdaki, ilmiy faoliyat pedagogik jarayonni takomillashtirishda muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, ta'lim tizimida psixologik tadqiqot natijalari asosida ishlab chiqilgan innovatsion yondashuvlar samarali hisoblanadi.

XULOSA

Zamonaviy psixologiyada ilmiy faoliyatning ijtimoiy-pedagogik ahamiyati beqiyosdir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatmoqdaki, ilmiy faoliyat ta'lim tizimida innovatsion usullarni joriy etish, ta'lim sifatini oshirish va o'quvchilarning kreativ tafakkurini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, ilmiy tadqiqotlar natijalari pedagogik jarayonni takomillashtirish, o'qitish usullarini optimallashtirish va motivatsiyani oshirish imkoniyatini yaratadi.

Kelajakda ilmiy faoliyatni yanada rivojlantirish, pedagogik jarayonda uning natijalaridan keng foydalanish ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli, ilmiy tadqiqotlarning ta'lim jarayoniga ta'sirini chuqur o'rganish, yangi metodlar ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish dolzarb masala bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Anderson, J. (2021). *Cognitive Psychology in Education*. New York: Academic Press.
2. Smith, R., & Johnson, K. (2020). *Innovative Teaching Methods and Their Effectiveness*. London: Oxford University Press.
3. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge: Harvard University Press.
4. Piaget, J. (1952). *The Origins of Intelligence in Children*. New York: W.W. Norton & Company.

ЦИФРОВИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ КАК ДИДАКТИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА.

Эргашева Дильфуза Камилловна, Преподаватель Бухарского государственного педагогического института
dilfuzaergasheva1972@mail.ru

Аннотация: Статья посвящена актуальной проблеме трансформации дидактики в условиях цифровизации образования. Автор исследует педагогическую сущность цифровизации, её влияние на методы, формы и содержание обучения, а также выявляет ключевые вызовы и перспективы, связанные с изменением роли преподавателя, мотивацией обучающихся и объективностью оценивания.

Ключевые слова: цифровизация образования, дидактика, цифровая среда, педагогическое взаимодействие, дистанционное обучение, цифровое неравенство, методы обучения, цифровая компетентность, образовательные технологии, оценивание знаний.

ТАЪЛИМНИНГ РАҚАМЛАШУВИ ДИДАКТИК МУАММО СИФАТИДА

Ergasheva Dilfuza Kamilovna, Buxoro davlat pedagogika instituti katta o'qituvchisi
dilfuzaergasheva1972@mail.ru

Аннотация: Мақола таълимнинг рақамлашуви шароитида дидактиканинг трансформацияси билан боғлиқ долзарб муаммога бағишланган. Муаллиф рақамлашувнинг педагогик моҳиятини, унинг ўқитиш усуллари, шакллари ва мазмунига таъсирини таҳлил қилади, шунингдек, ўқитувчининг роли ўзгариши, ўқувчиларнинг мотивацияси ва баҳолашнинг объективлиги билан боғлиқ асосий муаммо ва истикболларни аниқлайди.

Калит сўзлар: таълимнинг рақамлашуви, дидактика, рақамли муҳит, педагогик ўзаро алоқалар, масофавий таълим, рақамли тенгсизлик, ўқитиш усуллари, рақамли компетентлик, таълим технологиялари, билимни баҳолаш.

DIGITALIZATION OF EDUCATION AS A DIDACTIC PROBLEM

Ergasheva Dilfuza Kamilovna, Teacher at Bukhara State Pedagogical Institute
dilfuzaergasheva1972@mail.ru

Abstract: This article addresses the relevant issue of the transformation of didactics in the context of the digitalization of education. The author explores the pedagogical essence of digitalization, its impact on teaching methods, forms, and content, and identifies the key challenges and prospects related to the changing role of the teacher, student motivation, and the objectivity of assessment.

Keywords: digitalization of education, didactics, digital environment, pedagogical interaction, distance learning, digital inequality, teaching methods, digital competence, educational technologies, knowledge assessment.

Введение

В последние десятилетия цифровые технологии проникли практически во все сферы жизни, и образование — не исключение. Процессы цифровизации в образовательной системе воспринимаются обществом и государством как прогрессивные и перспективные. Создание электронных платформ, внедрение дистанционного обучения, развитие образовательных приложений и искусственного интеллекта — всё это позволяет расширить возможности доступа к знаниям, персонализировать обучение и повысить его эффективность. Однако столь масштабные изменения вызывают не только положительные отклики, но и порождают ряд проблем,

особенно в области дидактики — науки о процессе и содержании обучения. Дидактика традиционно изучает цели, методы, принципы, средства и формы обучения. В условиях цифровизации возникает необходимость переосмысления многих её положений: как изменяются роли педагога и обучающегося? Насколько эффективно усваиваются знания в цифровой среде? Как сохранить качество образования в условиях перехода на электронные платформы? Ответы на эти вопросы становятся актуальными и требуют осмысления не только с точки зрения технологий, но и педагогики. Под цифровизацией образования понимается внедрение цифровых технологий в организацию и реализацию образовательного процесса. Это включает использование электронных платформ, онлайн-курсов, виртуальных лабораторий, искусственного интеллекта, электронных журналов и дневников, интерактивных заданий, средств видеосвязи и многого другого. На первый взгляд, всё это должно способствовать развитию образовательной среды, сделать обучение более гибким, доступным и интересным.

Действительно, цифровизация имеет ряд неоспоримых преимуществ. Она предоставляет учащимся возможность учиться в удобное время и в комфортной обстановке, позволяет выбирать индивидуальную образовательную траекторию, расширяет доступ к информации и лучшим образовательным практикам. Для преподавателя это возможность автоматизировать рутинные процессы, отслеживать успеваемость и вовлечённость обучающихся с помощью цифровых инструментов. Однако вместе с этим цифровизация обнажает множество дидактических проблем, напрямую влияющих на эффективность и качество обучения. Одной из важнейших составляющих учебного процесса является живое общение между преподавателем и обучающимся. В традиционной системе образования учитель выступает не только источником знаний, но и носителем нравственных и социальных установок, он формирует мотивацию, развивает мышление, направляет процесс познания. В условиях цифровизации это взаимодействие нередко сводится к минимуму: лекции заменяются видеозаписями, задания — тестами с автоматической проверкой, а обратная связь — сухими комментариями на платформе. В результате нарушается один из ключевых дидактических принципов — принцип общения и сотрудничества, что негативно сказывается на мотивации, вовлечённости и глубине усвоения знаний. Цифровая среда порождает феномен «клиповости мышления» — неспособность концентрироваться на одном источнике информации длительное время. В условиях избыточности и фрагментарности цифровых материалов учащиеся всё чаще воспринимают знания не системно, а отрывочно. Это приводит к снижению уровня когнитивной активности, трудностям в осмыслении сложных понятий, неспособности к анализу и синтезу информации. Цифровая дидактика сталкивается с задачей не просто передать информацию, а научить обучающегося выделять главное, выстраивать логические связи, развивать критическое мышление — задачи, которые при поверхностном использовании технологий не решаются, а, наоборот, усугубляются. Одна из проблем, часто игнорируемых на системном уровне, — цифровое неравенство. Оно проявляется не только в наличии или отсутствии доступа к технике и интернету, но и в уровне цифровой грамотности учащихся и педагогов. Некоторые обучающиеся не имеют дома компьютера или стабильного интернета, другие не умеют эффективно использовать цифровые инструменты для получения знаний. То же касается и части учителей, которым не хватает методической и технической подготовки. Такое неравенство нарушает принцип доступности образования и противоречит дидактическому требованию равных условий для всех участников учебного процесса. Контроль и оценка знаний — важнейшая дидактическая функция. В условиях дистанционного и цифрового обучения она значительно усложняется. Автоматизированные тесты не всегда позволяют

оценить глубину понимания, а при отсутствии очного контроля учащиеся могут пользоваться сторонними источниками, что искажает реальный уровень знаний.

Кроме того, сама структура оценивания в цифровой среде требует новых подходов. Необходимо учитывать не только результат, но и процесс, степень вовлечённости, качество выполнения заданий. Это требует пересмотра традиционных форм и критериев оценки. С внедрением цифровых технологий кардинально изменяется роль преподавателя. Он уже не может быть просто транслятором знаний — эту функцию частично берут на себя образовательные платформы и искусственный интеллект. Задача современного педагога — стать навигатором в цифровом мире, тьютором, консультантом, мотиватором. Это требует принципиально иного подхода к педагогической подготовке, что пока недостаточно отражено в системе повышения квалификации.

Таким образом, цифровизация не устраняет потребность в учителе, а, напротив, делает его роль более многозадачной и ответственной, что должно учитываться в дидактической теории и практике. Для преодоления обозначенных проблем необходимо искать баланс между технологиями и педагогикой. Ниже перечислены некоторые направления, способные обеспечить этот баланс:

1. Интеграция цифровых и традиционных методов обучения — использование смешанных форм (blended learning), когда цифровые ресурсы дополняют, а не заменяют очное обучение.
2. Повышение цифровой компетентности педагогов — регулярное обучение преподавателей не только техническим навыкам, но и методам эффективного использования цифровой среды в дидактике.
3. Разработка качественных цифровых образовательных ресурсов, соответствующих возрастным, психологическим и дидактическим особенностям учащихся.
4. Создание условий для равного цифрового доступа — обеспечение всех участников образовательного процесса необходимыми техническими средствами и интернетом.
5. Адаптация систем оценки — разработка новых форм и критериев контроля знаний, ориентированных на развитие аналитических и творческих способностей, а не только на воспроизведение информации.
6. Переосмысление дидактических принципов — актуализация принципов индивидуализации, мотивации, наглядности и интерактивности в новых условиях.

Цифровизация образования — процесс неизбежный и необходимый, открывающий широкие горизонты для модернизации учебного процесса. Однако он не должен восприниматься исключительно как технический или организационный переход. Речь идет о глубокой трансформации всей системы образования, в центре которой должен оставаться человек — обучающийся и педагог. Дидактика призвана не только реагировать на вызовы цифровой эпохи, но и формировать теоретическую основу для создания качественного и гуманного образования будущего. Задача современной педагогики — не отказаться от традиций, но адаптировать их к новым реалиям, сохранив при этом главный смысл образования: развитие личности, критического мышления и способности к самостоятельному познанию.

Использованная литература

1. Абраменкова, Ю. В. Формирование цифровой грамотности обучающихся посредством использования современных электронных ресурсов. *Дидактика математики: проблемы и исследования*. 2024. № 62. С. 59–65.

2. Жданова, Т. А. Развитие критического мышления студентов в условиях цифровизации высшего образования. *Управление образованием: теория и практика*. 2024. № 10-1. С. 73–81.
3. Хурамшин, Д. Р., Юнусов, Д. А. Интеграция цифровых технологий в современное образование: вызовы и перспективы. *Управление образованием: теория и практика*. 2023. № 11-1. С. 103–109.
4. Абдурахмонов, З. Б. Цифровые технологии в высшем образовании – как эффективный механизм инновационного преобразования традиционной дидактики. *Образование и инновационные исследования*. 2022. № 8.
5. Кирхмаер, Л. В., Искакова, К. М. Цифровизация образования: проблемы и перспективы. *Альтынсаринские педагогические чтения*. 2024.

ПРОЕКТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК МЕТОД ФОРМИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ У СТУДЕНТОВ

Райхонова Зебинисо Шамсидиновна,

Преподаватель Бухарского государственного педагогического института

rajhonovazebinisso@gmail.com

Аннотация: В статье рассматривается использование проектной деятельности как методического приёма формирования исследовательских навыков у студентов высшего учебного заведения. Автор предлагает модель внедрения проектной деятельности в учебный процесс вуза, а также даются рекомендации преподавателям по стимулированию исследовательской активности студентов. Статья будет полезна преподавателям вузов, методистам и исследователям в сфере высшего образования.

Ключевые слова: проектная деятельность; исследовательские навыки; студенты; высшее образование; методика преподавания; учебный проект; самостоятельная работа.

ЛОЙИҲА ФАОЛИЯТИ – ТАЛАБАЛАРДА ТАДҚИҚОТ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ УСУЛИ СИФАТИДА

Rayhonova Zebiniso Shamsidinovna,

Buxoro davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

rajhonovazebinisso@gmail.com

Аннотация: Мақолада олий таълим муассасаси талабаларида тадқиқот кўникмаларини шакллантиришнинг методик усули сифатида лойиҳа фаолиятдан фойдаланиш масаласи кўриб чиқилади. Муаллиф лойиҳа фаолиятини олий таълим жараёнига жорий этиш моделини таклиф этади, шунингдек, талабаларнинг тадқиқот фаоллигини рағбатлантириш бўйича ўқитувчиларга тавсиялар берилади. Мақола олий таълим муассасалари ўқитувчилари, методистлар ва олий таълим соҳасидаги тадқиқотчилар учун фойдали бўлади.

Калит сўзлар: лойиҳа фаолияти; тадқиқот кўникмалари; талабалар; олий таълим; ўқитиш методикаси; таълимий лойиҳа; мустақил иш.

PROJECT-BASED ACTIVITY AS A METHOD FOR DEVELOPING STUDENTS' RESEARCH SKILLS

Raihonova Zebiniso Shamsidinovna,

Teacher at Bukhara State Pedagogical Institute

rajhonovazebinisso@gmail.com

Abstract: The article examines the use of project-based activity as a methodological approach to developing research skills among university students. The author proposes a model for integrating project-based learning into the educational process of higher education institutions and provides recommendations for teachers on how to stimulate students' research activity. The article will be useful for university lecturers, methodologists, and researchers in the field of higher education.

Keywords: project-based activity; research skills; students; higher education; teaching methodology; educational project; independent work.

Введение. Современная система высшего образования требует от студентов не только овладения теоретическими знаниями, но и умения самостоятельно добывать новые знания, осуществлять поиск и обработку информации, формулировать задачи, выдвигать гипотезы и оформлять результаты. В этом смысле проектная деятельность становится важным методом для формирования исследовательских навыков. В

педагогической литературе подчёркивается, что проектная деятельность и исследовательская деятельность имеют как общие черты, так и существенные различия. Однако именно их интеграция — то есть использование метода проектов с включением элементов исследования — создаёт наиболее продуктивные условия для развития у студентов исследовательского типа мышления и исследовательской позиции. Это направление особенно важно в условиях подготовки будущих специалистов, способных принимать самостоятельные решения и находить нестандартные пути решения профессиональных задач. Проектная деятельность в образовательной среде рассматривается как целенаправленная деятельность, ориентированная на создание конкретного результата или продукта, обладающего практической значимостью. В процессе реализации проекта студенты проходят путь от постановки цели и задач до презентации результатов. Исследовательская деятельность, в отличие от проектной, направлена преимущественно на получение нового знания: она предполагает выдвижение гипотезы, её проверку, анализ полученных данных и формулировку выводов. В Вузе наиболее эффективной становится проектно-исследовательская деятельность, при которой проект дополняется исследовательскими компонентами: формулировкой гипотез, анализом данных, выведением закономерностей. Это позволяет студентам не только разрабатывать конкретный продукт, но и осмысленно подходить к каждому этапу его создания, развивая при этом исследовательские умения. Среди ключевых исследовательских навыков можно выделить: умение формулировать проблему, планировать собственную деятельность, искать, критически оценивать и систематизировать информацию, делать обоснованные выводы, а также оформлять результаты в различных формах — от письменного отчёта до научной статьи или мультимедийной презентации.

Процесс организации проектной деятельности требует определённой структуры. В начале необходимо создать мотивационное поле: ознакомить студентов с актуальной темой, выявить проблемную ситуацию, вызвать интерес и вовлечённость. Далее студенты совместно с преподавателем формулируют цели и задачи проекта, уточняют гипотезу, если она предполагается. После постановки целей наступает этап планирования: студенты определяют необходимые ресурсы, выбирают методы, распределяют роли, составляют график работы. Следующий этап связан с реализацией проекта, в ходе которого осуществляется сбор информации, практическая работа, анализ данных и создание конечного продукта. На заключительном этапе происходит представление результатов: защита проекта, презентация, устный или письменный отчёт. Обязательной частью становится рефлексия: студенты анализируют собственную деятельность, выявляют сильные стороны и трудности, а преподаватель даёт развёрнутую обратную связь. Продукт проекта может быть реализован на практике, опубликован или предложен к дальнейшему исследованию. Эффективность проектной деятельности напрямую зависит от степени её включённости в профессиональный контекст, а также от качества педагогического сопровождения. Преподаватель играет роль наставника, не диктуя решения, а направляя, консультируя, помогая осмыслить процесс. Важно, чтобы студенты чувствовали ответственность за результат, имели возможность проявить инициативу и творчество. Проектная деятельность создаёт благоприятные условия для развития исследовательских умений. В ходе проектной работы студенты учатся самостоятельно выдвигать гипотезы, анализировать ситуацию, находить и обрабатывать различные источники информации, критически осмысливать факты. Они сталкиваются с необходимостью не просто повторить известное, а найти своё решение, свою интерпретацию проблемы. Это развивает аналитическое и системное мышление, формирует навык постановки исследовательского вопроса и логики

аргументации. Кроме того, работа в проектной группе способствует развитию коммуникативных и организационных навыков, что также важно для исследовательской деятельности. Результаты проектной работы часто оформляются в виде докладов, постеров, научных сообщений, что приближает студентов к формату научной коммуникации. Таким образом, проект становится не только средством освоения учебного материала, но и площадкой для развития исследовательской инициативы. Отмечается, что студенты, систематически включённые в проектную деятельность, демонстрируют более высокий уровень самостоятельности, мотивации, критического мышления и креативности, что в дальнейшем положительно сказывается на их профессиональном становлении.

Для эффективного внедрения проектной деятельности в вузовский образовательный процесс необходима чёткая организационная модель. На начальном этапе преподаватель предлагает тематику, актуальную как с научной, так и с профессиональной точки зрения. Студенты могут выбирать тему индивидуально или коллективно. Важно, чтобы они осознавали значимость проблемы и имели возможность вносить свой вклад в её решение. Проект делится на логические этапы: постановка цели, формулировка гипотезы, определение методов, сбор и анализ информации, создание продукта, презентация и рефлексия. На каждом этапе преподаватель оказывает методическую помощь, стимулируя студентов к самостоятельности. Важно наладить систему промежуточной отчётности, где студенты представляют результаты текущего этапа, получают обратную связь и вносят необходимые коррективы. Итоговая презентация проекта может проходить в форме конференции, круглого стола, защиты перед комиссией или публикации результатов. Завершающим этапом становится осмысление пройденного пути: что получилось, какие трудности возникли, чему научились участники. Это способствует развитию рефлексивной компетенции и закрепляет полученные исследовательские навыки. Для успешной реализации проектной деятельности преподавателю важно соблюдать баланс между контролем и свободой творчества. Проект должен быть структурирован, но при этом не загонять студентов в рамки. Следует поощрять инициативу, умение самостоятельно находить и решать проблемы. Тематика проекта должна быть связана с будущей профессиональной деятельностью студентов, что повышает мотивацию и вовлечённость. Важно чередовать групповые и индивидуальные формы работы, организовывать обсуждение, совместный анализ, взаимную экспертизу. Необходимо также обеспечить студентов необходимыми ресурсами: доступом к информации, консультациями, техническими средствами. Оценивание должно быть комплексным: учитываться не только конечный результат, но и процесс — участие, исследовательская активность, креативность, умение работать в команде и самостоятельно. Поддержка со стороны преподавателя играет ключевую роль: она должна быть постоянной, но ненавязчивой, стимулирующей и направляющей.

Проектная деятельность представляет собой эффективный метод формирования исследовательских навыков у студентов. Её внедрение способствует развитию самостоятельности, критического мышления, способности к анализу и синтезу информации, навыков научного общения. В современных условиях, когда востребован специалист, умеющий решать нестандартные задачи, готовый к постоянному обучению и исследованию, проектная деятельность приобретает особую значимость. Она позволяет студентам не только усваивать знания, но и превращаться в активных субъектов познания, формируя исследовательский стиль мышления, столь необходимый в любой профессиональной сфере. Грамотно организованная проектная работа становится важным звеном подготовки будущих специалистов, а также средством развития педагогического потенциала высшей школы.

Список литературы:

1. Муллер О. Ю. Исследовательская и проектная деятельность студентов: социально-психологические аспекты // Социальная политика и социальное партнёрство. — 2021. — № 11.
2. Зайцева О. А. Проектная деятельность студентов-бакалавров как условие подготовки к исследовательской деятельности школьников // Самарский научный вестник. — 2022.
3. Крючкова Т. А. Формирование навыков проектной деятельности у студентов // Урок.1Сентябрь. — URL: Манцаева А. Н., Яхьяева А. А. Проектная деятельность как средство повышения эффективности обучения в вузе // Управление образованием: теория и практика. — 2023.
4. Петунин О. В. Научно-исследовательская деятельность как средство достижения метапредметных результатов обучения // Концепт. — 2015.
5. Методические рекомендации по организации проектной деятельности обучающихся. — Новокузнецк: Гимназия № 73. — 2020.

MAKTABGACHA TA'LIMDA RAQAMLI O'YINLAR ORQALI BOLALARNING INTELLEKTUAL SALOHIYATINI OSHIRISHNING ZAMONAVIY USULLARI

Karimova Lobar Ikrom qizi, Buxoro Davlat Pedagogika Instituti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim yo'nalishi, I bosqich magistranti

lobarkhan2005@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim jarayonida raqamli o'yinlardan foydalanishning zamonaviy yondashuvlari, bolalarning intellektual salohiyatini rivojlantirishga ta'siri va innovatsion metodlar yoritilgan. Tadqiqotda interaktiv platformalar, sun'iy intellekt asosidagi ta'limiy o'yinlar va o'yinlashtirilgan texnologiyalarning afzalliklari tahlil qilinib, ularni amali-yotga joriy etish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Tayanch so'zlar: raqamli o'yinlar, intellektual salohiyat, maktabgacha ta'lim, o'yinlashtirish, innovatsion texnologiyalar, sun'iy intellekt, interaktiv platformalar, ta'lim sifati.

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ПОВЫШЕНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА ДЕТЕЙ ЧЕРЕЗ ЦИФРОВЫЕ ИГРЫ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Karimova Lobar Ikrom kizi, Бухарский государственный педагогический институт
Магистрант 1-го курса, Направление: Дошкольное и начальное образование

lobarkhan2005@gmail.com

Аннотация. В статье анализируются современные подходы к использованию цифровых игр в дошкольном образовании, их влияние на развитие интеллектуального потенциала детей и инновационные методики. Исследование раскрывает преимущества интерактивных платформ, образовательных игр на основе искусственного интеллекта и геймифицированных технологий, а также предлагает рекомендации по эффективному внедрению данных средств в педагогическую практику.

Базовые слова: цифровые игры, интеллектуальный потенциал, дошкольное образование, геймификация, инновационные технологии, искусственный интеллект, интерактивные платформы, качество обучения.

MODERN METHODS OF ENHANCING CHILDREN'S INTELLECTUAL POTENTIAL THROUGH DIGITAL GAMES IN PRESCHOOL EDUCATION

Karimova Lobar Ikrom qizi, Bukhara State Pedagogical Institute Master's Degree Student, 1st
Year, Preschool and Primary Education Program

lobarkhan2005@gmail.com

Annotation. This article analyzes modern approaches to using digital games in preschool education and their impact on children's intellectual development. The study highlights interactive platforms, AI-based educational games, and gamification technologies, providing practical recommendations for their effective integration into early childhood learning environments.

Base words: digital games, intellectual development, preschool education, gamification, innovative technologies, artificial intelligence, interactive platforms, learning quality

KIRISH

So'nggi yillarda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta'lim tizimining barcha bosqichlariga, jumladan, maktabgacha ta'lim jarayoniga ham sezilarli darajada ta'sir ko'rsatmoqda. An'anaviy o'yin faoliyati bilan bir qatorda, bolalarning kognitiv jarayonlarini faollashtiruvchi, tasavvurini kengaytiruvchi, muammoli vaziyatlarni hal etishga yo'naltirilgan

raqamli o‘yinlar ta’lim jarayonining muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda. Bugungi kunda raqamli o‘yinlar nafaqat ko‘ngilochar vosita, balki intellektual salohiyatni oshiruvchi, aqliy jarayonlarni jadallashtiruvchi, tafakkurni chuqurlashtiruvchi samarali pedagogik vosita sifatida e’tirof etilmoqda. Raqamli o‘yinlar orqali ta’lim olish bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda moslashtirilgan o‘qitish imkonini beradi. Masalan, sun’iy intellektga asoslangan interfaol dasturlar bolaning bilim darajasini real vaqt rejimida aniqlab, murakkablik darajasini moslashtirishi mumkin. Bu esa maktabgacha yoshdagi bolalarda e’tibor, xotira, tafakkur, vizual idrok, mantiqiy tahlil, algoritmik fikrlash kabi intellektual komponentlarning shakllanishiga xizmat qiladi. Shuningdek, raqamli o‘yinlardan foydalanish o‘qituvchilarga ta’lim jarayonini zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan boyitish, o‘yin jarayonida o‘zaro muloqotni kuchaytirish va bolalarda motivatsiyani oshirish imkonini beradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ishlab chiqilayotgan o‘yinlar didaktik materiallarning interaktiv ko‘rinishga ega bo‘lishi, o‘yin davomida turli sensomotor harakatlarni bajarish imkoniyati, vizual-audio signallarning uyg‘unligi bilan ajralib turadi. Bularning barchasi o‘yin jarayonining nafaqat qiziqarli, balki ilmiy asoslangan bo‘lishini ta’minlaydi. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, raqamli o‘yinlar imkoniyatlaridan to‘g‘ri, samarali va metodik jihatdan asoslangan foydalanish maktabgacha ta’limda intellektual rivojlanishning yangi bosqichini yaratmoqda. Ammo bu yo‘nalishda ilmiy izlanishlar yetarli emas, o‘yinlarning pedagogik, psixologik va texnologik jihatlarining chuqur tahlili talab qilinadi. Shu bois ushbu maqolada raqamli o‘yinlar yordamida intellektual salohiyatni rivojlantirishning zamonaviy usullari ilmiy asosda yoritiladi.

TADQIQOT OBYEKTI

Ushbu tadqiqotning obyekti — maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarning intellektual salohiyatini rivojlantirish jarayonida qo‘llanilayotgan raqamli o‘yinlarning mazmuni, funksional imkoniyatlari va pedagogik ta’sir mexanizmlaridir. Tadqiqot ayniqsa 3–7 yoshli bolalarning kognitiv (idrok, xotira, tafakkur, mantiqiy tahlil, tasavvur) rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatadigan raqamli o‘yinlarning didaktik va psixologik xususiyatlarini o‘rganishga qaratilgan.

Tadqiqot obyekti sifatida maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda qo‘llanilayotgan quyidagi raqamli vositalar ham o‘rganildi: vizual-mantiqiy mashqlarni shakllantiruvchi interaktiv o‘yin dasturlari; sun’iy intellektga asoslangan individual ta’lim platformalari; motorik va kognitiv jarayonlarni uyg‘unlashtiruvchi sensorli o‘yinlar; o‘yinlashtirilgan (gamifikatsiya asosidagi) ta’lim resurslari; kritik fikrlashni rivojlantiruvchi muammoli vaziyat o‘yinlari.

Shuningdek, tadqiqot obyekti maktabgacha ta’lim tashkilotlarida raqamli o‘yinlarning qo‘llanilish jarayonini, ya’ni o‘yinlarning pedagog tomonidan tanlanishi, ta’lim jarayoniga integratsiya qilinishi, bolaning individual rivojlanish darajasiga moslashtirilishi va natijadorlikning baholanish tizimini ham o‘z ichiga oladi.

Tadqiqot obyekti sifatida raqamli o‘yinlar orqali shakllanadigan: mantiqiy fikrlash jarayonlari, tahliliy yondashuv, muammo yechish qobiliyatlari, vizual va audio signallarni qayta ishlash darajasi, intellektual faollik darajasi kabi ko‘rsatkichlar ham alohida o‘rganildi. Mazkur obyektning tanlanishi raqamli texnologiyalar tez rivojlanib borayotgan hozirgi davrda maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual rivojlanishini ilmiy asosda tashkil etish zarurati bilan izohlanadi.

QO‘LLANILGAN METODLAR

Ushbu tadqiqotda maktabgacha yoshdagi bolalarda raqamli o‘yinlar orqali intellektual salohiyatni oshirish jarayonini o‘rganish maqsadida kompleks ilmiy metodlar qo‘llanildi. Tadqiqotning nazariy, amaliy va tahliliy bosqichlarida quyidagi metodlardan foydalanildi:

1. Nazariy tahlil metodi .Maktabgacha ta’lim, raqamli pedagogika, kognitiv rivojlanish,

o‘yin texnologiyalari va sun‘iy intellekt asosidagi ta‘limiy vositalar bo‘yicha zamonaviy ilmiy manbalar, davlat dasturlari, ilmiy maqolalar va o‘quv qo‘llanmalar tahlil qilindi. Ushbu metod yordamida mavzuning nazariy asoslari aniqlashtirildi.

2. Pedagogik kuzatish metodi .Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida raqamli o‘yinlar qo‘llanilayotgan jarayon muntazam kuzatib borildi. Kuzatish jarayonida bolalarning mantiqiy fikrlash, diqqat, xotira, tahlil qilish, tezkor javob qaytarish kabi intellektual faoliyat ko‘rsatkichlari qayd etildi.

3. Eksperimental metod (tajriba-sinov ishlari). Tadqiqotning asosiy qismida tajriba va nazorat guruhleri tashkil etildi. Tajriba guruhida raqamli o‘yinlar asosida mashg‘ulotlar muntazam o‘tkazildi, nazorat guruhida esa an‘anaviy metodlar qo‘llandi. Har ikki guruh natijalari solishtirilib, intellektual salohiyatdagi o‘zgarishlar o‘lchandi.

4. Diagnostika va test sinovlari. Bolalarning intellektual rivojlanish darajasini baholash uchun yoshga mos psixologik testlar, mantiqiy masalalar, vizual-mantiqiy topshiriqlar va raqamli diagnostika modullari qo‘llanildi. Bu metod o‘yinlarning kognitiv rivojga real ta‘sirini aniqlashda yordam berdi.

5. Kuzatuv kartalari asosida monitoring. Har bir bolaning faoliyati bo‘yicha individual kuzatuv kartalari tuzildi. Bu kartalar orqali bolaning o‘yin davomida qanday natijalarga erishgani, qaysi topshiriqlarda qiynalgani, individual rivojlanish sur‘ati va o‘zgarishlari qayd etildi.

6. Suhbat va intervyu metodi. Pedagoglar, psixologlar va ota-onalar bilan suhbat o‘tkazildi. Ularning fikrlari raqamli o‘yinlarning ta‘lim jarayonidagi roli, samaradorligi va muammoli jihatlarini chuqur tahlil qilishga yordam berdi.

7. Statistik tahlil metodi. Tajriba jarayonida olingan natijalar matematik-statistik usullar asosida qayta ishlanib, foiz ko‘rsatkichlari, o‘rtacha qiymatlar, dinamik o‘zgarishlar bo‘yicha grafiklar va jadval tahlillari amalga oshirildi. Bu metod natijalarning ishonchliligini ta‘minladi.

8. Modellashtirish metodi. Raqamli o‘yinlarning ta‘limiy strukturasi, o‘quv jarayoniga integratsiya modeli hamda kognitiv rivojlanishga ta‘sir mexanizmlari sxematik va didaktik modellashtirildi. Bu metod raqamli o‘yinlarning pedagogik samaradorligini ilmiy asoslash imkonini berdi.

OLINGAN NATIJALAR VA ULARNING TAHLILI

Tadqiqot davomida raqamli o‘yinlar qo‘llanilgan tajriba guruhi va an‘anaviy ta‘lim usullarida o‘qitilgan nazorat guruhining intellektual rivojlanish ko‘rsatkichlari o‘rganildi, taqqoslandi va tahlil qilindi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, raqamli o‘yinlardan foydalanish bolalarda kognitiv jarayonlarning sezilarli darajada rivojlanishiga sabab bo‘lgani aniqlandi.

1. Mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarining rivojlanishi. Tajriba guruhidagi bolalarda mantiqiy bog‘lanishlarni topish, sabab–oqibatni aniqlash, muammoni tez yechish qobiliyatlari an‘anaviy metodlardagi bolalarga nisbatan yuqori bo‘ldi. Raqamli o‘yinlarning tezkor vaziyat almashinuvi, vizual signallar, animatsiyalar orqali beriladigan vazifalar bolalarda tahliliy fikrlashni faollashtirdi.

2. Diqqat va xotiraning kuchayishi. Tajriba bosqichida diqqatning barqarorligi va tez qayta yo‘naltirilishi bo‘yicha sezilarli o‘sish kuzatildi. Raqamli o‘yinlar bolalarni ekrandagi signallarni kuzatishga, qadamlar ketma-ketligini eslab qolishga, vazifalarni takroriy bajarishga undadi. Natijada, qisqa muddatli xotira ko‘rsatkichlari ham o‘sdi.

3. Muammo yechish va kreativ yondashuvning rivojlanishi. Raqamli muammoli o‘yinlar, topishmoqli platformalar va konstruktorlar bolalarda kreativ fikrlash, noodatiy yechimlarni topish, mavjud ma‘lumotdan samarali foydalanish ko‘nikmalarini kuchaytirdi. Tajriba guruhidagi bolalarda ijodiy tafakkur o‘sish sur‘ati nazorat guruhiga qaraganda ancha yuqori bo‘ldi.

4. Tezkor qaror qabul qilish qobiliyatining ortishi. Raqamli o‘yinlar tezkor reaksiya talab

qiladi. Shuning uchun tajriba guruhidagi bolalar topshiriqlarni tez anglashi, vaziyatni baholashi va to'g'ri qaror qabul qilishda yaxshilanishlar ko'rsatdi. Bu jarayon vizual-kinestetik signallarni qayta ishlash tezligining oshishiga ham sabab bo'ldi.

5. Motivatsiya va o'quv faolligining oshishi. Tajriba davomida bolalarning mashg'ulotlarga qiziqishi, o'yin asosidagi topshiriqlarga faol jalb etilishi, mustaqil topshiriq bajarishga bo'lgan ishtiyoqi oshdi. Gamifikatsiya elementlari — ball to'plash, mukofotlar, yangi bosqichlar — bolalarda ichki motivatsiya shakllanishiga yordam berdi.

6. Ijtimoiy ko'nikmalar va hamkorlik faoliyatining yaxshilanishi. Ba'zi raqamli o'yinlarda juftlik yoki guruh bo'lib ishlash talablari mavjud bo'lganligi sababli tajriba guruhidagi bolalarda hamkorlik qilish, sherikni tinglash va birgalikda muammo yechish odatlari mustahkamlandi.

Tajriba natijalari shuni ko'rsatdiki, raqamli o'yinlar: intellektual salohiyatning barcha ko'rsatkichlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi; o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi; bolalarning individualligini hisobga olgan holda rivojlanish imkonini beradi; mantiqiy-matematik, lingvistik va vizual-idrokkiy ko'nikmalarni shakllantiradi.

Raqamli o'yinlar an'anaviy mashg'ulotlarga qaraganda qisqa vaqt ichida ko'proq natija berishi, bolani faolroq fikrlashga majbur qilishi, individual rivojlanish sur'atiga moslashishi bilan ajralib turadi. Tadqiqot tahlillari ko'rsatdiki, maktabgacha yoshda raqamli o'yinlardan oqilona foydalanish bolalarning intellektual rivojlanishiga yuqori samaradorlik bilan ta'sir ko'rsatadi.

ILMIY YANGILIK

Ushbu tadqiqotning ilmiy yangiligi quyidagi jihatlarda namoyon bo'ladi:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalarda intellektual salohiyatni shakllantirishda raqamli o'yinlarning kognitiv ta'sir mexanizmlari ilmiy asosda tahlil qilindi. Mazkur jarayonning psixologik-pedagogik omillari, xususan, diqqat, vizual idrok, xotira va mantiqiy tafakkurga ta'siri zamonaviy ilmiy manbalar asosida yoritildi.

2. Sun'iy intellektga asoslangan ta'limiy o'yinlarning moslashuvchan o'qitish imkoniyatlari o'rganilib, maktabgacha yoshdagi bolalar uchun qo'llashning yangi modeli taklif etildi. Bu model real vaqt rejimida bolaning o'quv faoliyatini baholash, murakkablik darajasini oshirib-boshlash va differensial o'qitishni amalga oshiradi.

3. Raqamli o'yinlar yordamida intellektual rivojlanishning diagnostik usullari taklif etildi. O'yin jarayoni davomida bolaning mantiqiy fikrlashi, muammo yechish qobiliyati, tezkor tahlil qilish darajasi bo'yicha avtomatik ma'lumot yig'ish va o'qituvchiga tahlil qilinadigan ko'rsatkichlarni taqdim etish mexanizmi ishlab chiqildi.

4. Bolalarning intellektual salohiyatini oshirishga qaratilgan yangi integrativ metod — "Raqamli o'yin + real faoliyat" kombinatsiyalashgan texnologiyasi ishlab chiqildi. Ushbu yondashuv raqamli o'yinlar bilan jismoniy, ijodiy, konstruktiv faoliyatni uyg'unlashtirish orqali natijaning samaradorligini oshiradi.

5. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida raqamli o'yinlarni joriy etishning metodik qo'llanmasi yaratildi. Unda o'yin tanlash mezonlari, yosh xususiyatiga mos o'yin turlari, pedagogning rolini belgilovchi tamoyillar va xavfsizlik ko'rsatkichlari ilmiy asosda bayon etildi.

XULOSA

Maktabgacha ta'lim jarayonida raqamli o'yinlardan foydalanish bolalarning intellektual salohiyatini rivojlantirishning samarali va zamonaviy yo'nalishlaridan biri ekanligi ushbu tadqiqot natijalarida o'z tasdig'ini topdi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, raqamli o'yinlar bolalarda diqqatni jamlash, tezkor fikrlash, tahliliy yondashuv, vizual idrok, mantiqiy fikrlash va muammo yechish ko'nikmalarini kuchaytiradi. Bunda o'yin jarayonining interaktivligi, multimodal stimullar uyg'unligi va moslashuvchan texnologik yondashuvlar muhim omil

bo‘lib xizmat qiladi. Sun‘iy intellekt asosidagi raqamli o‘yinlarning joriy etilishi maktabgacha yoshdagi bolalarda individual rivojlanish sur‘atini hisobga olgan holda moslashtirilgan o‘qitishni tashkil etish imkonini beradi. Bu esa har bir bolaning qobiliyatiga mos pedagogik jarayonni yaratish, ularning ichki imkoniyatlarini namoyon etish va rivojlantirishga xizmat qiladi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, raqamli o‘yinlardan maqsadli va metodik jihatdan to‘g‘ri foydalanish pedagoglarning kasbiy faoliyatida innovatsion yondashuvlarni kuchaytiradi, ta‘lim sifati va samaradorligini oshiradi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, raqamli o‘yinlardan foydalanishda quyidagi omillarga e‘tibor qaratish maqsadga muvofiq: o‘yin mazmunining pedagogik talablarga mosligi, yosh xususiyatlariga mos murakkablik darajasi, bolaning individual rivojlanish ko‘rsatkichlarini inobatga olish, xavfsizlik va psixologik omillarga rioya qilish. Shuningdek, raqamli o‘yinlarni real faoliyat turlari bilan integratsiya qilish — bolaning kompleks rivojlanishiga yanada kuchli ta‘sir ko‘rsatishi aniqlandi. Umuman olganda, raqamli o‘yinlar maktabgacha ta‘lim jarayonida intellektual salohiyatni oshirishning istiqbolli vositasi hisoblanadi. Kelgusida ushbu yo‘nalishda ilmiy-amaliy tadqiqotlarni kengaytirish, pedagoglar uchun metodik qo‘llanmalarni takomillashtirish, raqamli didaktik materiallar bazasini boyitish va sun‘iy intellekt asosida yaratilgan o‘yinlarni mahalliy sharoitga moslashtirib boriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Abdullayeva, N. (2021). Maktabgacha ta‘limda raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya.
2. Xolmatova, S. (2022). Raqamli o‘yinlar orqali bolalarda kognitiv rivojlanishni shakllantirish metodikasi. Samarqand: SamDU nashriyoti.
3. Jo‘rayev, A. (2023). “Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan interfaol o‘yin texnologiyalarini qo‘llashning psixologik asoslari”. Pedagogik innovatsiyalar jurnali, №4, 55–63.
4. Karimova, M. (2021). Raqamli pedagogika: nazariya va amaliyot. Buxoro: Buxoro DU matbaa markazi.
5. O‘rinova, D. (2020). “Interaktiv o‘yinlarning intellektual salohiyatga ta‘siri”. Maktabgacha ta‘lim jurnali, №6, 41–45.
6. Hasanov, B. (2023). Bolalar rivojlanishida multimedia vositalarining ahamiyati. Toshkent: Yangi asr avlodi.
7. Tursunova, F. (2022). “Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida raqamli resurslardan foydalanish muammolari va yechimlari”. Ta‘lim va taraqqiyot, №2, 78–85.
8. Yo‘ldosheva, N. (2021). Maktabgacha yoshdagi bolalarda mantiqiy tafakkurni rivojlantirishning zamonaviy usullari. Toshkent: Turon zamin ziyo.
9. Saidova, Z. (2023). “Sensorli o‘yinlar orqali tasavvur va tafakkurni rivojlantirish tajribasi”. Psixologiya va pedagogika muammolari, №3, 112–118.
10. Raxmonova, L. (2022). Raqamli texnologiyalar asosida maktabgacha ta‘lim jarayonini optimallashtirish. Qarshi: QarDU nashriyoti.
11. Qodirov, Sh. (2021). “Gamifikatsiya asosidagi ta‘lim texnologiyalarining ahamiyati”. Innovatsion ta‘lim jurnali, №5, 23–29.
12. Murodova, N. (2020). Raqamli o‘yinlar va bolalar intellektini rivojlantirish. Namangan: NamDU bosmaxonasi.
13. Soliyeva, M. (2022). “Raqamli media vositalarning maktabgacha yoshdagi bolalar rivojiga ta‘siri”. Maktabgacha ta‘lim jurnali, №1, 12–20.
14. Ergasheva, O. (2023). Maktabgacha ta‘limda sun‘iy intellekt texnologiyalari. Toshkent: Ilm ziyo.
15. Bahromov, U. (2023). “Maktabgacha yoshdagi bolalarda algoritmik tafakkurni rivojlantirish yo‘llari”. Zamonaviy ta‘lim, №7, 91–98.

16. Nabiyeva, D. (2021). Raqamli o‘yinlarning pedagogik imkoniyatlari. Farg‘ona: Farg‘ona DU nashriyoti.
17. Xudoyberdiyeva, M. (2022). “Kognitiv funksiyalarni rivojlantiruvchi interfaol o‘yinlar tahlili”. Pedagogik izlanishlar, №8, 66–73.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASRIDA TELEFON VA INTERNETNING INSON PSIXIKASIGA TA'SIRI

Nozimov Jaxongir Toxirovich, Buxoro davlat pedagogika institute, Psixologiya kafedrası o'qituvchisi

jaxongir.nozimov.96@gmail.com

Norqulova Aziza Anvar qizi, Buxoro davlat pedagogika institute Psixologiya ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi

azizanorkulova55@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar asrida telefon va internetning inson psixikasiga ta'siri o'rganilgan. Kuzatishlar davomida raqamli vositalarning ijobiy va salbiy jihatlari tahlil qilingan. Internet va telefonning haddan ortiq ishlatilishi insonda ruhiy charchoq, diqqatning susayishi hamda ijtimoiy faollikning kamayishiga sabab bo'lishi qayd etilgan. Qisqa qilib aytganda, ayni davrda texnologiyalardan oqilona foydalanish psixik salomatlikni saqlashning eng yaxshi yo'li ekanligi ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: Raqamli texnologiyalar, ijtimoiy tarmoqlar, telefon, ruhiy salomatlik, internet, virtual aloqa, axborot xavfsizligi, kognitiv jarayonlar.

THE IMPACT OF THE TELEPHONE AND THE INTERNET ON THE HUMAN PSYCHE IN THE AGE OF DIGITAL TECHNOLOGY.

Nozimov Jaxongir Tokhiroviich, Bukhara State Pedagogical Institute Teacher of the Department of Psychology

jaxongir.nozimov.96@gmail.com

Norqulova Aziza Anvar qizi, Bukhara State Pedagogical Institute 1st year student of the Psychology department

azizanorkulova55@gmail.com

Abstract: In this article, the impact of mobile phones and the Internet on human psychology in the era of digital technologies is examined. Throughout the observations, both the positive and negative aspects of digital tools were analyzed. It was noted that excessive use of the Internet and mobile phones can lead to mental fatigue, decreased attention, and reduced social activity. In short, the study shows that in the modern era, the wise and balanced use of technology is the best way to maintain psychological well-being.

Keywords: Digital technologies, phone, internet, social networks, mental health, virtual communication, information security, cognitive processes.

ВЛИЯНИЕ ТЕЛЕФОНА И ИНТЕРНЕТА НА ПСИХИКУ ЧЕЛОВЕКА В ЭПОХУ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.

Нозимов Джахонгир Тохирович, Бухарский государственный педагогический институт
Преподаватель кафедры психологии

jaxongir.nozimov.96@gmail.com

Норкулова Азиза Анвар кызы, Бухарский государственный педагогический институт
Студентка 1 курса кафедры психологии

azizanorkulova55@gmail.com

Аннотация: В данной статье изучено влияние мобильных телефонов и интернета на психику человека в эпоху цифровых технологий. В ходе наблюдений были проанализированы как положительные, так и отрицательные стороны цифровых инструментов. Отмечено, что чрезмерное использование интернета и телефонов может приводить к психическому утомлению, снижению внимания и уменьшению социальной активности. Короче говоря, исследование показало, что разумное использование технологий в современную эпоху является наилучшим способом сохранения психического здоровья.

Ключевые слова: Цифровые технологии, социальные сети, мобильный телефон,

психическое здоровье, интернет, виртуальное общение, информационная безопасность, когнитивные процессы.

XXI asrni ko'plab olimlar "raqamli inqilob asri" deb atashadi. Raqamli texnologiyalar-axborotni qayta ishlashni tezlashtirish, ishonchli saqlash va iste'molchiga qulay shaklda yetkazish uchun analog signalni diskret kodga o'tkazish jarayonidan foydalanadigan axborot bilan ishlash texnik tizimlari so'nggi 20-25 yildagi ilmiy texnologik inqilobning sezilarli natijasi hisoblanadi. Texnologik yangiliklarni ijtimoiy hayotga, ta'lim tizimiga va tibbiyotga joriy etish, shubhasiz juda muhim natijalarga olib kelmoqda hamda bu soha mutaxassisleri va keng jamoatchilik tomonidan ijobiy baholanmoqda. Hozirgi kunda turli murakkablik darajasidagi kompyuter dasturlari ko'rinishidagi raqamli mahsulotlar gumanitar tadqiqotlarda, jumladan psixologiya va pedagogikada, shuningdek neyrofanlarda psixodiagnostik usullar sifatida qo'llanilmoqda. Raqamli texnologiyalar elektron pochta orqali tezkor xabar almashish tizimi sifatida internet- kommunikatsiyalarning rivojlanishiga turtki bo'ldi. Ijtimoiy tarmoqlar internetning tabiiy rivojlanish natijasi bo'lib, bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlardagi "hayot" o'smirlar, o'spirin va yoshlar uchun oddiy holatga aylanib qolgan.

So'nggi yillardagi statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatmoqdaki, internet va telefondan foydalanish barcha mamlakatlarda eng mashhur mashg'ulotlardan sanalmoqda.

2020-yilda butun dunyo bo'ylab 4.8 milliard kishi internetdan, 2.58 milliard kishi aqli telefonlardan foydalangan bo'lsa, 2025-yilga kelib internetdan foydalanuvchilar soni 6.04 milliard, smartfonlardan foydalanadigan insonlar soni esa 5.78 milliardga yetdi.

Axborot oqimining kuchayishi natijasida inson miyasi har soniyada katta hajmdagi ma'lumotni qabul qiladi. Bu holat bir tomondan bilim va tajriba almashinuvini osonlashtirsa, ikkinchi tomondan diqqatni jamlay olmaslik, tez charchash va hissiy toliqish kabi muammolarga sabab bo'ladi. Raqamli muloqot insonlar orasidagi real ijtimoiy aloqalarni qisqartiradi. Natijada, shaxsning ijtimoiy faolligi kamayadi, yolg'izlik hissi ortadi va stress darajasi oshadi.

Virtual muloqot bugungi kunda jamiyat hayotining ajralmas qismiga aylangan. Ijtimoiy tarmoqlar orqali o'z fikrini bildirish, yangiliklardan xabardor bo'lish, ijodiy o'zini namoyon etish imkoniyati kengayadi. Ammo shu bilan birga "sun'iy baholash tizimi"-layklar, izohlar va kuzatuvchilar soni-inson o'zini qadrlash darajasiga ta'sir etmoqda. Natijada, yoshlar o'zligini ijtimoiy tarmoqlardagi obrazlar bilan solishtiradi, bu esa depressive holatlar, xavotir va o'ziga ishonchsizlikni kuchaytiradi.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, internet va telefonning haddan tashqari ishlatilishi diqqat buzilishi sindromi, uyqusizlik, ijtimoiy izolyatsiya va hissiy sovuqqonlikka olib keladi. Shuningdek, yoshlar orasida raqamli qaramlik tobora kengaymoqda. Raqamli innovatsiyalarga umumiy ijobiy munosabat mavjud bo'lsada, texnologik rivojlanishning iqtisodiy salbiy oqibatlari haqida olib borilayotgan tadqiqotlar paydo bo'lmoqda. Jumladan, Rudenken D.V. va Rudenken A.I. ning ishlarida o'quvchilarning 10 foizdan 25 foizgacha bo'lgan qismi internetga qaramlikka moyil xavf guruhi sifatida ko'rsatilgan. O'smirlarda internetga qaramlikning tarqalishi, ehtimolning o'sishiga bog'liq bo'lib, turli etnik guruhlarda bu ko'rsatkich 5 foizdan 25 foizgacha o'zgargan. Osiyo mamlakatlari, ya'ni Xitoy, Janubiy Koreya va Yaponiya o'smirlari orasida bu turdagi qaramlik holatlari yanada yuqori foizni tashkil etib, turli hududlarda 8.1 foizdan 26.5 foizgacha yetadi.

Ta'kidlash joizki, yildan-yilga internet va telefonga qaramlik tufayli o'z joniga qasd qilganlar ko'payib bormoqda. Xususan, yosh psixologiyasida o'smirlarning hayot va o'limning mazmuni, o'z joniga qasd qilish va qotillik mavzulariga qiziqishi ma'lum bo'lib, bular kuchli his-tuyg'u va kechinmalarni keltirib chiqaradi. Telefon va internetda o'z joniga qasd qilish mavzusi tezda ommalashdi, ular yuzlab o'smirlarning o'z joniga qasd qilgani haqida

ma'lumotlar keltirmoqda. Jumladan, 2016-yilda Rossiyada 700 dan ortiq o'smir o'z joniga qasd qilgan. Bugungi kunga kelib bu ko'rsatkich ancha yuqorilgani xech kimga sir emas, albatta.

Mening nazarimda, davlat darajasida telefon va internetga qaramlikni oldini olishga qaratilgan dasturlar ishlab chiqarilishi, xususan texnologik regulyatsiya ya'ni bolalar va o'smirlar uchun onlayn platformalarda vaqt cheklovlari, ota-ona nazorati tizimlari va sog'lom foydalanish standartlari joriy etilsa. Yoki ish joylarida "raqamli dam olish" tashkil etilib, xodimlarning ish vaqtidan tashqari, raqamli faoliyatini cheklovchi me'yorlar ishlab chiqarilsa bir qancha xatarli vaziyatlar bartaraf etilgan bo'lardi.

Xulosa qilib aytganda, telefon va internet inson hayotini yengillashtiruvchi va boyituvchi muhim vositalar bo'lsa-da, ularning me'yordan ortiq foydalanilishi psixik salomatlikka jiddiy zarar yetkazishi mumkin. Shuning uchun, raqamli gigiyena, onlayn vaqtni nazorat qilish real muloqotni saqlash kabi omillar muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar:

1. Axutina T.V, Korniev A.A, Matvieva Ye. Yu. 7-9 yoshli bolalarda dasturlash va nazorat funksiyasining rivojlanishi // Moskva universiteti xabarnomasi. 14-seriya. Psixologiya. 2016 N1 42-63 betlar
2. Karimova N. (2023) Axborot texnologiyalarining psixologik ta'siri. Toshkent: Fan nashriyoti
3. Shavkatova U. 2023. Yoshlarning raqamli muhitdagi psixik rivojlanishi. O'zbekiston milliy universiteti ilmiy jurnali. 110-117 betlar
4. Bayeva L.V Onlayn madaniyat va real jamiyatda "o'lim guruhleri" va "kolumbayn hamjamiyatlari" // Axborot jamiyati. 2018 N3 33-42 betlar.
5. Karimova N. "o'smirlar psixologiyasida raqamli muhitning roli" Psixologiya va Pedagogika Jurnal. N3. 2022
6. Shavkatova G. Gadgetlar va o'smirlar psixologiyasi. Toshkent: Fan nashriyoti.

TRANSFORMATSIYA MARKAZINI TASHKIL ETISHNING NAZARIY- METODOLOGIK ASOSLARI

Usmonova Mubashira Suvonovna, Buxoro davlat pedagogika instituti
Talabalar amaliyoti bo'limi boshlig'i
mubashirusmonova1969@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola transformatsiya markazini tashkil etishning nazariy-metodologik asoslari, uning zamonaviy boshqaruv tizimidagi o'рни va ahamiyati haqida. Transformatsiya markazi tashkilot faoliyatini optimallashtirish, jarayonlarni qayta loyihalash, raqamlashtirish va innovatsion boshqaruv yondashuvlarini joriy etishda muhim institutsional mexanizm sifatida talqin etiladi. Shuningdek, markazning asosiy funksiyalari – analitik tahlil, strategik rejalashtirish, raqamli texnologiyalarni tatbiq etish va xodimlar kompetensiyasini rivojlantirish kabi yo'nalishlar ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari transformatsiya markazini tashkil etish tashkilotning raqobatbardoshligini oshirish, boshqaruv samaradorligini kuchaytirish va innovatsion rivojlanishni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Transformatsiya markazi, raqamli transformatsiya, innovatsion boshqaruv, jarayonlarni optimallashtirish, analitik tahlil, strategik rejalashtirish, raqamlashtirish, kompetensiyalarni rivojlantirish, boshqaruv samaradorligi, institutsional mexanizm, raqamli yetuklik, innovatsion texnologiyalar, jarayonlarni qayta loyihalash, tashkilot rivojlanishi.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE ORGANIZATION OF A TRANSFORMATION CENTER.

Usmonova Mubashira Suvonovna, Bukhara State Pedagogical Institute
Head of the Student Practice Department
mubashirusmonova1969@gmail.com

Abstract: This article is about the theoretical and methodological foundations of the organization of a transformation center, its role and significance in the modern management system. The transformation center is interpreted as an important institutional mechanism for optimizing the activities of the organization, redesigning processes, digitalization and introducing innovative management approaches. Also, the main functions of the center - analytical analysis, strategic planning, implementation of digital technologies and development of employee competencies - are scientifically substantiated. The results of the study show that the organization of a transformation center is of great importance in increasing the competitiveness of the organization, strengthening management efficiency and ensuring innovative development.

Keywords: Transformation center, digital transformation, innovative management, process optimization, analytical analysis, strategic planning, digitalization, development of competencies, management efficiency, institutional mechanism, digital maturity, innovative technologies, process redesign, organizational development.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ ЦЕНТРА ТРАНСФОРМАЦИИ.

Usmonova Mubashira Suvonovna Бухарский государственный педагогический институт
Заведующий отделом студенческой практики
mubashirusmonova1969@gmail.com

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретико-методологические основы организации центра трансформации, его роль и значение в современной системе управления. Центр трансформации рассматривается как важный институциональный механизм оптимизации деятельности организации, реструктуризации процессов, цифровизации и внедрения инновационных подходов к управлению. Также научно

обоснованы основные задачи центра: аналитический анализ, стратегическое планирование, внедрение цифровых технологий и обучение персонала. Результаты исследования показывают, что организация центра трансформации имеет большое значение для повышения конкурентоспособности организации, усиления эффективности управления и обеспечения инновационного развития.

Ключевые слова: Центр трансформации, цифровая трансформация, инновационный менеджмент, оптимизация процессов, аналитический анализ, стратегическое планирование, цифровизация, развитие компетенций, эффективность управления, институциональный механизм, цифровая зрелость, инновационные технологии, реструктуризация процессов, организационное развитие.

Kirish.

Zamonaviy ta'lim va boshqaruv jarayonlarida raqamlashtirish, innovatsion yondashuvlar hamda samaradorlikni oshirish bugungi kunning asosiy talabiga aylanmoqda. Ushbu jarayonlarni tizimli qo'llab-quvvatlash, yangicha ish uslublarini tatbiq etish va xodimlar malakasini oshirish uchun transformatsiya markazlarini tashkil etish muhim amaliy ahamiyatga ega. Transformatsiya markazi ta'lim muassasasi yoki tashkilotning ichki jarayonlarini raqamlashtirish, optimallashtirish va zamonaviy boshqaruv tamoyillariga moslashtirishda ko'makchi bo'luvchi innovatsion platforma hisoblanadi. Bugungi kunda yuqori malakali pedagog kadrlar tayyorlash jarayoni ta'lim tizimining zamonaviy talablari bilan uzviy bog'liqdir. Ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalarni keng qo'llash, innovatsion pedagogik yondashuvlarni joriy etish, ta'lim sifatini muntazam monitoring qilish va professor-o'qituvchilarning malakasini zamonaviy kompetensiyalar asosida rivojlantirish ustuvor vazifalardan biridir.

Tadqiqot obyekti -transformatsiya markazini yaratish, uni boshqarish, jarayonlarni raqamlashtirish hamda samaradorligini oshirishga qaratilgan tashkiliy-boshqaruv jarayonlari hisoblanadi.

Ta'lim tizimidagi transformatsiya nafaqat texnologik o'zgarishlar, balki didaktik, metodik va boshqaruv jarayonlarining tubdan takomillashuvini ham nazarda tutadi. Transformatsiya markazini tashkil etish – ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi innovatsion, tizimli va ilmiy asoslangan tashkiliy mexanizm hisoblanadi. Mazkur markaz orqali o'quv jarayonini modernizatsiya qilish, o'qituvchilar kompetensiyasini rivojlantirish, raqamli ta'lim muhitini yaratish va ta'lim boshqaruvini optimallashtirish imkoniyati yaratiladi.

“Transformatsiya” so'zi lotincha **“transformare”** - “shaklini o'zgartirish” degan ma'nodan kelib chiqqan bo'lib, o'zgarish, yangilanish, qayta tuzilish jarayonini anglatadi. Bugungi kunda transformatsiya tushunchasi turli sohalarda keng qo'llanilmoqda — tilshunoslikdan tortib, ijtimoiy fanlar, iqtisodiyot va texnologiyagacha. Insoniyat tarixi davomida transformatsiya doimiy ravishda ijtimoiy tuzilishlarni, madaniyatni va texnologiyalarni takomillashtirish vositasi bo'lib kelgan. U nafaqat mavjud tizimlarni o'zgartirish, balki yangi imkoniyatlar yaratishda, muammolarni hal qilishda ham muhim o'rin tutadi.

Shu sababli, transformatsiya tushunchasi zamonaviy ilm-fan va amaliy hayotda katta e'tibor qaratiladigan mavzuga aylandi. Ushbu maqolada transformatsiya tushunchasi, uning nazariy asoslari, turli sohalardagi roli hamda hayotdagi o'zgarishlarni amalga oshirishdagi samaradorligi muhokama qilinadi.

Bu markazning vazifalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

strategiyani ishlab chiqish, o'zgarishlar loyihalarini boshqarish, xodimlarni o'qitish, yangi texnologiyalarni joriy etish va transformatsiya jarayonini monitoring qilish.

“Transformatsiya markazi” tashkil etish, odatda, korxonaga yoki tashkilotning biznes jarayonlarini, tuzilmasini va madaniyatini takomillashtirishga qaratilgan markaziy bo'linmani yaratishni anglatadi.

№	Bosqich	Maqsad va vazifa	Faoliyat tavsifi
1	Maqsad va vazifalarni aniqlash	Markazning asosiy maqsadi: samaradorlikni oshirish, raqamli transformatsiyani joriy etish, ta'lim sifatini yaxshilash	Markazning strategik maqsadlarini aniqlash, amalga oshiriladigan loyihalar va ularning vazifalarini belgilash
2	Kichik guruhlarini tashkil etish	Turli bo'limlar va loyihalar bilan ishlash uchun funksional guruhlar yaratish	Kichik guruhlar tuzish, har bir guruhga vazifalar taqsimoti, transformatsiya loyihalarini boshqarish va amalga oshirish
3	Liderlik va boshqaruvni shakllantirish	Markazni boshqarish va yuqori rahbariyat qo'llab-quvvatlashi	Tajribali rahbarlarni tayinlash, qaror qabul qilish mexanizmlari va boshqaruv strukturasi shakllantirish
4	Texnik va vositalarni tayyorlash	Transformatsiya jarayonini qo'llab-quvvatlash	Zarur dasturiy ta'minot va ma'lumotlarni tahlil qilish vositalarini tanlash, infratuzilmani tayyorlash va o'rnatish
5	Xodimlarni o'qitish va o'zgartirishga tayyorlash	Xodimlarni transformatsiyaga tayyorlash va qarshilikni kamaytirish	O'qituvchilar va xodimlarga yangi jarayonlar, texnologiyalar va pedagogik innovatsiyalar bo'yicha treninglar o'tkazish
6	Jarayonlarni qanday boshqarish	Markazning kundalik faoliyatini samarali boshqarish	Loyihalarni monitoring qilish, baholash, hisobot berish tizimini yo'lga qo'yish
7	Muayyan natijalarga erishish	Transformatsiya samaradorligini aniqlash	Erishilishi kerak bo'lgan natijalarni belgilash, baholash mezonlarini ishlab chiqish va natijalarni tahlil qilish

1.Transformatsiya markazining maqsadi. Ta'lim jarayoni murakkab ko'p bosqichli tizim bo'lib, u samaradorlikni oshirish uchun ilmiy asoslangan monitoring, raqamli boshqaruv va innovatsion texnologiyalarni talab qiladi. Transformatsiya markazi quyidagi maqsadlardan kelib chiqadi:

- O'quv jarayonini raqamlashtirish va avtomatlashtirish;
- Pedagogik texnologiyalarni yangilash;
- O'qituvchilarning raqamli va metodik kompetensiyalarini oshirish; Ta'lim sifatini muntazam baholash;
- Innovatsion loyihalarni joriy etish;
- Ta'lim jarayonini xalqaro standartlar darajasiga moslashtirish.

2. Transformatsiya markazining asosiy vazifalari keng ko'lamni qamrab oladi:

№	Maqsad va vazifalari	Yo'nalish	Faoliyat tavsifi
----------	-----------------------------	------------------	-------------------------

1	Raqamli ta'lim muhitini yaratish	Ta'lim jarayonini raqamlashtirish	Elektron ta'lim platformalari, onlayn o'quv materiallari, elektron jurnallar va reyting tizimlarini joriy etish
2	Professor-o'qituvchilarning kompetensiyasini oshirish	Kadrlarni rivojlantirish	Axborot texnologiyalari, innovatsion pedagogik metodlar bo'yicha trening va seminarlar o'tkazish; metodik va raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish
3	Ta'lim jarayonini ilmiy asosda boshqarish	Monitoring va baholash	Ta'lim sifatini baholash mezonlarini ishlab chiqish; pedagogik jarayon monitoringini yo'lga qo'yish; analitik hisobotlar tayyorlash
4	Innovatsion loyihalar va tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlash	Innovatsion faoliyat	Startup va loyihalarni rivojlantirish; raqamli laboratoriyalar tashkil etish; talabalarning ijodiy va tadqiqot kompetensiyalarini rivojlantirish

Transformatsiya markazi tushunchalarining ilmiy asoslari. Transformatsiya markazi - tashkilotda innovatsiyalarni joriy etish, jarayonlarni optimallashtirish, raqamli boshqaruvni kuchaytirish va o'zgarishlarni boshqarishga mas'ul bo'lgan tizimli boshqaruv strukturasi, degan yagona ilmiy ta'rif ishlab chiqildi.

Xalqaro manbalar (Digital Transformation Office, Change Management Center, PMO Centers) solishtirilib, mahalliy sharoitga moslashtirilgan konseptual model ishlab chiqildi. Bu esa mazkur markazni amaliyotga tatbiq qilish uchun aniq ilmiy asos yaratdi.

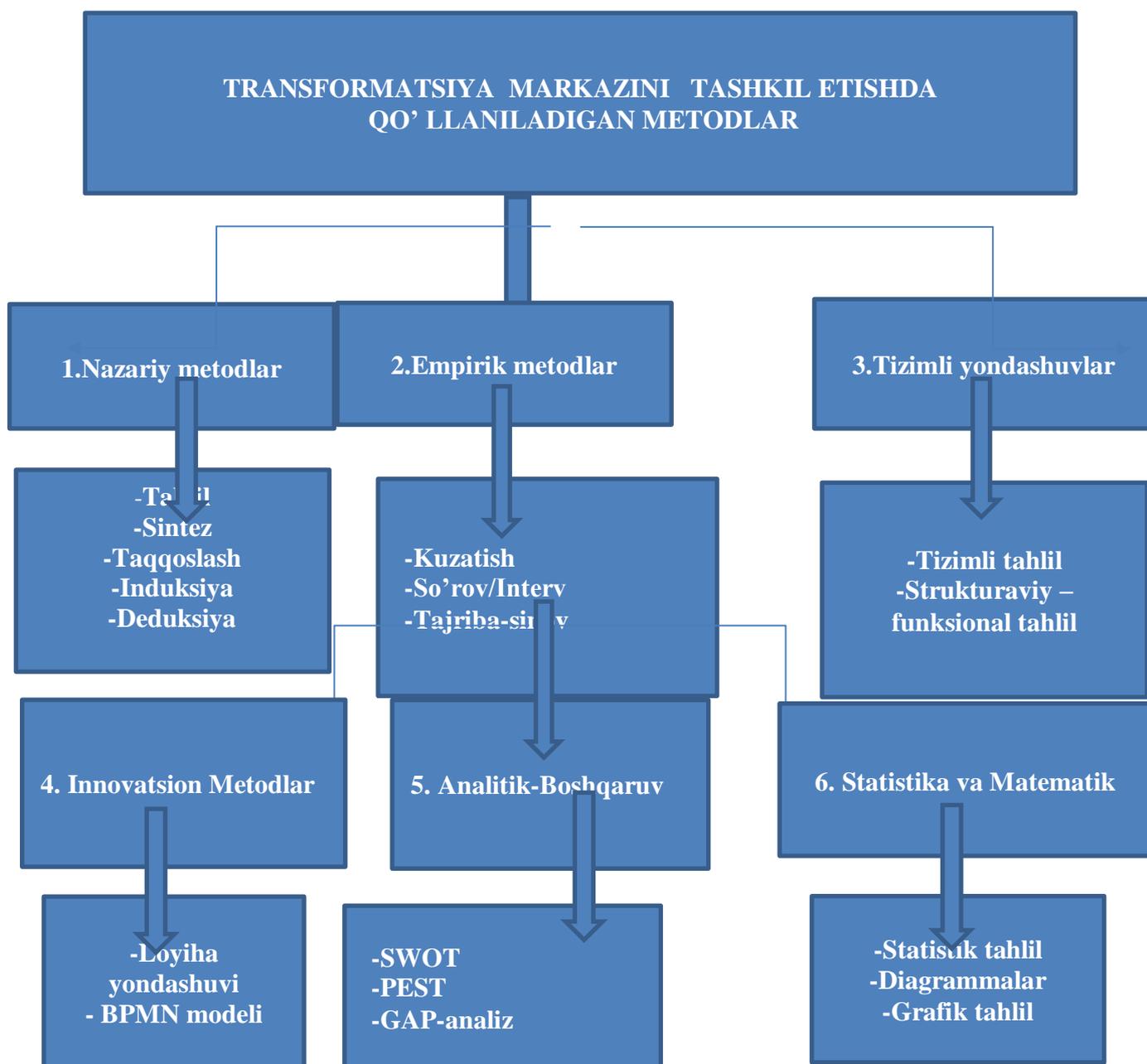
Transformatsiya markazini tashkil etishning tashkiliy-strukturaviy modeli. Markazning tashkiliy tuzilmasi (direktor, strategiya bo'limi, raqamlashtirish bo'limi, jarayonlarni optimallashtirish bo'limi, monitoring va natijadorlik bo'limi) tizimli yoyilma shaklida ishlab chiqildi.

Tuzilma **funksional integratsiya** tamoyiliga asoslangan bo'lib, har bir bo'limning vazifalari o'zaro bog'liq holda optimallashtiriladi. Natijada markazning samaradorligini oshirishga xizmat qiladigan ichki boshqaruv mexanizmlari shakllanadi.

Transformatsiya jarayonlarining metodologik moduli. Transformatsiya markazi faoliyatini tartibga soluvchi metodologik modul — jarayonlar xaritasi, transformatsiya bosqichlari, monitoring ko'rsatkichlari, boshqaruv mexanizmlaridan iborat tizim ishlab chiqiladi. Nazariy tahlil va tizimli yondashuv asosida transformatsiya jarayonlari 4 bosqichga ajratiladi:

1. tashxis (diagnostika),
2. rejalashtirish,
3. joriy etish,
4. monitoring va takomillashtirish.

Ushbu bosqichlar transformatsiya markazining boshqaruv amaliyoti uchun yagona yo'l xaritasi sifatida ta'minlanadi.

Takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqish. Tashkilotlarda transformatsiya markazini tashkil etish uchun amaliy model takliflari:

- transformatsiya ofisini ochish;
- raqamli ofislar bilan integratsiyalash;
- o'zgarishlarni boshqarish bo'yicha treninglar;
- jarayonlarni raqamlashtirish platformalarini joriy etish.

Xulosa. Transformatsiya markazini tashkil etish ta'lim jarayonini tubdan modernizatsiya qilishga, professor-o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga, ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyatni kuchaytirishga xizmat qiladi. Markazning tashkil etilishi raqamli ta'lim muhitini yaratish, ta'lim sifatini oshirish, pedagogik jarayonlarni ilmiy asosda boshqarishni ta'minlashning muhim omilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. S. A. Mirzayev, Ijtimoiy transformatsiyalar nazariyasi, Toshkent, 2018, 23-bet.

2. N. Tursunov, Tilshunoslikda transformatsiya nazariyasi, Toshkent, 2020, 45-bet.
3. J. Karimova, Jamiyatshunoslik va transformatsiya, Samarqand, 2017, 67- bet.
4. B. Hasanov, “Transformatsiyaning turlari va xususiyatlari,” Filologiya jurnali, 2019, №4, 32-bet.
5. O. Qodirov, Transformatsiyani boshqarish va nazorat qilish, Toshkent, 2021, 18-bet.
6. M. Rakhmonov, Texnologik transformatsiya va innovatsiyalar, TATU, 2019, 55-bet.
7. F. Islomov, Ijtimoiy transformatsiya va demokratiya, Toshkent, 2020, 39-bet.
8. A. Sobirov, “Transformatsiyaning samaradorligi,” Iqtisodiyot va boshqaruv, 2018, №2, 12-bet.
9. L. Ergashev, “Madaniy transformatsiyalar,” Filologiya va madaniyat, 2022, №1, 26-bet.
10. D. Yunusov, “Til transformatsiyasi va zamonaviy o‘zgarishlar,” Tilshunoslik, 2021, №3, 78-bet.
11. M. Jalilova, Demokratiya va ijtimoiy o‘zgarishlar, Toshkent, 2020, 49- bet.
12. R. Abdulkarimov, “Raqamli transformatsiya,” IT sohasidagi yangiliklar, 2023, №5, 102-bet.

BOLALIKDAGI EMOTSIONAL BEPARVOLIKNING YASHIRIN TRAVMA SIFATIDA SHAKLLANISHI VA KELAJAK HAYOTIGA TA'SIRI

Rajabova Go'zal Zarifovna, BuxDPI «Psixologiya» kafedrası dotsenti,
Ilxomova Nilufar, 3-kurs talabasi
lesly00711@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalik davridagi emotsional beparvolikning psixologik rivojlanish jarayoniga ko'rsatadigan ta'siri va uning yashirin (ko'pincha anglanmaydigan) travma sifatida shakllanish mexanizmlari tahlil qilinadi. Bolalikdagi emotsional bo'shliqning ko'pincha kechki yoshlik va kattalik davrida depressiya, tashvish buzilishlari, yaqin munosabatlarda qiyinchiliklar, o'z his-tuyg'ularini anglay olmaslik kabi holatlarda namoyon bo'lishi ko'rsatib o'tiladi. Maqolada shuningdek, ota-onalik uslubi, oilaviy muhit, ijtimoiy omillar va himoya mexanizmlarining roliga alohida e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: bolalik, emotsional beparvolik, yashirin travma, ruhiy rivojlanish, emotsional salomatlik, psixologik oqibatlar, ijtimoiy munosabatlar, o'zini qadrlash.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ ЗАПУЩЕННОСТИ В ДЕТСТВЕ КАК СКРЫТОЙ ТРАВМЫ И ЕЁ ВЛИЯНИЕ НА ДАЛЬНЕЙШУЮ ЖИЗНЬ

Раджабова Гузаль Зарифовна, доцент кафедры «Психология» БГПИ
Илхомова Нилуфар, студентка 3 курса
lesly00711@gmail.com

Аннотация: В данной статье анализируется влияние эмоциональной пренебрежительности в детском возрасте на процесс психологического развития и механизмы её формирования как скрытой (часто неосознаваемой) травмы. Показано, что эмоциональный дефицит в детстве часто проявляется в подростковом и взрослом возрасте в виде депрессии, тревожных расстройств, трудностей в близких отношениях, неспособности осознавать собственные эмоции. В статье также уделяется особое внимание роли стиля воспитания родителей, семейной среды, социальных факторов и защитных механизмов.

Ключевые слова: детство, эмоциональная пренебрежительность, скрытая травма, психологическое развитие, эмоциональное здоровье, психологические последствия, социальные отношения, самооценка.

THE FORMATION OF CHILDHOOD EMOTIONAL NEGLECT AS A HIDDEN TRAUMA AND ITS IMPACT ON FUTURE LIFE.

Guzal Zarifovna Rajabova, Associate Professor of the 'Psychology' Department at Bukhara State Pedagogical Institute,
Nilufar Ilkhomova, 3rd-year student
lesly00711@gmail.com

Annotation: This article analyzes the impact of childhood emotional neglect on psychological development and the mechanisms through which it forms as a hidden (often unconscious) trauma. It explains how emotional emptiness experienced in childhood often manifests later in adolescence and adulthood as depression, anxiety disorders, difficulties in close relationships, and challenges in understanding one's own emotions. The article also highlights the role of parenting style, family environment, social factors, and defense mechanisms.

Keywords: childhood, emotional neglect, hidden trauma, psychological development, emotional well-being, psychological consequences, social relationships, self-esteem.

Bugungi kunda psixologiyada bolalik davridagi kechinmalar, ayniqsa, hissiy tajribalar insonning kelajak hayotida qanday rol o'ynashi borasida ko'plab ilmiy tadqiqotlar

o'tkazilmoqda. Shulardan eng muhimlari qatorida emotsional beparvolik muammosi turadi. Jismoniy yoki ochiq zo'ravonlikdan farqli ravishda emotsional beparvolik ko'pincha sezilmaydi, e'tibordan chetda qoladi va shuning uchun "yashirin travma" deb ataladi. Bunday travma shaxs ruhiyatida uzoq davom etadigan iz qoldiradi hamda kattalik davridagi munosabatlar, o'ziga baho berish va hissiy barqarorlikka ta'sir qiladi.

"Mehr bor, ammo hissiy aloqadorlik yo'q" — yashirin travmaning asosiy belgilaridan biridir.

Yashirin travma — bu odam hayotida jiddiy ruhiy ta'sir ko'rsatadigan, lekin aniq hodisa, zo'ravonlik yoki falokat ko'rinishida bo'lmagan, ko'pincha sezilmaydigan va anglanmaydigan psixologik jarohatdir.

U ko'pincha ochiq travma emas (masalan, urish, baxtsiz hodisa, talafot kabi).

Odam o'zi ham uni travma sifatida tan olmaydi.

Alomatlar yillar davomida asta-sekin paydo bo'ladi.

Atrofdagilar bu holatni "oddiy tarbiya" yoki "odatiy holat" deb o'ylashi mumkin.

Yashirin travmaga misollar:

1. Emotsional beparvolik.

Ota-onaning bolaga hissiy e'tibor bermasligi, uning hislarini tushunmasligi.

2. Doimiy tanqid.

Bolaning qadriyatini pasaytiruvchi, o'ziga ishonchini buzuvchi so'zlar.

3. Sovuq munosabat.

Mehr, tasalli, quchoqlash yoki samimiy suhbatlarning bo'lmashligi.

4. Inkorsiz munosabatlar.

Bolaning hislari "bo'rttirma", "mayda gap", "chidayver" tarzida rad etilishi.

5. Uy ichidagi beqarorlik.

Doimiy janjal, qo'rquv, keskin kayfiyat o'zgarishlari — lekin ochiq zo'ravonliksiz.

Yashirin travmaning belgilari :

O'zini qadrsiz his qiladi, yaqin munosabatlardan qo'ruqda bo'ladi,

hissiyotlarni ifoda qila olmaydi, doimiy tashvishda yoki ichki bo'salidan bo'ladi,

perfeksionizm, o'zini ayblashga moyillik, sog'lom chegaralarni qo'ya olmaslik.

Perfeksionizm — bu insonning o'zidan yoki boshqalardan mukammal natija kutishi, xatoga yo'l qo'ymaslikka haddan tashqari intilishi va hamma narsani "ideal" qilishga urinishidir. Bu sifat ba'zida ijobiy bo'lib ko'rinsa ham, ko'pincha stress, xavotir, o'zini tanqid qilish va doimiy norozilik hissini keltirib chiqaradi.

Bolalik davridagi emotsional beparvolik — ota-onaning yoki asosiy parvarishlovchilarning bolaning hissiy ehtiyojlariga yetarlicha e'tibor bermasligi, uning his-tuyg'ularini qabul qilmasligi yoki inobatga olmasligi holati — bolaning psixologik rivojlanishida sezilarli rol o'ynaydi. Emotsional e'tiborsizlik rivojlanayotgan shaxsning o'zini qadrlash, ishonch hislari, emotsional o'zini boshqarish, ijtimoiy munosabatlar va kattalik davridagi ruhiy farovonligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bolalikdagi emotsional bo'shliqning ko'pincha kechki yoshlik va kattalik davrida depressiya, tashvish buzilishlari, yaqin munosabatlarda qiyinchiliklar, shuningdek, o'z his-tuyg'ularini anglay olmaslik kabi holatlar bilan namoyon bo'lishi aniqlangan. Tadqiqotlarga ko'ra ota-onalik uslubi, oilaviy muhit va ijtimoiy omillar bolalarning psixologik rivojlanishi va himoya mexanizmlarining shakllanishiga ta'sir qiluvchi muhim omillar sifatida ko'rsatildi. Bolalikdagi emotsional beparvolikning salbiy oqibatlarini erta aniqlash, psixoprofilaktika va psixologik yordam tizimlarini takomillashtirish zarurati mavjud. Shu bilan birga, ota-onalar va parvarishlovchilarga bolalarning hissiy ehtiyojlarini qabul qilish va unga moslashuvchan psixologik yordam ko'rsatish bo'yicha amaliy tavsiyalar berilishi muhimdir.

Kelajak hayotiga ta'siri.

Bolalik davridagi emotsional beparvolikning salbiy oqibatlari faqat bolaning hozirgi rivojlanishiga emas, balki uning kelajak hayotiga ham sezilarli ta'sir qiladi. Shaxsiy va professional sohada ishonchli va mustahkam munosabatlarni shakllantirish qiyinlashadi, o'z hissiyotlarini ifodalash va tushunishdagi muammolar oila va ish hayotida konfliktlarga sabab bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, ruhiy salomatlikning uzoq muddatli buzilishi – masalan, depressiya, tashvish buzilishlari yoki stressga qarshi past chidamlilik – hayot sifatini pasaytiradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak bolalik davridagi emotsional beparvolik shaxsning kelajak hayotiga chuqur va ko'p qirrali ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, bu shaxsning kelajakdagi oilaviy va yaqin munosabatlarida ham takrorlanishi mumkin. Shu sababli, bolalikdagi emotsional beparvolikni erta aniqlash, unga qarshi profilaktika choralarini qo'llash va psixologik yordam tizimlarini takomillashtirish kelajakda shaxsning barqaror, ijtimoiy jihatdan moslashuvchan va ruhiy jihatdan sog'lom hayot kechirishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. G.T.Yadgarova, T.H.Olimov. Umumiy psixologiya Buxoro-2023 “Durdona”
2. M.E.Zufarova. Umumiy psixologiya. O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti.Toshkent-2010
3. E.G'oziyev. Umumiy psixologiya. Toshkent 2008
4. A.A. Nosirov, Shaxs rivojlanishi va taraqqiyoti. – Toshkent: Fan, 2020.
5. X.Y. Karimov, Psixologik rivojlanish asoslari. – Samarqand: Zarafshon, 2019.
6. M. G'ulomov, Ijtimoiy taraqqiyot va shaxs omili. – Toshkent: Ma'naviyat, 2018.
7. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risidagi qonuni, 2021-yilgi tahriri.
8. D. G'afforov, Shaxsiy o'sish psixologiyasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017.
9. Abraham Maslou, "Motivation and Personality" – Harper Row, 1954.
10. Internet manbalari: ilmiy maqolalar va zamonaviy psixologiya bo'yicha tahlillar.

МИМИКА И ЕЁ РОЛЬ В ВЫРАЖЕНИИ ЭМОЦИЙ И НАМЕРЕНИЙ

Шадиева Дилфуза Аббасовна, Учитель Азиатского Государственного Университета
Бозорова Дилором Аминовна, Магистрант Азиатского Государственного Университета
dilorombozorova1201@gmail.com

Аннотация. В статье рассматривается мимика как один из ключевых компонентов невербального поведения, обеспечивающий передачу эмоций, коммуникативных намерений и скрытых смыслов. Мимические выражения лица позволяют человеку выражать радость, гнев, страх, удивление, печаль и отвращение, создавая базовую платформу для взаимопонимания между участниками общения. Особое внимание уделяется тому, что мимика является не только спонтанной реакцией на эмоциональные стимулы, но и осознанным инструментом, с помощью которого можно регулировать динамику взаимодействия, усиливать смысл вербальной коммуникации и управлять эмоциональной атмосферой.

В работе анализируются универсальные и культурно обусловленные аспекты мимических сигналов, включая влияние социальных норм и культурного контекста на интерпретацию эмоций. Рассмотрены психолингвистические механизмы восприятия мимики, её роль в межличностном и межкультурном общении, а также практическое значение для педагогики, психологии, дипломатии и профессиональной коммуникации.

Особое внимание уделено выявлению взаимосвязи между когнитивными, эмоциональными и культурными компонентами мимического поведения, что позволяет формировать рекомендации по эффективному использованию невербальных сигналов в межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: мимика; невербальная коммуникация; эмоции; коммуникативные намерения; межкультурное общение; психолингвистика; культурные особенности; межличностные отношения; интерпретация сигналов; невербальное поведение.

MIMIKA VA UNING EMOTSIYALAR VA NIYATLARNI IFODALASHDA TUTGAN O'RNI

Shadiyeva Dिल्фуза Аббасовна, Osiyo Davlat Universiteti o'qituvchisi
Bozorova Dилором Аминовна, Osiyo Davlat Universiteti magistranti
dilorombozorova1201@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada mимika insonning **noto'liq so'zsiz muloqot vositasi** sifatida, his-tuyg'ular, kommunikativ niyatlar va yashirin mazmunlarni ifodalashdagi roli tahlil qilinadi. Yuz ifodalari orqali insonlar quvonch, g'azab, qo'rqinch, hayrat, qayg'u va nafrat kabi his-tuyg'ularini yetkazadi, bu esa o'zaro tushunishni ta'minlovchi asosiy platformani yaratadi. Mimikalar nafaqat hissiy javob sifatida paydo bo'lishi, balki ongli vosita sifatida ham ishlatilishi mumkin; ular orqali muloqot dinamikasini boshqarish, og'zaki xabar mazmunini kuchaytirish va hissiy muhitni tartibga solish mumkin.

Maqolada mimikaning universal va madaniyatga xos jihatlari, ijtimoiy me'yorlar va madaniy kontekstning his-tuyg'ularni talqin qilishdagi roli tahlil qilinadi. Shu bilan birga, psixolingvistik mexanizmlar, yuz ifodalarini qabul qilish va talqin qilish jarayoni, shuningdek ularning shaxslararo va madaniyatlararo muloqotdagi ahamiyati o'rganiladi.

Maqola kognitiv, hissiy va madaniy komponentlarning o'zaro bog'liqligini ko'rsatadi, bu esa madaniyatlararo muloqotda noto'liq signallarni samarali ishlatish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: mимika; noverbal kommunikatsiya; his-tuyg'ular; kommunikativ niyatlar; madaniyatlararo muloqot; psixolingvistika; madaniy xususiyatlar; shaxslararo munosabatlar; signalni talqin qilish; noverbal xatti-harakat.

FACIAL EXPRESSIONS AND THEIR ROLE IN CONVEYING EMOTIONS AND INTENTIONS

Shadiyeva Dilfuza Abbasovna, Lecturer at the Asian State University

Bozorova Dilorom Aminovna, Master's Student at the Asian State University

dilorombozorova1201@gmail.com

Annotation. This article examines facial expressions as a key component of nonverbal behavior, enabling the communication of emotions, intentions, and hidden meanings. Facial expressions allow individuals to convey joy, anger, fear, surprise, sadness, and disgust, forming a basic platform for mutual understanding in interpersonal communication. Special attention is paid to the fact that facial expressions are not only spontaneous reactions to emotional stimuli but also conscious tools that can regulate interaction dynamics, enhance the meaning of verbal communication, and manage the emotional atmosphere.

The study analyzes both universal and culturally specific aspects of facial signals, including the influence of social norms and cultural context on emotion interpretation. Psycholinguistic mechanisms of facial expression perception are examined, as well as their role in interpersonal and intercultural communication, and their practical significance for pedagogy, psychology, diplomacy, and professional communication.

The article emphasizes the interconnection between cognitive, emotional, and cultural components of facial behavior, providing a basis for developing practical recommendations for effective use of nonverbal signals in intercultural communication.

Keywords: facial expressions; nonverbal communication; emotions; communicative intentions; intercultural communication; psycholinguistics; cultural features; interpersonal relationships; signal interpretation; nonverbal behavior.

Введение. Мимика является одним из ключевых средств невербальной коммуникации, с помощью которого человек выражает широкий спектр эмоций, управляет межличностным взаимодействием и дополняет содержание вербального сообщения. Лицевые мышцы способны создавать тысячи микровыражений, отражающих внутреннее эмоциональное состояние, коммуникативные намерения и отношение человека к собеседнику. Эти сигналы могут передавать как положительные, так и отрицательные эмоции, включая радость, гнев, страх, удивление, печаль и отвращение, обеспечивая тем самым более полное и точное понимание коммуникативного акта.

Психолингвистические исследования подтверждают, что мимика воспринимается зачастую быстрее и точнее словесных высказываний, поскольку она несет автоматические, часто бессознательные сигналы, формируемые на уровне эмоциональной и когнитивной обработки мозга. Благодаря этому мимика выполняет не только функцию спонтанного отклика на эмоции, но и служит инструментом управления коммуникацией: она усиливает смысл сказанного, регулирует реакцию собеседника, создаёт доверительную атмосферу и формирует определённое эмоциональное настроение в ходе взаимодействия.

Особое значение мимика приобретает в межкультурной коммуникации, где неверная интерпретация сигналов или различия в культурной экспрессии могут приводить к недопониманиям, конфликтам и снижению эффективности общения. Например, жест, воспринимаемый как дружелюбный в одной культуре, может трактоваться иначе в другой, что подчеркивает необходимость учитывать культурные и социальные особенности при анализе мимики.

Кроме того, современная наука отмечает, что мимические сигналы обладают универсальными и культурно специфическими чертами. Универсальные элементы позволяют участникам общения из разных культур достигать базового уровня

взаимопонимания, тогда как культурно обусловленные особенности формируют уникальные модели интерпретации сигналов и создают разнообразие в невербальном взаимодействии.

В связи с этим изучение мимики как универсального и одновременно культурно специфического феномена представляет собой актуальную научную задачу. Комплексный анализ механизмов восприятия, интерпретации и использования мимических выражений позволяет глубже понять, каким образом эмоции и коммуникативные намерения передаются невербальными средствами, и как это влияет на успешность межличностного и межкультурного взаимодействия.

Объект исследования. Объектом данного исследования являются механизмы восприятия, интерпретации и использования мимических выражений в межличностном и межкультурном общении. В рамках исследования анализируется, как участники коммуникации посредством мимики выражают эмоции, коммуникативные намерения и скрытые смыслы, а также каким образом эти сигналы воспринимаются и интерпретируются собеседниками. Особое внимание уделяется микровыражениям лица, которые часто отражают внутреннее эмоциональное состояние человека, дополняют вербальные сообщения, усиливают их смысл или даже частично модифицируют содержание сказанного, обеспечивая более точное и полное понимание коммуникативного акта.

Исследование охватывает универсальные аспекты мимики, присущие представителям разных культур, а также культурно специфические проявления, которые формируют уникальные модели интерпретации мимических сигналов в отдельных социокультурных контекстах. Например, базовые эмоции, такие как радость, гнев, страх, печаль, удивление и отвращение, распознаются практически одинаково в разных странах благодаря биологической основе мимических реакций. Однако интенсивность выражения эмоций, допустимость открытых проявлений и тонкости жестов, улыбок или взгляда могут значительно различаться в зависимости от культурных норм, традиций и историко-социального контекста.

Кроме того, объект исследования включает психолингвистические аспекты, связанные с когнитивными, эмоциональными и нейропсихологическими процессами, которые обеспечивают точное восприятие, обработку и интерпретацию мимических сигналов. Анализируются индивидуальные особенности участников, такие как предыдущий коммуникативный опыт, уровень эмпатии, эмоциональный интеллект и знание культурного контекста, поскольку эти факторы влияют на способность правильно понимать и использовать мимику для эффективного общения.

Особое внимание уделяется также взаимодействию мимики с другими невербальными средствами (жестами, позой, проклейкой, интонацией) и их совместному влиянию на эффективность межличностной и межкультурной коммуникации. Такое комплексное рассмотрение позволяет выявить механизмы, с помощью которых мимика выполняет регуляторную, экспрессивную и коммуникативную функции, обеспечивая успешное взаимодействие между участниками общения.

Таким образом, объект исследования представляет собой многоуровневое изучение мимики как многогранного явления, включающего эмоциональные, коммуникативные и психолингвистические компоненты, а также её роль в повышении эффективности межличностного и межкультурного взаимодействия. Полученные результаты позволяют не только расширить теоретическое понимание мимики, но и предложить практические рекомендации для образовательной, профессиональной и дипломатической деятельности, где точность восприятия и интерпретации невербальных сигналов критически важна.

Методы исследования. В данном исследовании применён комплексный подход, который объединяет несколько методов, позволяя получить наиболее полное и достоверное представление о роли мимики в межличностной и межкультурной коммуникации. Такой интегративный подход обеспечивает рассмотрение мимики как многогранного феномена, включающего эмоциональные, когнитивные, коммуникативные и культурные компоненты.

Аналитический метод использовался для систематического изучения национальной и международной литературы по вопросам невербальной коммуникации, психолингвистики и культурологии. Применение этого метода позволило выявить существующие теории и подходы к изучению мимики, определить результаты предыдущих исследований, выявить пробелы в научных знаниях и обосновать актуальность настоящей работы.

Сравнительный метод применялся для выявления сходств и различий мимических сигналов между представителями различных культур. Использование данного метода позволило определить универсальные элементы мимики, распознаваемые всеми людьми, а также выявить культурно специфические особенности, которые могут влиять на интерпретацию эмоций и коммуникативных намерений в разных культурных контекстах.

Контент-анализ включал систематическое изучение статей, монографий, диссертаций и эмпирических исследований по теме мимики. Этот метод позволил выявить основные тенденции, классифицировать типы мимических выражений и оценить их функции в процессе общения, а также проследить динамику изучения мимики в научной литературе различных стран.

Наблюдение и описание предполагали непосредственный анализ особенностей мимических выражений участников межличностной коммуникации. Метод наблюдения позволял фиксировать проявления мимики в реальных ситуациях, оценивать их соответствие эмоциональному состоянию участников и коммуникативным намерениям, а также исследовать микро- и спонтанные мимические сигналы, которые сложно уловить другими методами.

Синтез и обобщение использовались для интеграции всех полученных данных и формирования выводов о роли мимики в передаче эмоций и коммуникативных намерений. Данный метод обеспечил целостное понимание феномена мимики, выявил взаимосвязи между психолингвистическими и культурологическими аспектами, а также стал основанием для разработки практических рекомендаций в области межкультурного общения, педагогической практики и профессиональной деятельности.

Результаты и их анализ: В результате проведённого исследования выявлены ключевые закономерности восприятия, интерпретации и использования мимических выражений в межличностной и межкультурной коммуникации.

1. Универсальные эмоции. Было установлено, что определённые мимические выражения, такие как радость, гнев, страх, грусть, удивление и отвращение, являются универсальными. Эти эмоции распознаются представителями различных культур с высокой точностью, что объясняется их биологической природой: мимические реакции формируются на глубинных уровнях эмоционального мозга и проявляются независимо от культурного опыта. Универсальность этих сигналов обеспечивает базовый уровень взаимопонимания между людьми разных культур и служит фундаментом для эффективного общения.

2. Регуляция коммуникации. Мимика играет важную роль в управлении межличностным взаимодействием. С её помощью участники коммуникации демонстрируют своё настроение, привлекают внимание собеседника, выражают

доброжелательность или сомнение. Эти сигналы помогают регулировать динамику общения, уточнять смысл сказанного и усиливать вербальное сообщение. Кроме того, мимические выражения способствуют созданию доверительной атмосферы и поддержанию эмоционального контакта.

3. Культурные различия. Уровень экспрессии и допустимость мимических сигналов значительно варьируется в зависимости от культурного контекста. Например, представители азиатских и скандинавских культур демонстрируют более сдержанные выражения лица, тогда как в латиноамериканских и средиземноморских обществах наблюдается высокая эмоциональная экспрессия. Эти различия могут приводить к недопониманиям в межкультурной коммуникации, если участники не учитывают культурные нормы и контекст.

4. Психолингвистические механизмы восприятия. Восприятие мимики осуществляется на нескольких уровнях: сенсорном (визуальное распознавание движений лицевых мышц), когнитивном (интерпретация значения выражения) и эмоциональном (формирование эмпатической реакции или эмоционального отклика). Понимание мимики зависит от опыта, возраста, национальной культуры и уровня эмоционального интеллекта человека. Правильная интерпретация этих сигналов напрямую влияет на эффективность коммуникации и способность участников взаимодействовать без конфликтов и недопониманий.

Анализ полученных результатов показывает, что точное понимание и интерпретация мимических сигналов способствуют успешной межличностной и межкультурной коммуникации, повышают уровень доверия между собеседниками, снижают риск недопониманий и укрепляют эмоциональный контакт.

Научная новизна. Научная новизна настоящего исследования заключается в комплексном и системном анализе мимики как универсального и одновременно культурно специфичного средства выражения эмоций и коммуникативных намерений. Впервые в отечественной и зарубежной литературе системно рассматриваются взаимосвязи между когнитивными, эмоциональными и культурными аспектами мимического поведения, что ранее не было детально изучено.

Особое внимание уделено выявлению интегративных механизмов, через которые мимические сигналы взаимодействуют с вербальной коммуникацией и эмоциональным состоянием участников общения. Предложен комплексный подход, объединяющий психолингвистические и культурологические компоненты анализа мимики. Такой подход позволяет рассматривать невербальные сигналы не только как отражение эмоционального состояния, но и как инструмент активного управления коммуникацией, формирования доверия и регулирования межличностных отношений.

Практическая значимость научной новизны заключается в возможности формирования рекомендаций для межкультурной коммуникации, педагогики и профессиональной практики. На основе выявленных закономерностей могут разрабатываться методики обучения интерпретации мимических сигналов, повышаться эффективность взаимодействия в образовательной, деловой и дипломатической среде, а также минимизироваться риски недопонимания и межкультурных конфликтов.

Таким образом, научная новизна исследования проявляется в создании целостной модели мимического поведения, учитывающей биологические, когнитивные, эмоциональные и культурные аспекты. Это открывает новые перспективы для изучения невербальной коммуникации в различных областях науки и практики, включая психологию, лингвистику, педагогику, дипломатию и межкультурное взаимодействие.

Заключение. Мимика является одновременно универсальным и культурно вариативным средством выражения эмоций и коммуникативных намерений.

Универсальные мимические сигналы, такие как радость, гнев, страх, удивление, печаль и отвращение, обеспечивают базовое взаимопонимание между представителями различных культур. В то же время культурно специфические особенности выражения лица формируют уникальные модели интерпретации сигналов в конкретных социокультурных контекстах, что делает межкультурное общение более сложным и требующим внимательного анализа.

Мимика играет ключевую роль в формировании взаимопонимания, регулировании межличностных отношений, управлении эмоциональной атмосферой общения и передаче скрытых смыслов, которые не всегда могут быть выражены вербально. Понимание механизмов мимического поведения, знание культурных особенностей и психолингвистических факторов позволяет существенно повысить точность интерпретации сигналов, снизить риск недопонимания и создать более продуктивное и гармоничное взаимодействие между участниками коммуникации.

Дальнейшее изучение мимики имеет большое значение для различных областей науки и практики, включая психологию, лингвистику, педагогику, дипломатию, деловое общение и сферу межкультурных коммуникаций. В этих сферах качество взаимодействия во многом зависит от способности участников корректно воспринимать, интерпретировать и использовать невербальные сигналы. Это подчеркивает актуальность и практическую значимость исследований мимики и необходимость системного подхода к изучению её функций в межличностной и межкультурной коммуникации.

Список литературы

1. Ekman, P. (2003). *Emotions Revealed: Recognizing Faces and Feelings to Improve Communication and Emotional Life*. New York: Times Books.
2. Darwin, C. (1872). *The Expression of the Emotions in Man and Animals*. London: John Murray.
3. Matsumoto, D., & Hwang, H. S. (2013). *Culture and Nonverbal Behavior*. In: Hall, J. A., & Knapp, M. L. (Eds.), *Handbook of Communication Science* (pp. 315–336). Berlin: Mouton de Gruyter.
4. Birdwhistell, R. L. (1970). *Kinesics and Context: Essays on Body Motion Communication*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
5. Hall, E. T. (1966). *The Hidden Dimension*. New York: Doubleday.
6. Argyle, M. (1988). *Bodily Communication*. London: Methuen.
7. Kendon, A. (1990). *Conducting Interaction: Patterns of Behavior in Focused Encounters*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Givens, D. B. (2005). *The Nonverbal Dictionary of Gestures, Signs & Body Language Cues*. Center for Nonverbal Studies.
9. Van der Zee, K., & Atsma, N. (2017). *Cross-Cultural Differences in Facial Expression Recognition*. *Journal of Nonverbal Behavior*, 41(3), 1–20.
10. Pease, A., & Pease, B. (2004). *The Definitive Book of Body Language*. New York: Bantam Books.

JALOLIDDIN RUMIY HIKMATLARIDA TA'LIM-TARBIYA MASALALARI

Razzoqova Nafosat Ramiz qizi, BuxDPI Pedagogika ta'lim yo'nalishi

2-bosqich talabasi

Kalit so'zlar: Jaloliddin Rumi, pedagogik falsafa, qalb ko'zi, ma'naviy tarbiya, tasavvufiy tafakkur, haqiqat, ko'ngil, ta'lim mazmuni.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Jaloliddin Rumiyaning hikmatlari pedagogik nuqtayi nazardan tahlil qilindi. Bunda ta'lim jarayonida faqat zohiriy bilim emas, balki ichki haqiqat va ma'naviy yetuklik muhimligi asoslanadi. Maqolada ko'ngil ko'zi orqali haqiqatni ko'ra olish insoniy tarbiyaning markazida turishi kerakligi ta'kidlanadi. Shuningdek, zamonaviy pedagogika va Rumi tafakkuri o'rtasidagi mushtaraklik yoritiladi.

ВОПРОСЫ ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ В МУДРОСТИ

ДЖАЛАЛИДДИНА РУМИ

Раззокова Нафосат Рамиз кизи, Бухарский государственный педагогический

институт, Студент педагогического направления

Ключевые слова: Джалаладдин Руми, педагогическая философия, око сердца, духовное воспитание, суфийское мышление, истина, душа, содержание образования.

Аннотация: В данной статье изречения Джалаладдина Руми анализируются с педагогической точки зрения. При этом обосновывается важность не только внешнего знания в образовательном процессе, но и внутренней истины и духовной зрелости. В статье подчеркивается, что способность видеть истину оком сердца должна находиться в центре человеческого воспитания. Также освещается общность между современной педагогикой и мышлением Руми.

EDUCATIONAL MATTERS IN THE WISDOM OF JALALUDDIN RUMI

Razzokova Nafosat Ramiz qizi, Bukhara State Pedagogical Institute

Student of Pedagogical education

Keywords: Jalaluddin Rumi, pedagogical philosophy, the eye of the heart, spiritual education, Sufi thought, truth, heart, content of education.

Abstract: This article analyzes the wisdom of Jalaluddin Rumi from a pedagogical point of view. In this case, the importance of not only external knowledge, but also inner truth and spiritual maturity in the educational process is substantiated. The article emphasizes that the ability to see the truth through the eyes of the soul should be at the center of human education. The commonality between modern pedagogy and Rumi's thinking is also highlighted.

Insoniyat tarixini o'rganish hamma vaqt-har qanday davr odamlari uchun muhim bo'lgan. Zotan inson tabiatan o'z o'tmishiga qiziqib yashaydi, uning ildizlarini ochishga, jonzot sifatida o'z mohiyatini anglashga ehtiyoj sezadi. Milliy mustaqillikni qo'lga kiritganimizdan so'ng rang –barang mavzularda ko'plab risolalar nashr qilindi.

Sharq mutafakkirlari asarlarida insonning ma'naviy kamoloti, qalb pokligi va ruhiy masalalarini yoritish asosiy g'oyalardan biri bo'lib kelgan. Ularning asarlarida inson ruhiy dunyosini tarbiyalash, uni yaxshilik, sabr-toqat va kamolikka undash asosiy g'oya sifatida ilgari suriladi. Binobarin, tasavvuf olamining yirik namoyondasi Jaloliddin Rumi ana shunday allomalardan biri bo'lib, uning hikmatlari bugungi kun uchun ham ma'naviy va tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi. Rumi asarlaridagi joziba shu qadar inson ko'ngliga yaqinki, uning har bir so'zi bir mayoq, umr yo'llarini yorituvchi chiroq, qalbgga qo'yiladigan ziyo kabidir. Uning:

“Ko'zni yumgil, ko'zga aylansin ko'ngil,

Ko'z bo'rm-u Haqni ko'rmas bo'lsa ul” degan hikmatli so'zi zamirida ham chuqur ma'no bor. Ushbu hikmat zamirida insonni tashqi ko'rishdan ichki ko'rishga, ya'ni moddiy idrokdan ma'naviy idrok sari yo'naltiradi. Uningcha, haqiqiy ko'rish – bu ko'ngil ko'zi bilan anglashdir. Ko'z jismni, rangni, shaklni ko'rsa, qalb ko'zi haqiqatni, ezgulik va Alloh (Haq)ni

idrok etishdir. Pedagogik nuqtayi nazaridan, bu hikmat shaxs tarbiyasida ma'naviy poklanish, axloqiy tozalik va ichki idrokni rivojlantirish zarurligini ta'kidlaydi. Zamonaviy ta'limda ham insonni har tomonlama rivojlantirish jarayonida uning ruhiy-ma'naviy dunyosini uyg'otish, qalbini nurlantirish muhim ahamiyatga ega.

Rumiyning ushbu hikmati zamonaviy pedagogika uchun ham dolzarb bo'lib, u ma'naviy tarbiya, ichki dunyoni anglash va ezgulikka yo'naltirilgan shaxs kamoloti g'oyalari tayanadi. Har bir pedagogning vazifasi – o'quvchi qalbida “ko'ngil ko'zi”ni uyg'otishdir.

Rumiyning yana bir hikmatlaridan biri:

“Ba'zan tugash bilmagan dardlar yomg'ir bo'lib ustingdan yog'adi.

Shuni unutmaki, rango-rang kamalak yomg'irdan keyin chiqadi”

Mazkur hikmat inson hayotidagi sinov va og'irliklarning aslida insonni poklash va kamolga eltuvchi vosita ekanini bildiradi. Ushbu fikrni pedagogik-falsafiy nuqtayi nazardan tahlil qilish inson tarbiyasi va o'zini anglash jarayonini chuqurroq yoritishga yordam beradi.

Pedagogik falsafada insonning shakllanishi – bu sinovlar, izlanishlar va o'zini tarbiyalash orqali amalga oshadigan jarayondir. Rumiym timsolida “yomg'ir” – hayotdagi dard, sinov va mashaqqatlarning ramzi sifatida ko'riladi. O'quvchi yoki tarbiyalanuvchi uchun bu jarayonlar ko'p hollarda og'ir bo'lishi mumkin, biroq aynan shu qiyinchiliklar insonni irodali, sabrli va hayotga tayyor shaxsga aylantiradi.

“Rango-rang kamalak” esa bu sinovlardan so'ng yuzaga keladigan ijobiy natijani insonning ma'naviy yetukligi, ruhiy barqarorligi va hayotiy tajribasini ifodalaydi. Tarbiya jarayonida har bir qiyinchilik insonni sinovdan o'tkazish bilan birga, uni ruhiy jihatdan mustahkamlaydi. Shu bois pedagog uchun har bir o'quvchi “yomg'ir”ni boshidan kechirar ekan, u kelajakda “kamalak”day go'zal natijaga erishishini anglash muhimdir. Rumiyning fikricha, insonni sinovlardan asrash emas, balki uni sinovlar orqali o'z mohiyatini anglashga yo'naltirish kerak. Shuningdek, Rumiym hikmati shuni anglatadiki, har bir inson o'z “yomg'ir”ini boshidan kechiradi, lekin uni qanday qabul qilishi uning tarbiyasi, dunyoqarashi va sabriga bog'liq. Pedagogik nuqtayi nazaridan, bu jarayon tarbiyachidan sabr, ijobiy ruh, mehr va individual yondashuvni talab qiladi. U inson tarbiyasining asosiy mohiyatini sinov orqali komillikka erishishni ifodalaydi. “Yomg'ir” dard va mashaqqatning ramzi, “kamalak” esa bu sinovlardan keyingi ma'naviy yuksalish timsolidir. Tarbiya jarayonida insonni og'irliklardan qutqarish emas, balki ularni yengish, sabrli bo'lish va har bir sinovdan saboq olishga o'rgatish pedagogning eng muhim vazifalaridan biridir.

“Tilingdan oldin qalbingni tarbiya qil,

Chunki so'z qalbdan kelib, tildan chiqadi”- degan hikmati ham insonning ichki dunyosi, ma'naviy pokligi va axloqiy tarbiyasiga urg'u beradi. Ushbu hikmat zamonaviy pedagogika nuqtayi nazaridan ham dolzarb bo'lib, shaxs tarbiyasining ichki va tashqi jihatlaridagi uyg'unlikni ifodalaydi.

Avvalo, Rumiym aytganidek, so'z insonning ichki holatini aks ettiruvchi vositadir. Demak, insonning tili qanday bo'lishi uning qalbidagi holat bilan bevosita bog'liq. Agar qalb pok, toza va mehr bilan to'lgan bo'lsa, so'z ham chiroyli, samimiy va ezgu bo'ladi. Shu boisdan tarbiya jarayonida eng avvalo qalbni, ya'ni insonning ichki dunyosini tarbiyalash zarur. Ilmiy-pedagogik jihatdan bu hikmat axloqiy va ruhiy tarbiyaning muhimligini ko'rsatadi. Shaxsni tarbiyalashda faqat tashqi xulq-atvorga emas, balki uning ichki e'tiqodi, his-tuyg'ulari va motivlariga ham e'tibor qaratish lozim. Bu — shaxsda axloqiy qadriyatlar, empatiya, halollik, sabr va adolat kabi fazilatlarni shakllantiradi.

Shuningdek, hikmatda nutq madaniyatining mohiyati ham ochib berilgan. Til tarbiyasi, ya'ni odob bilan so'zlash, boshqalarga hurmat bilan murojaat qilish — bu ichki tarbiyaning tashqi ko'rinishidir. Pedagogik jarayonda o'quvchilarga so'zlash madaniyati, muomala etikasi va muloqotda mas'uliyat hissini o'rgatish muhim o'rin tutadi. Chunki tarbiyalangan qalbdan

chiqqan soʻz har doim insonlar qalbiga yoʻl topadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Rumiylarning hikmatlari inson tarbiyasida maʼnaviy yetuklik, sabr va ichki nurga intilishni targʻib etadi. U insonni tashqi koʻrinishdan koʻra, qalb koʻzi bilan haqiqatni koʻrishga undaydi. Rumiylarning taʼlimotiga koʻra, hayotdagi sinov va dardlar insonni kamolot sari yetaklaydi. Shunday ekan, uning hikmatlari zamonaviy pedagogika uchun ham ruhiy-axloqiy tarbiya manbai sifatida katta ahamiyatga ega.

Ushbu maqola tahlili shuni koʻrsatadiki, Jaloliddin Rumiylarning ijodi inson maʼnaviy yuksalishida muhim manba boʻlib xizmat qilgan va uning falsafiy gʻoyalari bugungi zamonaviy jamiyatda ham dolzarbligini saqlab qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Narzulla Joʻrayev. Tarix falsafasining nazariy asoslari.
2. Jaloliddin Rumiylarning Hikmatlari. Jamol Kamol tarjimai. 2021-yil. 192 bet
3. Lewis, Franklin, Rumi: Past and Present, East and West: The Life, Teachings, and Poetry of Jalal al-Din Rumi. Oneworld Publications, 2008.
4. G. V. Izbullayeva. Jaloliddin Rumiylarning asarlarida yuksak maʼnaviyatli shaxs tarbiyasi. Toshkent-2015.

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING TA'LIM-TARBIYAGA OID MA'NAVIY VA AXLOQIY QARASHLARI

Zarafshon Jalilov Baxshullayevich, Pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD), dotsent
BDPI Umumiy pedagogika kafedrası o'qituvchisi

Sodiqova Shaxlo Iskandar qizi, BDPI 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada Sharq mutafakkirlarining ta'lim –tarbiyaga oid pedagogik qarashlari, oilaviy munosabatlarda farzand va ota-onasi munosabatlari, yosh avlodni ma'naviy- axloqiy kamol topishi uchun milliy qadriyatlarining tutgan o'rni, inson aqliy tafakkuri haqidagi ilmiy fikrlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: milliy fazilatlar, milliy xarakter, milliy o'zlik, ma'rifat, odob-axloq, ezgu va sog'lom g'oya, aqliy bilim, ma'naviyat, ruhiyat, intellektual va axloqiy sifatlari, xarakter, din, urf-odatlar, qadriyatlar, tamoyil, xayr-saxovat, mehr-oqibat, muruvvat, andisha, or-nomus, sharm-hayo, iffat, bosiqlik, ulug'vorlik, sabrlik, ma'naviy fazilatlar, mehmondo'stlik, bag'rikenglik, bolajonlilik, oqko'ngillilik, mehnatkashlik

ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННЫЕ ВЗГЛЯДЫ ВОСТОЧНЫХ МЫСЛИТЕЛЕЙ НА ВОСПИТАНИЕ

Zarafshon Djaliлов Бахиуллаевич, Доктор педагогических наук (PhD), доцент
Преподаватель кафедры общей педагогики БДПИ

Садикова Шахло Искадаровна, Магистрант 2-го этапа БДПИ

Аннотация: В данной статье освещаются педагогические взгляды восточных мыслителей на воспитание, взаимоотношения ребенка и родителей в семейных отношениях, роль национальных ценностей в духовно –нравственном совершенствовании подрастающего поколения, научные взгляды на психическое мышление человека.

Ключевые слова: национальные качества, национальный характер, национальное самосознание, просвещение, нравственность, благородная и здоровая идея, умственные знания, духовность, психика, интеллектуальные и моральные качества, характер, религия, традиции, ценности, принцип, щедрость, доброта, милосердие, андиша, или-честь, очарование, целомудрие, скромность, величие, терпение, духовные качества, гостеприимство, терпимость, детство, доброжелательность, трудолюбие

SPIRITUAL AND MORAL VIEWS OF EASTERN THINKERS ON EDUCATION

Zarafshan Jalilov Bakhshullaevich, Doctor of philosophy in Pedagogical Sciences (PhD),
associate professor Teacher of the Department of general pedagogy of BDPI

Sadikova Shahlo daughter of Iskandar, BDPI Phase 2 graduate

Annotation: this article covers the pedagogical views of Eastern thinkers on education, the relationship of children and parents in family relationships, the role of national values for the spiritual and moral maturation of the younger generation, scientific opinions on human mental thinking.

Keywords: national qualities, national character, national self, enlightenment, etiquette, noble and healthy idea, mental knowledge, spirituality, psyche, intellectual and moral qualities, character, religion, customs, values, principle, charity, kindness, kindness, kindness, kindness, andisha, or-nomus, sharm-hayo, chastity, pressure, grandeur, patience, spiritual qualities, hospitality, tolerance, childishness, whiteness, hard workmanship

Jahon ta'lim va ilmiy tadqiqot muassasalarida axborot ko'laminin kengligi, virtuallashishning inson xulq-atvori va tarbiyasiga ta'siri, ijtimoiy ong, ijtimoiy xulq-atvor, ideal shaxs modeli, barkamol shaxs portreti, g'oyaviy shaxs modeli, milliy fazilatlar,

umuminsoniy fazilatlar, milliy va zamonaviy tarbiya metodlari, texnologiyalari, shaxsning ijtimoiy shartlanishidagi milliy fazilatlar, milliy xarakter, milliy o'zlik, dunyo odamlari modeli kabi tadqiqotlar olib borilmoqda va ilmiy asoslangan ilmiy xulosalar taqdim qilinmoqda. Biroq bu borada, oilaviy tarbiya metodlarini farzand xulq-atvoriga ta'siri, yoshlar milliy tarbiyasiga ijobiy va salbiy ta'sir etuvchi ijtimoiy psixologik omillarni erta psixodiagnostika qilish orqali korreksiyalashni amalga oshirish, milliy tarbiya, milliy axloq jarayonidagi muammolarni ilmiy asosda aniqlashga yo'naltirilgan tadqiqot ishlariga e'tibor qaratish zarurati kuzatilmoqda. Har bir zamon va makondagi insoniyat avlodlari o'zining ijtimoiy-madaniy rivojlanishi va ijtimoiy normalarini ishlab chiqish jarayonida o'z ajdodlarining milliy xarakter va milliy qadriyatlarini ijodiy o'zlashtiruvchi, zamoniylashtiruvchi, boyituvchi va o'zgartiruvchilik xususiyatini namoyon qilib boradi. Har bir avlodning ana shunday ijtimoiy reproduktiv burchlarini amalga oshirilishi ijtimoiy barhayotlikni va insoniyat taraqqiyotining boy rang-barang madaniy oqimlarini hosil qiladi, saqlab turadi. Demak, ijtimoiy-psixologik va ijtimoiy-pedagogik nuqtai-nazardan har bir avlod vakillari tarixiy, ijtimoiy, madaniy-milliy ko'rsatkichlarni mujassamlashtiruvchi milliy tarbiyaning mahsulidir.

Biz tarbiya haqida buyuk mutafakkirlarimiz va allomalarimiz aytgan yuzlab durdona fikrlarni bilamiz. Farzand tarbiyasini qachondan boshlamoq kerak?, degan savolga buyuk bobomiz Abu Ali ibn Sino bola tarbiyasi bilan uning tug'ilishidan avvalroq, ona qornidan boshlash lozim, deb javob bergan. Chunki bolaning ma'rifatiga, odob-axloqiga yoki umumiy ma'noda uning tarbiyasiga ham aynan shu paytdan asos solinadi. Bugungi yangi davr shiddati ta'lim-tarbiya tizimiga ham o'zining aniq, qat'iy talablarini qo'ymoqda. Ushbu talablar doirasida davlatimizda ta'lim sohasida pedagoglarning moddiy-ma'naviy sharoiti tubdan yaxshilanib, ta'lim sifatini oshirishning zamonaviy texnologiyalari joriy qilinmoqda. Bizga ma'lumki millatimizda milliy tarbiya masalasi eng ulug' va eng ma'suliyatli ishlardan biri sifatida qaralib kelingan. Milliy tarbiyamiz ota-onalarning farzandlari bilan juda yumshoq munosabatda bo'lish kerakligini taqozo qiladi. Onaxon va otaxonlar "Bolani uch yoshga qadar faqat erkalatish va yumshoq muomalada bo'lish kerak, aksincha, qattiq gapirsa bola o'jar va qaysar bo'ladi", deyishadi. Ko'pchilik zamondosh ota-onalarning fikricha ham, uch yoshga qadar bolani o'z erkiga qo'yish, unga faqat yaxshi gapirish kerak, agar go'dak yoshida bola urib-so'kilmasa, unga yaxshi muomala qilinsa, bola kattalarni gapini tinglaydigan, itoatli va yuvosh bo'lib o'sadi. Umuman olganda bizning bobo-momalarimiz yosh bolaning o'ta ta'sirchan, his-tuyg'ularga beriluvchan bo'lishini anglaganlar. Bu jarayon ularni bola psixologiyasi va milliy tarbiyada ijtimoiy-psixologik qonuniyatlardan xabardor ekanligini bildiradi. Shuning uchun ularga juda yumshoq muomalada bo'lganlar, to esini tanimaguncha ko'nglini cho'ktirmaslikka, sindirmaslikka harakat qilganlar. Sharq allomalarining ilmiy merosida shaxsning kamolotga yetishi, sog'lom shakllanishi, unga to'g'ri ta'lim-tarbiya berish, shuningdek, shaxsning sog'lom xulq-atvor fazilatlariga ega bo'lib, ezgu va sog'lom g'oya hamda mafkura asosida o'z yo'lidan adashmay o'z hayotini qurishi lozimligi haqida juda qimmatli fikr mulohazalarni uchratish mumkin. Jumladan, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Unsurulma'aliy Kaykovus, Yusuf Xos Hojib, Alisher Navoiy va Husayn Voiz Koshifiy kabi allomalarimizning asarlarida hamda "Avesto" va "Qur'on" kabi muqaddas kitoblarimizda ham shaxs kamoloti, go'zal xulqli insonning chiroyli fazilatlarini, ezgulikka va bunyodkorlikka yo'g'rilgan g'oya va mafkuralar asosida yomondan, yomon ishlardan hazar qilish, yomon ishlar qilguvchilarni to'g'ri yo'lga solish, sog'lom bo'lmagan xulq egalarini zamon, jamiyat hamda Olloh kechirmasligi bois, shaxsni kelajakda har xil yomon, yovuz yo'llar, buzg'unchi fikr va g'oyalarga chalinmasligi uchun barkamol qilib tarbiyalash yuzasidan qimmatli fikrlarni ilgari surganlar. Sharq mutafakkirlari o'z asarlarida bilish hamda inson aqliy tafakkuri masalalariga alohida o'rin bergan. Allomalarimiz inson tomonidan borliqni anglanishi, tabiat sirlarini anglashida ilm-fanning rolini hal qiluvchi omil sifatida baholaydi. Sharq allomalar fikricha,

inson tanasi, miyasi, sezgi organlari u tug‘ilganda mavjud bo‘lgan bo‘lsa, aqliy bilimi, ma‘naviyati, ruhiyati, intellektual va axloqiy sifatlari, xarakteri, dini, urf-odatlari, ma‘lumoti tashqi olam, ijtimoiy muhit ta‘sirida, odamlar bilan tashkil etayotgan munosabatlari jarayonida shakllanadi.

Sharq mutafakkirlari Ahmad al Farg‘oniy, Muso al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Imom Ismoil al-Buxoriy, Iso at- Termiziy, Abu Abdulloh Rudakiy, Abdulqosim Firdavsiy, Ahmad Yassaviy, Mahmud Qoshg‘ariy, Mahmud Zamaxshariy, Yusuf Xos Hojib, Najmiddin Kubro Alisher Navoiy kabi buyuk allomalimiz insonning ta‘lim-tarbiyasi, odobaxloqi, muloqoti va boshqa ko‘plab qimmatli ma‘lumotlarni qoldirganlar. Sharq mutafakkirlari inson kamolotida ilmlilik va axloqlilikni eng muhim mezoni deb hisoblaydi. Odobli, axloqli ilimli bo‘lish insonga atrofdagi kishilar o‘rtasida muayyan mavqe hamda hurmatga sazovor bo‘lishga yordam beradi. Shunday ekan mutafakkirlarimiz ilm va odobga ega bo‘lishning inson hayotidagi rolini ko‘rsatib berar ekan, yoshlarimizga buyuk ajdodlarimizning ma‘naviy merosidan bahramand qilib borishimiz maqsadga muvofiqdir. Qadriyat bu jamiyat, inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo‘lgan barcha narsa, hodisa va voqealar, erkinlik, ezgulik, tenglik, tinchlik, haqiqat, ma‘rifat, madaniyat, moddiy va ma‘naviy boyliklar, obida yodgorliklar, go‘zallik, axloqiy xislat va fazilatlar, an‘ana, urf-odat, udum va boshqalar qadriyat hisoblanadi. Inson butun umri davomida, son-sanoqsiz qadriyatlar olamida yashaydi. Ana shu milliy qadriyatlarimizdan biri O‘rta Osiyo mutafakkirlarining ijtimoiy muhit va ta‘lim- tarbiyaning aloqadorligi haqidagi qimmatli fikrlaridir. Yoshlar faolligini ta‘minlashning muhim yo‘nalishlaridan biri ular ongida milliy urf-odat va an‘analarni shakllantirishdir. Milliy urf-odatlar hayotimizning har bir sohasiga singib ketgan bo‘lib, bu urf-odatlar bizni aynan qaysi xalq vakili ekanligimizni ko‘rsatuvchi izoh, ya‘ni, bizning kim ekanligimizni isbotlovchi dalil hisoblanadi. Chunki, ma‘naviy barkamol yoshlarni o‘ziga xos bo‘lgan milliy urf-odatlar xayr-saxovat, mehr-oqibat, muruvvat, andisha, or-nomus, sharm-hayo, iffat, bosiqlik, ulug‘vorlik, sabrlilik kabi ma‘naviy fazilatlar, mehmondo‘stlik, bag‘rikenglik, bolajonlilik, oqko‘ngillilik, mehnatkashlik kabi milliy qadriyatlar aynan urf-odat an‘analarda qaror topadi. Shunday ekan, milliy qadriyatlarga hurmat bilan qarash millatning o‘ziga hurmat bilan qarashning asosiy belgisidir. Ming yillar mobaynida shakllangan milliy qadriyatlarimiz hozirgi davrda yaratilgan madaniy-ma‘naviy boyliklar bilan qo‘shilib, taraqqiyotimizni tezlatadi, g‘oyaviy va ma‘naviy poklanishni ta‘minlashga ko‘maklashadi. Qadriyatlarning barcha turlari insonning ayniqsa, yoshlarning farovon hayot kechirishi, erkin yashashi, ma‘naviy-axloqiy kamol topishi uchun xizmat qiladigan vositalar bo‘lib hisoblanadi.

Xulosa: yoshlarda milliy tarbiya shakllantirishda sharq mutafakkirlari va ma‘rifatparvar olimlarimizni ta‘limotlari va qarashlaridagi ilmiy asoslangan va hayot davomida kuzatilib, ijtimoiy hayotga tatbiq qilingan tajriba asosiga qurshimiz kafolatlangan tarbiya ishi hisoblanadi. intellektual rivojlanganlik, yuksak ma‘naviyat, axloqiy sog‘lomlik, jismoniy chiniqqanlik, mustaqillik ideallariga cheksiz sadoqat, Vatani va xalqiga sodiq, milliy o‘zligimizga yot g‘oya, qarashlarga murossasizlikni mujassam etish taqozo etilmoqda. Sharq mutafakkirlarini masala bo‘yicha yondashuvlariga asoslanib eng ustuvor jihat tarbiyada ota-onaning roli ekanligi aniqlandi. Oilada farzand tarbiyasi - oila baxti, farzandlarning tarbiyasi yetuk inson bo‘lib yetishidagi ota-onaning sa‘yi- harakati hisoblanadi. Bola oilada jamiyatning qiyofasini ko‘radi, bo‘lajak fuqaroning tabiati, dunyoqarashi va axloqiy qiyofasi oilada shakllanadi hamda shunga ko‘ra kamol topib borishligi yana bir bor nazariy jihatdan asoslandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati :

1. Sh.Mirziyoyev. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 24 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimidagi ma‘ruzasi. T.: 2016 y.
2. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Baxtiyor oila. T.: “Hilolnashr”. 2013 y.
3. A.Haydarov. Inson kamoloti va milliy-ma‘naviy qadriyatlar. T.:Muharrir, 2008 y.

4. M.Xajiyeva. Xoja Ahmad Yassaviyning ma'naviy-tarbiyaviy qarashlari. Avtoreferat. T.: 2004 y.
5. M.Shoxadjayev. Burxoniddin Marg'inoniyning axloqiy-huquqiy tarbiyaga oid qarashlari. Avtoreferat. T.: 2006 y.
6. M.Hamdanova. Ma'naviyat asoslari. T.: "Fan va texnologiya". 2008 y.
7. S.Dolimov, U.Dolimov. Kaykovus unsurulmaoniy qobusnoma T.: "Istiqlol" 1994 y.
8. San'at – yoshlar nigohida. Magistrantlarning ilmiy-amaliy konferentsiyasi materiallari. T.: 2019 y.
9. A.Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. T.: O'qituvchi. 1992 y. 10. Y.Abdullayev. Eski maktabda xat-savodga o'rgatish. T.: 1960 y. 38-bet
10. Abduraxmonov A. Al-Xorazmiy – buyuk matematik. – T.: "O'qituvchi", 1993-y. -87b.
11. Ajdodlar o'giti. Hikoyatlar, hikmatlar, tamsillar (to'plovchivaizohlarmuallifi B. Ahmedov). – T.: Cho'lpon, 1990-y. –240b.
12. Abu Rayhon Beruniy. Tanlangan asarlar. 1 – T., -T.: "Fan", 1995-yil.
13. Komil inson haqida to'rt risola (fors-tojik tilidan N. Komilov tarj). - T.: Ma'naviyat, 1997-y. -280bet.
14. Mahkamov U. Axloq-odobsaboqlari. - T.: Fan, 1994-y. -135bet.
15. Ch.A. Sabirova "Principles, Factors, System, Content and Conditions of Moral and Aesthetic Education of Future Teachers with Focus on Personality Improving "Eastern European Scientific Journal". Germany –2017. No6.
16. www.ziyounet.uz.

ILM –FAN TARAQQIYOTIDA O‘ZBEK PEDAGOGIKASINING TUTGAN O‘RNI

Qurbonova Nigina Boboxo‘jayevna,

Buxoro davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Ilm -bu o‘qish, o‘rganish hamda hayotiy tajriba asosida orttirilgan bilim va malakalar majmuasi ekanligi. Davrning dolzarb sohalariga ko‘proq e‘tibor berish, fanning yutuqlarini amaliy hayotga ko‘proq va unumliroq tadbiiq etish haqida fikr yuritilgan. Milliy dasturning asosiy maqsadi: ta‘lim sohasini tubdan isloh qilish, uni o‘tmishdan qolgan mafkuraviy qarashlar va sarqitlardan to‘la xalos etish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida, yuksak manaviy va ahloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash milliy tizimini yaratishdir.

Kalit so‘zlar: ilm-fan, fikr, erkin fikr, bilim, ko‘nikma va malaka, ta‘lim tizimi integratsiyalashuvi, kadrlar tayyorlash, kasb ta‘limi, o‘quv predmeti, ta‘lim tizimi, isloh, sivilizatsiya, ijtimoiy, taraqqiyot, ma‘naviyat, axloq, tarbiya

РОЛЬ УЗБЕКСКОЙ ПЕДАГОГИКИ В РАЗВИТИИ НАУКИ

Курбонова Нигина Бобохужаевна,

Бухарский государственный педагогический институт

Аннотация: что наука-это совокупность знаний и умений, полученных на основе чтения, изучения и жизненного опыта. Было задумано уделять больше внимания актуальным областям того времени, более продуктивно применять достижения науки в практической жизни. Основная цель национальной программы: коренное реформирование сферы образования, полное избавление его от идейных предрассудков и сарказма прошлого, создание на уровне развитых демократий национальной системы подготовки высококвалифицированных кадров, отвечающих высоким моральным и моральным требованиям.

Ключевые слова: наука, мысль, свободомыслие, знания, умения и навыки, интеграция системы образования, обучение персонала, профессиональное образование, предмет обучения, система образования, реформа, цивилизация, социальная, прогресс, духовность, этика, воспитание

THE ROLE OF UZBEK PEDAGOGY IN THE FIELD OF SCIENCE

Kurbanova Nigina Bobokhoyevna,

Bukhara State Pedagogical Institute

Annotation: The fact that science is a complex of knowledge and skills acquired on the basis of reading, learning and life experience. It was considered to pay more attention to the current areas of the era, to more and more efficiently introduce the achievements of science into practical life. The main goal of the national program is: to radically reform the educational sphere, to completely rid it of the ideologies and upheavals left over from the past, to create a national system of highly qualified personnel training at the level of developed democratic states, meeting high moral and moral requirements.

Keywords: Science, thought, Free Thought, knowledge, skills and competence, integration of the educational system, training of personnel, Professional Education, subject of study, educational system, reform, Civilization, Social, Development, spirituality, ethics, upbringing

Ilm-fan — har qanday davlatni rivojlanishga yetaklovchi asosiy kuch hisoblanadi. Davlatning rivojlanishini fan taraqqiyoti orqali baholash juda ham o‘rinli, desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Shu bois O‘zbekiston uchun ilm-fan taraqqiyoti farovonlik va barqarorlik yo‘lidagi muhim qadamlardan biridir. Konstitutsiyamizda davlat jamiyatning ilmiy va texnikaviy

rivojlanishiga g'amxo'rlik qilishi bejiz qayd etilmagan. Tarixdan o'zbek jamiyatida ilmga hurmat va ehtirom an'ana sifatida saqlanib kelgan. Buyuk bobokalonimiz Imom Buxoriy aytganlaridek, *"dunyoda ilmdan boshqa najot yo'q va bo'lmagay"*. Ilmiy va innovatsion faoliyatni rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash bo'yicha erishilgan yutuqlarga qaramay, hali hal qilinishi kerak bo'lgan bir qator muammolar mavjud. Ayniqsa, bugungi kunda globallashuv va raqamlashtirish davrida aynan innovatsion yondashuv mamlakat muvaffaqiyatiga zamin yaratadi. Bunday yondashuvni faqat ilm-fan yutuqlari tufayli qo'llash mumkin, shuning uchun ilm-fan taraqqiyoti davlatning innovatsion rivojlanishining muhim tarkibiy qismidir. Ilm-fan muammolari iqtisodiy o'sishga, aholi turmush darajasini yaxshilashga, ijtimoiy sohaning dolzarb muammolarini hal qilishga bevosita ta'sir qiladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-oktyabrdagi PF-6097-son Farmoni bilan tasdiqlangan. Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida ilm-fanni rivojlantirish yo'lidagi **19 ta muammo** alohida belgilandi. Iqtisodiyot real sektori korxonalarining ilm-fanga e'tibori yuqori emasligi, ilmiy-tadqiqot o'tkazadigan jamoalar o'rtacha yoshining kattaligi, ilm-fan va ilmiy faoliyatga moliyaviy resurlarning yetarli darajada yo'naltirilmayotgani shular jumlasidandir. Ushbu muammolarni hal qilish muhim bo'lib, har tomonlama va chuqur o'ylangan choralar ko'rishni talab qiladi.

Jahonda rivojlangan mamlakatlar globallashuv sharoit-larida madaniy-ma'naviy taraqqiyot yo'lida madaniy-badiiy meros, madaniyaxloqiy, ma'naviy-estetik qadriyatlarini saqlab qolishga alohida e'tibor berib kelmoqda. Ta'lim sohasini modernizatsiya qilish, o'qitishning metodik ta'minotini zamonaviy rivojlanish tendensiyalariga muvofiq takomillash-tirish hamda ta'lim-tarbiya jarayoniga innovatsion yondashuv va pedagogik texnologiyalarni faol tatbiq etishga muhim omil sifatida qaralmoqda. Jahon fan va madaniyatini o'rganish jarayonida talabalarning badiiy-estetik qadriyatlarning mazmun-mohiyatini anglay olishiga erishish, badiiy-madaniy merosga internal (o'zi) va eksternal (o'zga) motivatsiyasini shakllantirish, pedagogik idrok qilish vositasida talabalarning ko'nikma va malakalarini rivojlan-tirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Dunyoda ta'limni mehnat bozori talablari asosida diversifikatsiyalash, o'qitishni yangi strategiyalarga moslash-tirish, ta'limning axborot bazasini kasbiy pedagogik faoliyatga aloqador parametrlar doirasida rivojlantirishning ilmiy-amaliy negizlari bo'yicha, jumladan, Angliyaning (Cambridge University), Germaniyaning (Technische Universitat), Rossiyaning (Moskva davlat universiteti, Sank-Peterburg davlat universiteti), Chexiyaning (University of Ostrava) kabi Yevropaning rivojlangan mamlakatlarining etakchi universitetlarida tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Mazkur tadqiqot natijalari ta'lim va tarbiya sifatini baholashning xalqaro normalarini joriy qilish, shuningdek, oliy ta'lim muassasalarining sifat ko'rsatkichlarini aniqlashda bo'lajak o'qituvchilarda qadriyatli munosabatlarning qaror topganlik darajasini belgilash imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Bugungi zamon barcha sohalar qatorida ilm-fanni ham yangi bosqichga ko'tarishni talab qilmoqda. Zotan, jamiyat oldida turgan dolzarb masalalarni ilm-fansiz yechish qiyin. Mazkur sohani va olimlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash davlatimizning ustuvor vazifalaridandir. Ilm-fan bilan shug'ullanish, yangi kashfiyot va ixtirolar qilish igna bilan quduq qazishdek gap, dedi Prezidentimiz. Shunday ekan, bu mashaqqatli sohada fidokorona mehnat qilayotgan olimlarimiz mehnati tahsin va rag'batga munosib.

Mamlakatimiz va jamiyatimizning zamon talablari darajasida rivojlanishini ilm-fansiz tasavvur qilish qiyin. Ilm-fan taraqqiyotida fundamental tadqiqotlar muhim ahamiyat kasb etadi. Aynan ular orqali yangi bilimlar o'zlashtiriladi va nazariyalar shakllantiriladi, kelgusi amaliy tadqiqotlar va innovatsion ishlanmalar uchun mustahkam asos yaratiladi. Pedagogika – murakkab fan. Chunki obykti inson va uning intellektual hamda ma'naviy kamolotini ta'minlash jarayonidir. Inson esa tabiatning eng murakkab, eng serqirra mavjudoti sifatida hamisha o'zgarish va taraqqiyotda yashaydi. Shuning uchun ham insonni tarbiyalash, unga

ta'lim berish, har tomonlama rivojlantirish jarayonini aniq qonun-qoidalarga sig'dirib qo'yish mushkul va hatto mumkin emas. Inson bir vaqtning o'zida ham ruhiy, ham ma'naviy, ham ijtimoiy jihatlarni o'zida mujassam etgan mavjudotdir. Pedagogikaning murakkabligi esa aynan shu jihat – inson qiyofasining serqirraligi tufaylidir. Pedagogika doimo yangi sharoit, yangi avlod ehtiyojlariga moslanishi lozim. Chunki har bir avlodning hayotiy tajribasi, axborot muhiti va qadriyatlari turlicha.

Bu esa pedagogikadan hamisha izlanish, ilmiy yangilanish, innovatsiyalarni talab qiladi. Aslida pedagogikaning fan sifatidagi kuch-qudrati ham ana shu o'zgarishlarga javob bera olishi, inson tabiati bilan hamnafas bo'la olishida namoyon bo'ladi. Umuman, pedagogika insonning o'zi kabi murakkab, serqirra va cheksiz rivojlanish imkoniyatiga ega sohadir. Unga sodda nazar bilan qarash, mohiyatini jo'nalashtirish bu insonning o'ziga, uning kelajagiga nisbatan kamida e'tiborsizlikdir. Bugungi kunda ta'lim va tarbiya sohasida muayyan yutuqlar qo'lga kiritilmoqda. Maktablar uchun zamonaviy o'quv dasturlari ishlab chiqilayotgani, oliy ta'limda xalqaro standartlarga mos yo'nalishlar yo'lga qo'yilayotgani, raqamli texnologiyalarning dars jarayoniga kirib kelishi va interaktiv metodlardan samarali foydalanish orqali o'quvchilarning bilim olish jarayoni ancha qiziqarli va ta'sirchan bo'lib bormoqda. Bugun o'qituvchi sinfda faqat "axborot beruvchi shaxs" sifatida emas, balki yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi, o'quvchini mustaqil izlanishga undovchi rahbar sifatida namoyon bo'lmoqda. Bu jarayon ta'limning zamonaviy talablarga moslasha olayotganidan, o'zgarishlarning hayotga kirib kelayotganidan dalolatdir. Biroq shu bilan birga, shuni ham chuqur anglashimiz zarurki, bu kabi yangilanish va modernizatsiya jarayonlari o'z-o'zidan sodir bo'layotgan hodisa emas. Ular ilmiy asosga, pedagogik tadqiqotlarga suyangan holda ro'yobga chiqmoqda. Demak, har qanday yutuq ortida tadqiqotchi olimlarning mehnati, pedagogik maktablarning izlanishlari va ilmiy natijalarning amaliyotga tatbiqi yotibdi.

Haqiqatan ham, pedagogik tadqiqotlarsiz ta'lim o'zgarayotgan jamiyatning qiyofasiga moslasha olmaydi. Jamiyat har kuni rivojlanmoqda, ishlab chiqarish sohalarida yangi kasblar paydo bo'lib, insonning kundalik hayotida yangi texnologiyalar mustahkam o'rin egallamoqda. Bu esa o'z-o'zidan yangi bilim va ko'nikmalarga bo'lgan ehtiyojni yuzaga keltiradi. Masalan, kechagi avlod uchun kompyuter savodxonligi nazariy ko'nikma bo'lgan bo'lsa, bugungi yoshlar uchun u hayotiy zaruratga aylandi. Ertangi kun esa yanada yuqori talablarni qo'yadi: sun'iy intellekt, kibexavfsizlik, ekologik madaniyat kabi sohalar har bir shaxs uchun oddiy bilimlar darajasiga aylanishi mumkin. Shu sharoitda pedagogik tadqiqotlar ta'lim uchun kompas vazifasini bajaradi: "Qaysi metod samarali, qaysi yo'nalish istiqbolli, qaysi bilimlar jamiyat ehtiyojiga javob beradi?" kabi savollarga javob topish uchun ham pedagogika kerak. Ilmiy tahlil, tajriba va asosli xulosalarga tayanmagan ta'lim esa o'zgarishlar bilan hamnafas bo'la olmaydi va jamiyatdan orqada qoladi.

Ta'lim sohasidagi ilg'or xorijiy tajribalarning o'zlashtirilishi ham faqat pedagogik tadqiqotlar orqali amalga oshadi. Singapur, Finlandiya, Janubiy Koreya, Yaponiya kabi mamlakatlar ta'lim tizimidagi ulkan yutuqlariga tasodifan erishmagan, balki pedagogik izlanishlar va ular asosida ishlab chiqilgan davlat siyosati natijasida bu darajaga ko'tarilgan. Ularda olib borilgan ilmiy-tadqiqotlar orqali o'quv dasturlari zamon talablariga moslashtirilgan, metodikalar takomillashtirilgan, o'qituvchilar tayyorlash jarayoni qayta ko'rib chiqilgan. Natijada bu mamlakatlar jahon pedagogikasiga ilg'or tendensiyalarni kirita oldi va ta'lim sohasida etalonga aylandi. Mamlakatimiz ham mazkur tajribalarni ilmiy asosda o'rganmas ekan, global bilim maydonida munosib o'rin topa olmaydi. Bu borada mashhur nemis pedagogika nazariyotchisi V. Diltey shunday degan edi: "Pedagogika bu faqat nazariy bilimlar to'plami emas, balki avloddan avlodga o'tib boradigan tajribani ilmiy asosda tashkil etish jarayonidir". Bu so'zlardan ayon bo'ladiki, pedagogik tadqiqotlar nafaqat mavjud bilimlarni saqlab qolish, balki ularni zamonaviy talablarga mos ravishda qayta tuzish, yangicha

uslubda avlodlarga yetkazish vazifasini bajaradi. Shu ma'noda, xorijiy tajribani o'rganish va milliy amaliyotga tatbiq etish, faqatgina pedagogik tadqiqotlar orqali samarali bo'lishi mumkin.

Hozirgi zamon ta'limi turli yo'nalish va g'oyalarni qamrab olgan "paradigma" tushunchasi doirasida shakllanmoqda. Paradigma ta'limning maqsadi, mazmuni, o'qitish usullari, baholash va boshqaruv mezonlarini belgilaydigan asosiy tayanch g'oyadir. Bugun dunyoda sanoatning 4.0 va 5.0 bosqichlariga o'tilayotgani, raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektning rivojlanishi, "yashil" iqtisodiyotga yo'nalish, xalqaro mobillik va ko'p tilli muhit kabi global o'zgarishlar ta'limdan ham yangi vazifa va kompetensiyalarni talab qilmoqda. Shuning uchun mamlakatimiz ta'limi ushbu umumjahon talablarini hisobga olgan holda o'zining zamonaviy pedagogik paradigmalarni belgilashi va ularni milliy sharoitga mos tarzda amaliyotga tatbiq etishi zarur. Umuman, ilmning kuch-quvvati aynan ko'p ovozlilikda, xilm-xil yondashuvlar va sog'lom bahslarda namoyon bo'ladi. O'zbek ilm-fanida monopollashtirish illatiga qarshi turish jamiyatning ma'naviy-ma'rifiy taraqqiyoti uchun zarur va bu muayyan irodani talab qiladi. Ilm uning uchun xizmat qilgan barcha avlodlarning mulkidir, u bir shaxsga tegishli emas. O'zbek ilm-fanida monopoliyaga qarshi madaniyatni shakllantirish – davr talabidir. Pedagogik axloqning paydo bo'lishi insoniyat tarixining eng qadim zamonlariga borib taqaladi. U o'qituvchilik kasbi bilan birga tarbiyachilik faoliyatining tarkibiy qismi sifatida vujudga kelgan. Odamlar to'plagan turmush tajribasini yoshlarga o'rgatish, ularni hayotga, mehnat faoliyatiga tayyorlash ehtiyoji natijasida qadim zamonlardayoq ta'lim va tarbiya mustaqil ijtimoiy faoliyat sifatida paydo bo'ldi.

Axloqiy pand-nasihatlarining ijodkori ham, asrlar davomida yoshlarni kamolot sari yetaklab, ularga hayot ilmini, turmush saboqlarini o'rgatib kelgan ustoz ham xalqdir. Yer yuzidagi barcha xalqlar singari turkiy qavmlar qadim zamonlardayoq hayotiy ehtiyoj taqozosi bilan o'z bolalarini sog'lom, baquvvat, mehnatsevar, katta-kichiklarni izzat-hurmat qiladigan, xushaxloq, botir, vatanni himoya qila oladigan kishilar bo'lib ulg'ayishlarini orzu qilganlar. Tarbiya sohasida to'plagan tajribalarini, orzu-istaklarini umumlashtirib maqol, topishmoq, ertak, rivoyat, hikoyat, doston, urf-odat, marosimlar, bayramlar, an'ana kabilar shaklida ifodalab yoshlarga, oila a'zolariga va boshqalarga o'rgatganlar. Shu tariqa o'zbek xalq pedagogikasi vujudga kelgan. Unda ijobiy axloqiy sifatlar, fazilatlar ulug'lanadi, salbiy xislatlar esa qoralanadi. O'zbek xalq pedagogikasining shaxs va jamiyat uchun foydali, ilg'or, axloqiy g'oyalari og'izdan-og'izga, avloddan-avlodga o'tib, folklor asarlari, milliy, oilaviy urf-odatlar, an'analar sifatida bizgacha yetib kelgan. O'zbek xalq pedagogikasi asarlarida murabbiy, ustoz eng hurmatli, mo'tabar inson sifatida ulug'lanadi. «Otang bolasi bo'lma, odam bolasi bo'l. Ustoz – otadek ulug'. Ota-ona bolani dunyoga keltiradi, ustoz esa uni yuksaklikka, ma'naviy kamolotga yetkazadi», kabi hikmatlarda murabbiy, ustozlarning mehnati, qadr-qimmatini ulug'langan. O'zbek xalqining etnopedagogikasi umuminsoniy va milliy tarbiyaning qudratli omilidir. Turkiy qavmlar o'z bolalarini uy-ro'zg'or mehnatiga o'rgatishga alohida e'tibor berganlar. Ota-onalar o'z bolalarini aqlli, odobli, go'zal fazilatli inson bo'lib kamol topishini orzu qilishgan. Bunday orzu-istaklar Abulqosim Firdavsiyning «SHohnoma» asarida quyidagicha tasvirlanadi:

Aql yo'l ko'rsatib, dilni etar shod,
Har ikki olamda aqlli obod.
Hamisha aqlingni rahnamo etgil,
Noloyiq ishlardan olisroq ketgil.

O'zbek xalq pedagogikasida ota-onaning ibrat ko'rsatish masalasi keng tadqiq qilingan. «Bolalarga go'zal tarbiya berish uchun ota-onalarning o'zlari axloqli, tarbiyali bo'lishlari shartdir. . . Agar otalar o'z umr yo'ldoshlari bilan go'zal ravishda umr kechirsalar, ularni hurmatlasalar, bolalar ulardan olijanoblik va xushmuomalalik odobini o'rganadi».

O'zbek xalq pedagogikasida qo'llanib kelingan tarbiya usullari yoshlarga o'zaro izzat-hurmatli bo'lish, qadr-qimmatli bo'lish, qadr-qimmatni anglash, samimiy, halol, haqiqatgo'y, mard, jasur, mehribonlik kabi insoniy fazilatlarini singdirishga xizmat qilgan. Bolani elga manzur, odobli farzand qilib tarbiyalash ota-onaning burchi hisoblangan O'zbek xalqi yaratgan maqol, naql, afsona, rivoyat, hikoyatlarda ma'naviy-axloqiy ideallar, qiziqarli o'gitlar shaklida bayon etilgan. «Hurmat qilsang, hurmat ko'rasan», «Har kim ekanini o'radi», «Bola aziz, odobi undan aziz» kabi maqollar shular jumlasidandir. Bu kabi o'git va naqlarda xalqimizning tarbiya borasidagi boy merosi namunalari o'z ifodasini topgan

Xulosa sifatida aytish mumkinki, pedagogika – bu faqat ta'lim berish va tarbiyalash usullari haqidagi nazariyagina emas, balki inson kamoloti, millat ma'naviy qiyofasi va kelajak taraqqiyoti uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega fan. Uni inkor etish ta'lim va tarbiyadan, demakki, insoniyatning ertangi kundan voz kechish bilan barobar. Ilm olamida bag'rikenglik va xolislik ustuvor bo'lmog'i shart: har bir fan o'z o'rnida qadrli, har bir yo'nalish umumiy taraqqiyot zanjirining zarur bo'g'inidir. Pedagogik tadqiqotlarga hurmat bilan qarash, ularning natijalarini qo'llab-quvvatlash bu o'quvchi shaxsiyati, millat kelajagi, butun insoniyat taraqqiyoti oldidagi ma'naviy burchimizdir. Har bir ishning tub-tubida ilm, tajriba yotadi. Kishi dunyoga kelibdiki, u hayoti mobaynida faqat va faqat ilmu-hunar o'rganadi. Shu davr mobaynida inson ta'lim olish jarayonini boshdan kechiradi. Dastlabki ta'limni albatta jamiyatning ustuni bo'lmish oilada oladi, vaqt o'tishi bilan bog'chaga, maktabga, oliy ta'limga va shu ketma-ketlikda davom ettiraveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – T.: O'zbekiston, 2016.
2. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – T.: O'zbekiston, 2017.
3. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan quramiz. – T.: O'zbekiston, 2017.
4. Izbullaeva, Gulchehra. Pedagogika nazariyasi va tarixi (Pedagogika tarixi XIII – XIV asrlar) [Matn]: o'quv qo'llanma / G. Izbullaeva. – Buxoro: «Sadridin Salim Buxoriy» Durdona nashriyoti, 2019. – 180 b.
5. Hasanboyeva O. va boshq. Pedagogika tarixi. Darslik. Mualliflar: O. Hasanboyeva, J. Hasanboyev, H. Homidov. – T.: G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2004. – 312 b.
6. Hashimov Komiljon. Pedagogika tarixi: Darslik. Q.K. Hashimov, S. Nishonova. – T.: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti. 2005. – 304 b.
7. Ниёзов Ф., Ахмедова М.Э. Педагогика тарихидан семинар машғулотлари. – T.: Ношир, 2011.
8. Нишонова С. Турдикулов Э.О. Педагогик атамалар луғати. – T. «Фан» нашриёти, 2008. – 198 б.
9. Тасаввуф/ Н.Комилов; – T.: «Movarounnahr» – «O'zbekiston», 2009. – 15 б.
10. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. – T.: ЎзМЭ, 2003. V ж. – 376.

SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING ZAMONAVIY TA'LIM VA AXBOROT SOHASIDAGI ROLI

Jamolova Tamara Normatovna, BDPI Axborot-resurs markazi xodimi. Kutubxonachilik va axborot xizmatlarini raqamlashtirish bo'yicha mutaxassis.

Ostonova Shaxnoza Akmalovna, BDPI Axborot-resurs markazi xodimi. Elektron resurslar bilan ishlash, foydalanuvchi xizmatlarini takomillashtirish bo'yicha mutaxassis.

Annotatsiya: Mazkur maqolada sun'iy intellektning (SI) zamonaviy jamiyatdagi o'rni, ta'lim va ilmiy axborot muhitidagi dolzarbligi hamda axborot-resurs markazlari faoliyatini optimallashtirishdagi ahamiyati yoritilgan. Sun'iy intellekt texnologiyalarining kutubxonachilik, ma'lumotlar boshqaruvi, elektron ta'lim, raqamli kontentni indeksatsiya qilish, foydalanuvchi tajribasini yaxshilash kabi jarayonlarga ta'siri chuqur tahlil qilingan. Shuningdek, SI asosidagi tizimlar orqali yangi xizmatlarni joriy etish, avtomatlashtirishning ta'lim sifatiga ta'siri, Akademik axborot-resurs markazlarida innovatsion yechimlarni amalga oshirish bo'yicha takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, axborot-resurs markazi, raqamli kutubxona, avtomatlashtirish, ma'lumotlar boshqaruvi, innovatsiya.

РОЛЬ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ И ИНФОРМАЦИОННОЙ СФЕРЕ

Жамолова Тамара Норматовна, сотрудник Информационно-ресурсного центра БГПИ, специалист по цифровизации библиотечно-информационных услуг.

Остонова Шахноза Акмаловна, сотрудник ИРЦ БГПИ, специалист по работе с электронными ресурсами и пользовательскими сервисами.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение искусственного интеллекта (ИИ) в современном обществе, его актуальность в сфере образования и научно-информационной среды, а также роль ИИ в оптимизации деятельности информационно-ресурсных центров. Представлен анализ влияния технологий ИИ на библиотечную деятельность, управление данными, электронное обучение, индексацию цифрового контента и улучшение пользовательского опыта. В статье предложены инновационные решения для внедрения систем ИИ в академических информационно-ресурсных центрах.

Ключевые слова: искусственный интеллект, информационно-ресурсный центр, цифровая библиотека, автоматизация, управление данными, инновации.

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES IN MODERN EDUCATION AND INFORMATION SERVICES

Jamolova Tamara Normatovna, Staff member of the Information-Resource Center of BDPI, specialist in digital library and information services.

Ostonova Shaxnoza Akmalovna, Staff member of the Information-Resource Center of BDPI, specialist in electronic resources and user services.

Abstract: This article examines the importance of Artificial Intelligence (AI) in modern society, its relevance in education and scientific information environments, and the role of AI in optimizing the work of information-resource centers. The impact of AI technologies on library services, data management, e-learning systems, digital content indexing, and user experience enhancement is thoroughly analyzed. The paper also presents recommendations for implementing innovative AI-based solutions in academic information-resource centers.

Keywords: artificial intelligence, information-resource center, digital library, automation, data management, innovation.

Kirish

XXI asrning eng muhim texnologik yutuqlaridan biri — bu sun'iy intellektning (SI) jadal rivojlanishidir. SI texnologiyalari inson intellektiga xos bo'lgan fikrlash, o'rganish, qaror qabul qilish, muammolarni hal etish kabi jarayonlarni texnik tizimlar orqali amalga oshiradi. Bugungi kunda SI nafaqat texnik, harbiy, iqtisodiy yoki tibbiyot sohalarida, balki ta'lim, kutubxonachilik, raqamli axborot boshqaruvi, ijtimoiy sohalar va ilmiy izlanishlarning samaradorligini oshirishda ham asosiy omil sifatida e'tirof etilmoqda.

Axborot-resurs markazlari (ARM) zamonaviy ta'lim muhitining asosiy bo'g'inlaridan biri bo'lib, SI texnologiyalaridan foydalanish ularning faoliyatini mutlaqo yangi sifat bosqichiga olib chiqadi. ARMLar uchun SI – bu faqat qulay vosita emas, balki resurslarni boshqarish, foydalanuvchiga xizmat ko'rsatish va ilmiy axborot almashinuvining asosiy mexanizmiga aylanib borayotgan strategik zaruriyatdir.

Sun'iy intellekt tushunchasi va rivojlanish bosqichlari

Sun'iy intellekt — bu inson tafakkuri elementlarini texnik qurilmalar orqali qayta yaratishga, o'rganishga, mantiqiy xulosalar chiqarishga va mustaqil qaror qabul qilishga qodir tizimlar majmuasidir.

SI rivojlanishi tarixiy nuqtai nazardan bir necha bosqichlarga bo'linadi:

1. Ekspert tizimlar davri (1980-yillar)

Bu davrda SI mutaxassislar bilimiga tayanib, ma'lum vazifalarni bajaradigan dasturiy tizimlar sifatida shakllangan. Masalan, tibbiy tashxis, muhandislik hisoblari va iqtisodiy tahlillarda qo'llangan.

2. Mashinali o'rganish (2000-yillar)

Kompyuterlar endi o'z tajribasi asosida mustaqil o'rganish, statistik modellar asosida qaror qabul qilish imkoniyatiga ega bo'ldi. Bu bosqich SIning ommalashishiga olib keldi.

3. Neyron tarmoqlar va chuqur o'rganish (2010-yillar)

Inson miyasi printsiplariga asoslangan algoritmlar yaratilishi SI rivojida inqilobiy o'zgarish bo'ldi. Natijada nutqni tanish, tasvirni qayta ishlash, tabiiy tilni tushunish kabi vazifalarda SI inson darajasiga yaqin natijalarga erishdi.

4. Katta ma'lumotlar bilan ishlash (Big Data)

Raqamli muhitda paydo bo'layotgan ulkan axborotlar bo'yicha tahlil, bashorat, tasniflash imkonlari kengaydi.

5. Generativ modellar (2020–2025)

Bu bosqichda SI faqat tahlil qiluvchi emas, balki **yaratuvchi tizimga aylandi**:

- matn,
- rasm,
- ovoz,
- video,
- kod generatsiyasi.

Bu texnologiya ta'lim, kutubxonachilik va ARM faoliyatini tubdan o'zgartirdi.

Axborot-resurs markazlari faoliyatida SI imkoniyatlari

Axborot-resurs markazlari nafaqat kitob saqlovchi maskan, balki zamonaviy raqamli axborot almashish platformasi hisoblanadi. SI ARMLar ishini quyidagi yo'nalishlarda transformatsiya qilmoqda:

1. Kutubxona jarayonlarini avtomatlashtirish

SI asosida yaratilgan tizimlar kataloglashtirish, tasniflash, raqamlashtirish va resurslarni tartibga solish jarayonlarini inson aralashuvisiz amalga oshiradi.

Afzalliklari:

- Kataloglarga kiritishda xatoliklar miqdori kamayadi.
- Jarayon tezligi bir necha baravar oshadi.
- Kitobxonlar uchun kerakli materiallar soniyalar ichida topiladi.

- Xodimlarning ish yuklamasi kamayadi, sifatli xizmat ko'rsatishga ko'proq vaqt ajratiladi.

2. Raqamli kontentni indeksatsiya qilish

SI matnlarni semantik (mazmuniy) tahlil qiladi. Bu, ayniqsa, ilmiy maqolalar, dissertatsiyalar, konferensiya materiallarining sifatli qayta ishlanishida muhim.

SI bajara oladigan vazifalar:

- matndan mavzularni ajratish;
- kalit so'zlarni aniqlash;
- muhim g'oyalarni ajratib olish;
- avtomatik annotatsiya yaratish.

Natijada ARM foydalanuvchilari istalgan mavzu bo'yicha resursni juda tez topa oladi.

3. Foydalanuvchi tajribasini yaxshilash

Zamonaviy ARMLarda SI asosida quyidagi innovatsion xizmatlar yo'lga qo'yilmoqda:

Shaxsiy tavsiyalar

Foydalanuvchi qaysi kitoblarga qiziqayotgani, qanday mavzularda izlanish qilayotgani SI tomonidan tahlil qilinib, unga mos resurslar tavsiya etiladi.

Intellectual qidiruv tizimlari

SI foydalanuvchi matn bilan bergan savolni tushunib, eng mos resurslarni tanlaydi.

Chat-botlar

24/7 faol bo'lib, ARM xizmatlari, kataloglar, elektron resurslar bo'yicha maslahat beradi.

4. Ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlash

Elektron kutubxonalar va ARMLarda katta hajmdagi ma'lumotlar mavjud bo'lgani uchun xavfsizlik eng asosiy masala hisoblanadi. SI asosidagi tizimlar:

- ruxsatsiz kirishlarni aniqlaydi;
- shubhali harakatlarni bir zumda bloklaydi;
- ma'lumotlar integralligi va maxfiyligini ta'minlaydi.

5. Ilmiy faoliyatni qo'llab-quvvatlash

Tadqiqotchilar SI yordamida juda ko'plab ilmiy jarayonlarni osonlashtirmoqda:

Plagiatni aniqlash

SI o'xshash matnlarni chuqur semantik tahlil orqali aniqlaydi.

Bibliometrik tahlil

Maqola ta'sir ko'rsatkichi, iqtiboslar soni, ilmiy yo'nalishlar dinamikasi avtomatik hisoblanadi.

Tadqiqot trendlarini bashorat qilish

SI inson ko'ra olmaydigan murakkab munosabatlarni aniqlab, kelajak ilmiy yo'nalishlarini bashorat qiladi.

Tezkor ma'lumot izlash

SI bir necha soniyalarda yuz minglab maqolalarni solishtirib, tadqiqotchiga eng mos natijani beradi.

Ta'lim jarayonida SI integratsiyasi

Ta'lim jarayonida SI qo'llanishi tobora kengayib bormoqda. Bu esa ARMLar bilan chambarchas bog'liq holda ta'limning sifatini oshiradi.

Moslashuvchan o'quv tizimlari

Talabanning bilim darajasi, o'rganish tezligi, qiziqishiga qarab o'quv materialini avtomatik moslashtiriladi.

O'zlashtirishni tahlil qilish

SI talabalar faoliyatini kuzatib borib, ularga qaysi mavzular qiyin ekanini aniqlaydi va

qo‘shimcha resurslarni tavsiya etadi.

Avtomatik baholash tizimlari

Testlar, nazorat ishlari, matnli javoblar SI tomonidan tahlil qilinib baholanadi.

Nutqni aniqlash va tarjima tizimlari

Bu vositalar xorijiy tillarda resurslardan foydalanishni osonlashtiradi.

ARMLarda SI asosidagi xizmatlarni joriy etish bo‘yicha takliflar

1. Elektron kataloglarni SI modullari bilan integratsiya qilish

Kataloglashtirish jarayonini to‘liq avtomatlashtirish xodimlar mehnat unumdorligini oshiradi.

2. 24/7 chat-bot xizmatini joriy etish

Chat-botlar foydalanuvchilarga kecha-kunduz xizmat qiladi, yuklamani kamaytiradi va ARM imidjini oshiradi.

3. Semantik tahlil tizimlari orqali elektron resurslarni tartiblash

Ilmiy maqolalar va o‘quv materiallari tezroq topiladi, bilim resurslaridan foydalanish samaradorligi oshadi.

4. ARM xodimlari uchun SI bo‘yicha doimiy treninglar

Zamonaviy texnologiyalar bo‘yicha bilimga ega bo‘lgan xodimlar ARMning rivojlanishida hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

5. Shaxsiylashtirilgan ta’lim platformalarini ARM resurslariga bog‘lash

Talabalar va tadqiqotchilar uchun unikal, shaxsiy tavsiyalar tizimi yaratiladi.

Xulosa

Sun‘iy intellektning jadal rivojlanishi axborot-resurs markazlarining funksional imkoniyatlarini kengaytirmoqda. SI texnologiyalari ARM faoliyatining barcha qirralariga — resurslarni tartiblash, ma’lumotlarni tahlil qilish, foydalanuvchilarga xizmat ko‘rsatish, ilmiy izlanishlarni qo‘llab-quvvatlash, xavfsizlikni ta’minlash kabi jarayonlarga chuqur kirib bormoqda.

Buning natijasida:

- xizmat sifati oshadi,
- jarayonlar avtomatlashtiriladi,
- ilmiy axborot maydoni ancha tezkor va qulay bo‘ladi,
- foydalanuvchi ehtiyojlari to‘liqroq qondiriladi.

Kelajakda sun‘iy intellekt ARMLarning ajralmas qismiga aylanadi va ta’lim tizimi rivojining strategik yo‘nalishlaridan biriga aylanishi shubhasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Russell, S., & Norvig, P. (2021). *Artificial Intelligence: A Modern Approach* (4th ed.). Pearson.
2. Luckin, R. (2018). *Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century*. UCL Institute of Education Press.
3. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning*. Center for Curriculum Redesign.
4. Alpaydin, E. (2020). *Introduction to Machine Learning* (4th ed.). MIT Press.
5. □ Chen, X., Zou, D. (2020). “Artificial Intelligence–Enabled Smart Learning Environment: Opportunities and Challenges.” *Educational Technology & Society*.
6. □ Zawacki-Richter, O., et al. (2019). “Systematic Review of Research on Artificial Intelligence Applications in Higher Education.” *International Journal of Educational Technology in Higher Education*.

7. □ Yang, S., & Li, X. (2021). "AI-Driven Personalized Learning Systems in Modern Education." *Computers & Education*.
8. □ Alam, M., & Imran, M. (2020). "Role of AI in Modern Information Management Systems." *Journal of Information Science*.
9. □ UNESCO (2021). *AI and Education: Guidance for Policy-Makers*.
10. □ OECD (2020). *Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities*.
11. □ World Economic Forum (2022). *The Future of Jobs Report: AI and Digital Skills*.

FARZANDNING KELAJAGI — KITOB DAN BOSHLANADI: OILAVIY KITOBXONLIKNING AHAMIYATI

Ergashova Nargiza Zarifovna, BDPI Axborot-resurs markazi xodimi,

Bo'ronova Maysara Murodullayevna, BDPI Axborot-resurs markazi xodimi

Annotatsiya: Ushbu maqolada oilada kitobxonlik madaniyatini shakllantirishning ahamiyati, uning farzand tarbiyasi va intellektual rivojiga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar davrida bolalarda kitob o'qishga qiziqishni kuchaytirishning samarali usullari, ota-onalarning mas'uliyati hamda oilaviy o'qish muhitini yaratish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: oilaviy kitobxonlik, ma'naviyat, farzand tarbiyasi, o'qish madaniyati, intellektual rivojlanish, ota-ona mas'uliyati.

БУДУЩЕЕ РЕБЁНКА НАЧИНАЕТСЯ С КНИГИ: ЗНАЧЕНИЕ СЕМЕЙНОГО ЧТЕНИЯ

Эргашова Наргиза Зарифовна, Буранова Майсара Муродаллаевна

Сотрудники информационно-ресурсного центра БДПИ

Аннотация: В статье рассматривается роль семейного чтения в формировании духовного мира ребёнка, его интеллектуального развития и воспитания. Также освещаются эффективные методы повышения интереса детей к чтению в эпоху цифровых технологий, роль родителей в этом процессе и рекомендации по созданию благоприятной домашней читательской среды.

Ключевые слова: семейное чтение, духовность, воспитание детей, культура чтения, интеллектуальное развитие, ответственность родителей.

A CHILD'S FUTURE BEGINS WITH BOOKS: THE IMPORTANCE OF FAMILY READING

Ergashova Nargiza Zarifovna, Boronova Maysara Murodullayevna

Staff of the Information Resource Center, BDPI

Annotation: This article discusses the importance of cultivating a reading culture within the family, emphasizing its impact on a child's upbringing and intellectual development. It also explores effective strategies to promote children's interest in reading in the digital age, highlights the responsibility of parents, and provides recommendations for creating a supportive family reading environment.

Key Words: family reading, spirituality, child upbringing, reading culture, intellectual development, parental responsibility.

Kirish: Oilada kitobxonlikni targ'ib qilish masalasi bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar shiddat bilan rivojlanayotgan davrda yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Farzandlarning ma'naviy kamoloti, intellektual o'sishi, dunyoqarashi va mustaqil fikrlashi avvalo oiladagi muhitga, ota-onalarning ma'rifiy saviyasiga hamda ularga yaratib berilayotgan imkoniyatlarga bog'liqdir. Zero, oila jamiyatning kichik modeli sifatida har bir yosh avlodning shakllanish manbai, bilim va tarbiya o'chog'i sanaladi. Shunday ekan, oilada kitob o'qish madaniyatining mavjudligi farzandning kelajagini belgilovchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi.

Kitob – inson tafakkurining yo'ldoshi, ruhiy kamolotining quroli, bilim manbai sifatida qadimdan yuksak baholab kelingan. Donishmandlar “Kitob – eng yaxshi o'qituvchi” deb bejizga aytishmagan, chunki u insonning dunyo haqidagi tasavvurlarini boyitadi, xulq-atvorini shakllantiradi, nutqini rivojlantiradi va mustaqil fikr yuritishga undaydi. Har bir oila farzandining kitob bilan munosabatini shakllantirish orqali uning kelajagiga mustahkam poydevor qo'yadi. Ota-onaning shaxsiy ibrati, birgalikda kitob mutolaa qilish odati, bolaga

yoshligidan kitob sovg'a qilish an'anasi, turli yoshga oid badiiy adabiyotlar bilan ta'minlash – bularning barchasi kitobxon avlod tarbiyasida muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda internet, telefon, planshet kabi gadjetlar bolalar e'tiborini kitobdan chalg'itayotgan bir paytda, oilada kitobxonlik an'analarni kuchaytirish ikki barobar ahamiyatli bo'lib qolmoqda. Bolaning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazish, uni turli ma'rifiy faoliyatlarga jalb etish, oilaviy kutubxona yaratish, badiiy asarlar haqida suhbat qurish, turli intellektual o'yinlar orqali kitobga qiziqishni oshirish – zamonaviy oilaning dolzarb vazifalaridan biridir. Afsuski, ayrim oilalarda kitobga bo'lgan e'tibor pastligi, ota-onalarning bandligi, farzandning bo'sh vaqtini ko'pincha smartfonlar egallab olgani kitobxonlik madaniyatining susayishiga sabab bo'lmoqda.

Shu jihatdan qaraganda, oilada kitobxonlikni targ'ib qilish bo'yicha tizimli ishlarni yo'lga qo'yish nafaqat farzandning individual rivoji, balki jamiyatning kelajagi uchun ham katta ahamiyatga ega. Chunki kitobxon avlod — intellektual salohiyatli, ma'lumotli, dunyoqarashi keng va ma'naviy barkamol avlod demakdir. Ushbu maqolada oilada kitobxonlik madaniyatining ahamiyati, uni shakllantirishning samarali usullari, ota-onalarning mas'uliyati, shuningdek, raqamli davrda kitob mutolaasini rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari atroflicha yoritib beriladi.

ASOSIY QISM: Oilada kitobxonlik madaniyatini shakllantirish jamiyatning intellektual salohiyatini yuksaltirishda, farzandlarning ma'naviy-axloqiy fazilatlarini rivojlantirishda nihoyatda muhim omil hisoblanadi. Insonning o'qish madaniyati uning bolalik chog'laridan, aynan oiladagi muhitdan boshlanadi. Shu bois, mutaxassislar, pedagoglar, psixologlar va ma'naviyatshunos olimlar oiladagi kitobxonlik jarayonlarini ma'lum tizimga tushirishni eng muhim tarbiyaviy vazifalardan biri sifatida e'tirof etadilar. Bu jarayonning markazida, avvalo, ota-onalarning shaxsiy namunasi, oila muhitidagi ma'naviy qadriyatlar, bolalarga yaratilayotgan shart-sharoitlar hamda kitobga bo'lgan umumiy munosabat turadi.

Oilada kitobxonlikni rivojlantirishning birinchi qadami — bu oila a'zolarining, ayniqsa ota-onalarning o'qishga bo'lgan shaxsiy ehtiyojini kuchaytirishdir. Agar farzand ota-onasini muntazam kitob o'qiyotganini ko'rsa, unda kitobga nisbatan tabiiy qiziqish uyg'onadi. Ota-onaning shaxsiy namunasi bolada kitobga mehr qo'yishning eng muhim omilidir. Ayniqsa, kichik yoshdagi bolalarda taqlid qilish instinkti kuchli bo'lganligi sababli, kattalarning badiiy adabiyot o'qishi, mazmuni haqida suhbat qurishi va mutolaani qadrlashi farzand tarbiyasida beqiyos ta'sir ko'rsatadi.

Ikkinchi muhim jihat — farzandning yoshiga mos adabiyot tanlashdir. Psixologlarning ta'kidlashicha, yoshga mos kitob berilmagan bola o'qish jarayonidan zavq ololmaydi va kitobga qiziqishi so'nadi. Masalan, 3–6 yoshdagi bolalar uchun rangli, rasimli, qiziqarli suyetli ertaklar, kichik yoshdagi she'rlar va hikoyalar mos keladi. 7–11 yoshdagi bolalar uchun esa real hayotga yaqin, ma'naviy mazmunga ega, qahramonlari ibratli hikoyalar tavsiya etiladi. O'smirlar esa psixologik, sarguzasht, ilmiy-fantastik asarlarga ko'proq qiziqish bildiradilar. Ota-onalar farzandlarining qiziqish doirasini o'rgangan holda adabiyot tanlasalar, bu kitobxonlik jarayonining samaradorligini sezilarli oshiradi.

Oilaviy kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishda turli pedagogik-uslubiy yondashuvlar ham muhim ahamiyatga ega. Ularning eng samaralilaridan biri — **birgalikda mutolaa qilish**dir. Oila a'zolari kunning ma'lum vaqtini kitob o'qishga ajratib, umumiy muhokamalar qilsa, farzand buni qiziqarli va mazmunli mashg'ulot sifatida qabul qiladi. Bunday mashg'ulotlarda ota-onaning bolaga sodda, tushunarli tilda kitob mazmunini sharhlab berishi, qahramonlarning xatti-harakatlarini muhokama qilishi, boladan o'z fikrini aytishni so'rashi uning tahliliy va mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Kitob o'qib bo'lgach, "Senga qaysi qahramon yoqdi?", "Nega bu voqea shunday tugadi?", "Sen bo'lsang qanday yo'l tutarding?" kabi savollar berish bolaning nutqini boyitadi, mantiqiy fikrlashni mustahkamlaydi

va mustaqil xulosa chiqarishga o'rgatadi.

Raqamli texnologiyalar rivojlangan hozirgi davrda oilada kitobxonlikni shakllantirish yanada murakkab vazifaga aylandi. Telefon, planshet va kompyuter kabi qurilmalar bolalarning bo'sh vaqtini egallab olgan bir paytda, ularni kitobga qiziqtirish uchun ota-onalardan qo'shimcha yondashuvlar talab etiladi. Shu bois, zamonaviy texnologiyalardan oqilona foydalanib, ularni kitobxonlik jarayonining yordamchi vositasiga aylantirish maqsadga muvofiqdir. Masalan, audio kitoblar, elektron kitoblar, animatsion ertaklar va interaktiv o'quv dasturlari bolalarda kitobga bosqichma-bosqich qiziqish uyg'otishi mumkin. Biroq barcha holatda texnologiyalarga mutlaq tayanmaslik, an'anaviy tarzda kitob o'qishning o'rnini saqlab qolish zarur. Chunki qog'oz kitob o'qish jarayonida bolada tasavvur, xotira, diqqatni jamlash va hodisalarni mantiqiy bog'lash qobiliyatlari kuchliroq rivojlanadi.

Oilada kitobxonlik an'anasini mustahkamlashning yana bir samarali usuli — **oilaviy kutubxona tashkil qilish**dir. Uy sharoitida kichik bir burchakni kitoblar uchun ajratish, kitob javonini muntazam yangilab borish, farzandning tug'ilgan kunlari, bayramlarida kitob sovg'a qilish an'anasini yaratish uning kitobga nisbatan hurmatini kuchaytiradi. Farzandga kitobga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishni o'rgatish, kitobni do'st sifatida qadrlashni singdirish ma'naviy tarbiyaning asosiy bo'g'inlaridan biridir.

Shuningdek, oilada **kitobxonlik tashabbuslarini rag'batlantirish** juda muhim. Masalan, oy davomida eng ko'p kitob o'qigan oila a'zosini taqdirlash, kitob o'qish bo'yicha kichik musobaqalar uyushtirish, har hafta yoki oyda tanlab olingan bir asarni umumiy muhokama qilish jarayonini yanada qiziqarli qiladi. Bu kabi rag'batlantirish shakllari oila a'zolarini kitobga yanada yaqinlashtiradi.

Bundan tashqari, maktab va kutubxonalar bilan hamkorlikda oilaviy kitobxonlikni rivojlantirish bo'yicha tadbirlar o'tkazish ham muhimdir. "Oila va kitob", "Kitobxon oila", "Bir kun – bir kitob" kabi loyihalar oila a'zolarining o'zaro intellektual integratsiyasiga xizmat qiladi. Bu jarayon o'ziga xos tarzda ota-onalarning ma'rifiy saviyasini oshirish bilan birga, farzandlarda mutolaa madaniyatini mustahkamlaydi.

Oila ichida kitobxonlik madaniyatining kuchayishi nafaqat bilim olayotgan yosh avlod uchun, balki kattalar uchun ham katta ahamiyatga ega. Mutolaa insonning ruhiyatini tinchlantiradi, tasavvurini kengaytiradi, dunyoqarashini boyitadi, yangi ma'lumotlar bilan tanishtiradi. Bu esa oilada sog'lom ma'naviy-psixologik muhitni shakllantiradi. Kitob o'qiydigan oila a'zolarining bir-biriga bo'lgan hurmati, muloqoti, o'zaro tushunish darajasi yuqori bo'ladi.

Oilaviy kitobxonlik jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biridir. Chunki kitobxon oila — kitobxon jamiyatning poydevori. Kitob o'qigan farzand ertaga ilmli, fikrlay oladigan, mas'uliyatli, ma'naviy barkamol inson bo'lib yetishadi. Kitobga mehr qo'ygan avlod esa, albatta, jamiyatning ijtimoiy, ma'naviy va intellektual rivojiga munosib hissa qo'shadi.

Xulosa qilib aytganda, oilada kitobxonlikni targ'ib qilish farzand tarbiyasining ajralmas qismi bo'lib, uning kelajakdagi shaxs sifatida shakllanishida eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Kitob insonni fikrlashga o'rgatadi, ijodiy tafakkurini kengaytiradi, ruhiy dunyosini boyitadi, uni ma'naviy jihatdan yetuk inson sifatida voyaga yetishiga xizmat qiladi. Shu sababli har bir oila farzandining ma'naviy kamoloti yo'lida, avvalo, kitob bilan do'stlashishiga alohida e'tibor qaratishi zarur.

Oilaviy kitobxonlik jarayonining eng muhim jihati – bu ota-onalarning shaxsiy ibratidir. O'zi kitob o'qimaydigan ota-ona farzandni o'qishga undolmaydi. Shu bois kattalarning o'qish odati bolalar uchun tabiiy rag'batlantiruvchi kuch vazifasini bajaradi. Oila a'zolarining birgalikda kitob o'qishi, asarlar haqida fikr almashishi, muhokama qilishlari nafaqat ma'rifiy, balki tarbiyaviy ahamiyatga ham ega. Bolaning tasavvuri, nutqi, tafakkuri, xulq-atvori ana shunday jarayonlarda shakllanadi.

Zamonaviy texnologiyalar davrida kitobxonlikni targ'ib qilishning yangi usullarini qo'llash ham muhim. Audio kitoblar, elektron kutubxonalar, mobil ilovalar o'qishga qiziqishni oshiradi. Ammo an'anaviy o'qish jarayoni – kitobni qo'lga olib o'qish, voqealarni tasavvur qilish, qahramonlar bilan birga yashash – bolalarning ruhiy va intellektual rivojida o'zgacha o'rin tutadi. Shu bois har bir oila raqamli va an'anaviy o'qish jarayonlarini uyg'unlashtirib borishi zarur.

Oilada kitobxonlikning rivoji – jamiyatning rivoji demakdir. Kitobxon avlod — ma'rifatli avlod, ma'rifatli avlod esa taraqqiy etgan fuqaro, taraqqiy etgan jamiyat poydevori sanaladi. Zero, kelajakni yaratadigan kuch — bilim, tafakkur, ma'naviyatdir. Bu esa, avvalo, oilada shakllanadi. Farzandlarning kelajagini o'ylagan, ularni ma'naviy jihatdan yetuk, intellektual salohiyatli insonlar qilib tarbiyalashni istagan har bir oila kitobning qadriga yetishi, uni kundalik hayotining ajralmas qismiga aylantirishi lozim.

Maqolada keltirilgan tavsiyalar oilada kitobxonlik madaniyatini mustahkamlashga xizmat qiladi. Oila a'zolarining muntazam o'qishi, birgalikda mutolaa soatlarining joriy etilishi, bolalarning yosh xususiyatlariga mos adabiyotlar bilan ta'minlash, ularning fikriga quloq tutish, kitobni rag'batlantirish vositasi sifatida qo'llash – bularning barchasi yosh avlodda kitobga bo'lgan mehrni uyg'otadi. Kitobxonlikni rivojlantirish borasidagi har bir kichik qadam bolalarning kelajagi uchun ulkan ahamiyatga ega.

Shunday ekan, "Farzandning kelajagi — kitobdan boshlanadi" degan fikr bejiz emas. Har bir oila kitobxon bo'lsa, har bir farzand ma'naviyatli bo'ladi. Ma'naviyatli farzand esa, albatta, kelajakda yurt taraqqiyotiga xizmat qiladigan yetuk inson bo'lib yetishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov, I.A. *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. Xolmatov, A. *Oila va tarbiya*. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
3. To'xtayev, A. *Kitobxonlik madaniyati va uning shakllanishi*. – Toshkent: Ma'rifat, 2020.
4. UNESCO. *Reading in the Early Years: A Global Perspective*. 2021.
5. Hasanov, M. "Oilada kitobxonlikni rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari." *Ma'rifat*, 2022.
6. Abdullayeva, S. *Bola psixologiyasi va kitob o'qish jarayoni*. – Samarqand: Ziyo, 2018.
7. OECD. *The Role of Family Reading in Child Development*. 2020.

KONSTITUTSIYA — DAVLATIMIZ QOMUSI

Xolova Munavvar, Buxoro davlat pedagogika instituti Axborot-resurs markazi xodimi

Ochilova Nigora, Buxoro davlat pedagogika instituti Axborot-resurs markazi xodimi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining davlat boshqaruvi, huquqiy-demokratik jamiyat qurish, inson huquqlarini himoya qilish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirishdagi o‘rni ilmiy tahlil etiladi. Shuningdek, Konstitutsiyaning jamiyat taraqqiyotiga ta’siri, davlat organlari uchun asos bo‘luvchi tamoyillar hamda so‘nggi islohotlar natijasida kiritilgan o‘zgarishlar mazmunan yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Konstitutsiya, qomus, davlat boshqaruvi, inson huquqlari, demokratiya, fuqarolik jamiyati, islohotlar.

КОНСТИТУЦИЯ — ОСНОВНОЙ ЗАКОН НАШЕГО ГОСУДАРСТВА

Холова Мунаввар, сотрудник Информационно-ресурсного центра Бухарского

государственного педагогического института

Очилова Нигора, сотрудник Информационно-ресурсного центра Бухарского государственного педагогического института

Аннотация: В статье рассматривается значение Конституции Республики Узбекистан в государственном управлении, построении правового демократического общества, защите прав человека и развитии гражданского общества. Анализируется её влияние на общественный прогресс, принципы функционирования государственных органов, а также изменения, внесённые в Основной закон в рамках современных реформ.

Ключевые слова: Конституция, основной закон, государственное управление, права человека, демократия, гражданское общество, реформы.

THE CONSTITUTION — THE FUNDAMENTAL LAW OF OUR STATE

Kholova Munavvar, Staff Member of the Information Resource Center, Bukhara State

Pedagogical Institute

Ochilova Nigora, Staff Member of the Information Resource Center, Bukhara State Pedagogical Institute

Annotation: This article analyzes the role of the Constitution of the Republic of Uzbekistan in state governance, the establishment of a legal democratic society, the protection of human rights, and the development of civil society. It also explores its impact on societal progress, the principles underlying the work of governmental institutions, and the amendments introduced through recent reforms.

Keywords: Constitution, fundamental law, governance, human rights, democracy, civil society, reforms.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi davlatimiz mustaqillik asoslarini belgilab beruvchi, jamiyat taraqqiyoti uchun huquqiy poydevor yaratib beradigan bosh qonundir. “Qomus” tushunchasi xalq ongida eng muqaddas, eng oliy darajadagi hujjat sifatida qaraladi. Zero, mamlakatda amalga oshirilayotgan barcha siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy islohotlarning huquqiy mezoni aynan Konstitutsiya tomonidan belgilab beriladi. Uning normalari mamlakatning siyosiy tizimi, boshqaruv shakli, inson huquqlari va erkinliklari, davlatning majburiyatlari, fuqarolarning burchlarini aniq ifoda etadi.

Konstitutsiyaning ahamiyati shundaki, u davlat va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni tartibga soluvchi eng oliy me‘yoriy manbadir. Har bir fuqaro, mansabdor shaxs, davlat organi faoliyatida aynan Konstitutsiya ustuvor hisoblanadi. Shu bois Konstitutsiyaning qabul qilinishi mustaqil O‘zbekiston tarixida eng ulkan siyosiy voqea sifatida baholanadi.

Bugungi kunda mamlakat taraqqiyotining yangi bosqichi — Yangi O‘zbekiston strategiyasida ham Konstitutsiya o‘zining asosiy o‘rniga ega. Prezidentimiz tomonidan ilgari

surilgan “Inson qadri” tamoyili, demokratik jamiyatni rivojlantirish, davlat boshqaruvini xalq manfaatlariga yanada yaqinlashtirish kabi ustuvor yo‘nalishlar Konstitutsiyada mustahkam o‘z ifodasini topgan.

O‘zbekiston Konstitutsiyasi qabul qilinganidan buyon jamiyatda ro‘y bergan o‘zgarishlar uni takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirdi. Xususan, inson huquqlarini yanada kengroq ta‘minlash, davlatning fuqarolarga mas‘uliyatini oshirish, ijtimoiy adolat tamoyillarini kuchaytirish maqsadida Konstitutsiyaga qator o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritildi. Bu o‘zgarishlar mamlakatning demokratik rivojlanish jarayonining mantiqiy davomidir.

Konstitutsiyaning jamiyat hayotidagi o‘rni uni chuqur o‘rganish, targ‘ib qilish va uning mazmun-mohiyatini aholiga yetkazish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda. Ayniqsa, Axborot-resurs markazlari tomonidan olib borilayotgan targ‘ibot ishlari, yoshlar orasida huquqiy madaniyatni oshirishga qaratilgan loyihalar alohida ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqola Konstitutsiyaning mazmunini, uning davlat boshqaruvidagi o‘rnini, inson huquqlarini ta‘minlashdagi ahamiyatini hamda zamonaviy islohotlar davridagi dolzarbligini tahlil qiladi.

ASOSIY QISM

Konstitutsiya har qanday millatning siyosiy mustaqilligi va huquqiy taraqqiyotini belgilab beruvchi asosiy kafolatdir. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi esa davlat suverenitetining huquqiy timsoli bo‘lib, uning barcha normalari jamiyatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

1. Konstitutsiyaning tuzilishi va mazmuni

O‘zbekiston Konstitutsiyasi 6 bo‘lim, 26 bob va 128 moddadan iborat bo‘lib, ularning har biri mamlakat hayotining muhim jabhalarini tartibga soladi. Konstitutsiyaning dastlabki moddalarida O‘zbekiston suveren demokratik respublika ekanligi, xalq davlat hokimiyatining birdan-bir manbai ekani qat‘iy belgilangan.

Shuningdek, unda inson huquqlarining ustuvorligi, qonun oldida tenglik, fikr erkinligi, vijdon erkinligi, mulk daxlsizligi, mehnat qilish, ta‘lim olish va tibbiy yordam olish kabi asosiy huquq va erkinliklar mustahkamlab qo‘yilgan.

2. Inson huquqlari tizimining huquqiy kafolatlari

Konstitutsiyaning eng muhim tamoyillaridan biri — inson huquqlarining oliyligidir. Unda har bir fuqaroning sha‘ni va qadr-qimmatini daxlsiz deb e‘lon qilingan. Bu tamoyil mamlakat siyosatining bosh yo‘nalishiga aylangan.

Oxirgi yillarda Konstitutsiyada inson huquqlarini himoya qilishga qaratilgan yangi normalar mustahkamlandi. Jumladan, tazyiq va qiynoqlarga qarshi qat‘iy kafolatlar, ijtimoiy himoya mexanizmlarini kuchaytirish, nogironligi bo‘lgan shaxslar huquqlarini ta‘minlash bo‘yicha yangi moddalarning kiritilishi xalqaro standartlarga mosdir.

3. Davlat boshqaruvi va Konstitutsiya

Konstitutsiya davlat organlarining vakolatlari, vazifalari va o‘zaro munosabatlarini aniq belgilaydi. Prezident instituti davlat boshlig‘i sifatida belgilangan bo‘lib, u davlat hokimiyatining barqaror ishlashini ta‘minlashga mas‘uldir. Oliy Majlis — qonun chiqaruvchi organ sifatida demokratik davlat qurilishining muhim bo‘g‘inidir. Vazirlar Mahkamasi esa ijro hokimiyatining markaziy organi bo‘lib, Konstitutsiyada aniq o‘rniga ega.

Mahalliy davlat hokimiyati organlari, sud hokimiyati, prokuratura, markaziy saylov komissiyasi kabi tuzilmalar ham Konstitutsiyada batafsil tartibga solingan.

4. Konstitutsiyaga kiritilgan zamonaviy o‘zgartishlar

Yangi O‘zbekiston davrida Konstitutsiya takomillashtirilishi demokratik jarayonning muhim qismi bo‘ldi. Asosiy o‘zgarishlar quyidagilardan iborat:

- **“Inson — jamiyat — davlat” tamoyilining mustahkamlanishi**
- Ijtimoiy davlat konsepsiyasining kiritilishi

- Yoshlar va oilani qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha yangi normalar
- Sud-huquq tizimi mustaqilligini kuchaytirish
- Ekologik xavfsizlik va atrof-muhit muhofazasi bo‘yicha keng kafolatlar

Bu o‘zgarishlar Konstitutsiyaning zamon talablari va xalq manfaatlariga mos ravishda rivojlanib borayotganini ko‘rsatadi.

5. Konstitutsiyaning jamiyat hayotidagi o‘rni

Konstitutsiya nafaqat hukumat organlarining faoliyatini tartibga soladi, balki fuqarolarning kundalik hayotiga ham bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Ta‘lim, tibbiyot, ijtimoiy himoya, mehnat munosabatlari, mulkchilik huquqi — barchasi Konstitutsiyada o‘z aksini topgan.

Shuningdek, konstitutsiyaviy madaniyatni oshirish, huquqiy savodxonlikni kuchaytirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Axborot-resurs markazlari, ta‘lim muassasalari va jamoatchilik tashkilotlari bu jarayonning faol ishtirokchisidir.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi mamlakatning siyosiy-huquqiy hayotida markaziy o‘rin tutadi. U davlatning barqaror rivojlanishi, jamiyatning demokratik qadriyatlari, inson huquqlarini ta‘minlash kafolatlari hamda adolatli boshqaruv mexanizmlarini belgilab beradi. Bugungi kunda Konstitutsiya nafaqat huquqiy hujjat, balki Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasining bosh g‘oyalarini mujassamlashtirgan siyosiy dastur sifatida qaralmoqda.

Konstitutsiyatga kiritilgan o‘zgarishlar jamiyat hayotining tubdan o‘zgarishlariga mos ravishda shakllangan bo‘lib, davlatning ijtimoiy yo‘naltirilgan siyosatini mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Inson qadrini ulug‘lash, yoshlarni qo‘llab-quvvatlash, oilani himoyalash, ekologik xavfsizlik va sud-huquq tizimi mustaqilligini kuchaytirish kabi tamoyillar bugungi islohotlarning poydevoridir.

Konstitutsiyani chuqur o‘rganish va uning mazmun-mohiyatini keng jamoatchilikka yetkazish esa jamiyatning huquqiy madaniyatini oshirishning eng muhim omillaridan biridir. Shu ma‘noda, Axborot-resurs markazlari zimmasiga katta vazifalar yuklanadi.

Xulosa qilib aytganda, Konstitutsiya — davlatimizning mustahkam tayanchi, xalqimizning huquq va erkinliklarini kafolatlovchi, Yangi O‘zbekiston taraqqiyoti yo‘lida tamal toshi bo‘lib xizmat qilayotgan eng ulug‘ hujjatdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. Mirziyoyev Sh.M. *Yangi O‘zbekiston strategiyasi*. – Toshkent, 2022.
3. Karimov I.A. *O‘zbekistonning o‘z istiqloq va taraqqiyot yo‘li*. – Toshkent, 1992.
4. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi materiallari.
5. Inson huquqlari bo‘yicha xalqaro hujjatlar to‘plami. – Toshkent, 2020.

MUSIQA VA TASVIRIY SAN'AT

MAKTAB O'QUVCHILARINING TASVIRIY SAN'AT DARSLARIDA BADIY RIVOJLANISHINI TA'MINLASHNING ILMIY-PEDAGOGIK ASOSLARI

Murodova Rushana Maxmudovna,

Buxoro davlat pedagogika instituti magistri

Annotatsiya: Maqolada maktab o'quvchilarining tasviriy san'at darslarida badiiy rivojlanishini ta'minlashning ilmiy-pedagogik asoslari tahlil qilinadi. Badiiy rivojlanishning kognitiv, emotsional-estetik va kreativ-amaliy komponentlari, shuningdek, zamonaviy pedagogik metodlar va raqamli texnologiyalar orqali shakllanadigan jarayonlar yoritiladi. Maqola tasviriy san'atning o'quvchining intellektual, ijodiy va estetik salohiyatini rivojlantirishdagi ahamiyatini ochib beradi.

Kalit so'zlar: tasviriy san'at, badiiy rivojlanish, estetik idrok, kreativlik, pedagogik metodlar, raqamli texnologiyalar.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА: НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ

Муродова Рушана Махмудовна,

Бухарский государственный педагогический институт

Аннотация: В статье анализируются научно-педагогические основы обеспечения художественного развития школьников на уроках изобразительного искусства. Рассматриваются когнитивный, эмоционально-эстетический и креативно-практический компоненты художественного развития, а также процессы формирования через современные педагогические методы и цифровые технологии. Статья раскрывает значение изобразительного искусства в развитии интеллектуального, творческого и эстетического потенциала учащихся.

Ключевые слова: изобразительное искусство, художественное развитие, эстетическое восприятие, креативность, педагогические методы, цифровые технологии.

SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL FOUNDATIONS FOR ENSURING THE ARTISTIC DEVELOPMENT OF SCHOOL STUDENTS IN VISUAL ARTS LESSONS

Murodova Rushana Makhmudovna,

Bukhara State Pedagogical Institute

Abstract: This article analyzes the scientific and pedagogical foundations for ensuring the artistic development of school students in visual arts lessons. The cognitive, emotional-aesthetic, and creative-practical components of artistic development are examined, as well as the processes shaped through modern pedagogical methods and digital technologies. The article highlights the significance of visual arts in developing a student's intellectual, creative, and aesthetic potential.

Keywords: visual arts, artistic development, aesthetic perception, creativity, pedagogical methods, digital technologies.

Tasviriy san'at fani maktab ta'limi tizimida o'quvchi shaxsini har tomonlama

rivojlantirishga xizmat qiluvchi eng muhim pedagogik yo‘nalishlardan biri sanaladi. Chunki tasviriy san‘at nafaqat rasm chizish texnikalarini o‘rgatadi, balki o‘quvchilarni fikrlashga, sezishga, idrok etishga, voqelikni badiiy tahlil qilishga, o‘z his-tuyg‘ularini erkin ifodalashga ham o‘rgatadi. Bu fan orqali bola atrof-muhitni boshqacha ko‘ra boshlaydi — u predmetlar, shakllar, ranglar, yorug‘lik va soya o‘rtasidagi munosabatlarni idrok etadi, borliqni nafosat prizmasi orqali anglashga harakat qiladi. Tasviriy san‘at orqali o‘quvchi o‘z ichki dunyosini kashf etadi, o‘zining individual uslubini topadi, dunyoni estetik jihatdan talqin qilishga o‘rganadi.

Zamonaviy pedagogika fanida san‘at ta’limining o‘quvchi shaxsiga ta’siri keng ko‘lamli ilmiy izlanishlarga asoslanadi. Howard Gardnerning ko‘p intellekt nazariyasiga ko‘ra, har bir insonda bir nechta intellekt turlari mavjud bo‘lib, shulardan biri vizual-makonsal intellektidir. Gardner bu intellekt turini tasviriy san‘at orqali rivojlantirish eng tabiiy va samarali yo‘l ekanini ta’kidlaydi. Bunda bola tasviriy faoliyat orqali makon, nisbat, formalar, rang munosabatlarini idrok qiladi va bu idrok keyinchalik boshqa fanlarda — matematika, geometriya, fizika va hatto til fanlarida ham bilimlarni o‘zlashtirishni osonlashtiradi. John Dewey esa san‘atni insonning hayotiy tajribasi bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan faoliyat deb biladi. Uning fikricha, san‘at o‘quvchining ichki emosional dunyosi bilan tashqi borliq o‘rtasida ko‘prik vazifasini bajaradi. San‘at jarayonida o‘quvchi sezadi, his qiladi, tahlil qiladi, sinab ko‘radi va shu orqali idrokning barcha bosqichlari faollashadi. V. Vigotskiy san‘atni bolaning psixik rivojlanishida eng samarali vosita sifatida ko‘rib, uning ramziy fikrlash, obrazli tafakkur, kreativ tasavvur kabi yuqori psixik funksiyalarni shakllantirishdagi rolini alohida qayd etadi. Uning fikricha, san‘at faoliyati bolaning “yaqin rivojlanish zonasi”ni kengaytiradi, u murakkab obrazlarni yaratish orqali o‘z intellektual va emosional darajasini bosqichma-bosqich oshiradi. Rudolf Arnheimning vizual fikrlash nazariyasida esa vizual idrokning tafakkur bilan bevosita bog‘liqligi ko‘rsatiladi; u ong ko‘pincha obrazlilik orqali ishlashini, inson fikrlashi tasviriy shakllarda namoyon bo‘lishini ta’kidlaydi. Bu esa tasviriy san‘atni tafakkurni rivojlantiruvchi kuchli vosita sifatida yana bir bor tasdiqlaydi.

Badiiy rivojlanish o‘quvchi shaxsining kognitiv, emotsional-estetik va kreativ-amaliy qirralarini bir butun sifatida shakllantiradi. Kognitiv rivojlanish jarayonida o‘quvchilar kompozitsiya, rangshunoslik, proporsiya, perspektiva, yorug‘-soya munosabatlari, faktura, tekstura, shakl konstruksiyasi kabi muhim nazariy bilimlarni o‘zlashtiradi. Bu bilimlar o‘quvchilarda kuzatuvchanlik, tahliliy fikrlash, shakl va makonni idrok etish, predmetlarni qismlarga ajratib o‘rganish, ularning o‘zaro bog‘liqligini tushunish kabi murakkab kognitiv jarayonlarni rivojlantiradi. Shuningdek, nazariy bilimlar o‘quvchining umumiy tafakkurini kuchaytirib, ularni atrof-dagi voqea va hodisalarni estetik idrok qilishga undaydi.

Emotsional-estetik rivojlanish san‘atning o‘quvchi shaxsiga eng sezilarli ta’sir etadigan yo‘nalishidir. O‘quvchi san‘at asarlarini idrok etish orqali o‘z emotsiyalarini boshqarishga, his-tuyg‘ularini anglashga, voqelikni go‘zallik mezonlari asosida baholashga o‘rganadi. Estetik idrok rivojlangan o‘quvchi hayot hodisalariga ham nafis ko‘z bilan qaraydi, har bir narsa va hodisada uyg‘unlik, rang ohanglari, shakl go‘zalligini topishga intiladi. Dewey ta’kidlaganidek, san‘at — bu tajribaning eng yuqori shakli bo‘lib, unda estetika va kognitsiya uyg‘unlashadi. O‘quvchi san‘at orqali faqat chiroyli obrazlarni yaratmaydi, balki o‘zining ichki dunyosini badiiy ifodalaydi, ruhiy ehtiyojlarini qondiradi, hissiy kechinmalarini boshqaradi.

Kreativ-amaliy rivojlanish badiiy faoliyatning eng faol bosqichidir. O‘quvchi mustaqil rasm chizish, turli texnikalarni sinab ko‘rish, rang va shakl bilan tajriba o‘tkazish orqali ijodiy fikrlashni rivojlantiradi. Bu jarayonda u noodatiy g‘oyalar yaratadi, mavjud muammolarga o‘ziga xos yechimlar topadi, obraz yaratish jarayonida yangi tasavvur ufqlarini kashf etadi. Gardner va Csikszentmihalyining tadqiqotlari ijodiy faoliyat bolaning ichki motivatsiyasini kuchaytirishini, uning shaxs sifatidagi faolligini oshirishini ko‘rsatadi. Amaliy faoliyat orqali

o‘quvchi o‘ziga bo‘lgan ishonchni, mustaqillikni, tashabbuskorlikni, ijodiy mas‘uliyatni o‘zlashtiradi.

Badiiy rivojlanish jarayoniga pedagogik metodlarning ta‘siri ham beqiyosdir. Kuzatish asosidagi metodlar o‘quvchining vizual idrokini rivojlantiradi, real borliqni to‘g‘ri ko‘rish va tasvirlash qobiliyatini kuchaytiradi. Muammoli-ijodiy metodlar bolaning tafakkurini faollashtirib, uni mustaqil izlanishga, yangi g‘oyalar yaratishga undaydi. Masalan, “Musiqqa kayfiyatini rang orqali tasvirlash”, “Xayoliy manzara yaratish”, “Fantastik obrazga yangi detallar qo‘shib takomillashtirish” kabi topshiriqlar ijodiy fikrlash jarayonini jonlantiradi. Interaktiv metodlar esa o‘quvchining kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantiradi; “Aqliy hujum” orqali g‘oyalar ishlab chiqiladi, “Assotsiativ xarita” orqali tushunchalar bog‘liqligi o‘rganiladi, “Venn diagrammasi” yordamida obrazlar qiyosiy tahlil qilinadi, “Badiiy tahlil klasteri” esa san‘at asarining mazmuniy-qurilish asoslarini idrok etishga yordam beradi. Eisner va Deweyning fikrlariga ko‘ra, bunday interaktiv jarayonlar o‘quvchini estetik fikrlashga undaydi, uning tanqidiy tafakkurini shakllantiradi va badiiy tahlil ko‘nikmalarini mustahkamlaydi.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar tasviriy san‘at ta‘limiga tub o‘zgarishlar kiritmoqda. Grafik planshetlarda rasm chizish, raqamli bo‘yoqlar bilan ishlash, Adobe Illustrator, Photoshop, Krita, Procreate kabi dasturlarda grafika yaratish, 3D modellashtirish, animatsiya va vizual effektlar yasash, AR va VR muhitlarda san‘at asarlarini ko‘rish va yaratish imkoniyatlari o‘quvchilarning tasavvurini yanada kengaytiradi. Raqamli texnologiyalar o‘quvchilarni XXI asrning eng talabgir yo‘nalishlari — dizayn, animatsiya, 3D modellashtirish, kompyuter grafikasi, multimediali san‘at kabi kasblarga tayyorlaydi. Bu esa maktab ta‘limini zamonaviy me‘yorlar bilan uyg‘unlashtiradi va o‘quvchilarga global dunyo talablariga mos ko‘nikmalarni beradi.

Badiiy rivojlanishda estetik muhitning o‘rni ham beqiyosdir. Sinf xonalarining badiiy dizayni, devorlardagi mashhur rassomlar asarlari reproduksiyalari, maktab ko‘rgazmalari, plenyer mashg‘ulotlari, ochiq darslar o‘quvchilarda san‘atga bo‘lgan qiziqishni oshiradi. Muzey va galereyalarga tashriflar esa o‘quvchilarni bevosita san‘at bilan yuzlashtiradi — ular milliy va jahon san‘atining tarixiy, madaniy, uslubiy xususiyatlarini jonli holda idrok qiladi, bu esa ularning madaniy tafakkurini rivojlantiradi.

O‘qituvchi badiiy rivojlanish jarayonida markaziy o‘rin tutadi. Uning pedagogik, psixologik, metodik va san‘atshunoslik bilimlari o‘quvchining ijodiy ishonchini mustahkamlaydi. O‘qituvchidan o‘quvchini rag‘batlantirish, unga to‘g‘ri yo‘l ko‘rsatish, ijodiy jarayonni boshqarish, o‘quvchining xatolarini to‘g‘ri tahlil qilish va konstruktiv fikr bildirish kabi ko‘nikmalar talab etiladi. O‘quvchi yaratgan ishga bildirilgan har bir izoh uning kelajakdagi ijodiy ishonchiga kuchli ta‘sir qiladi. Shu sababli tanqid emas, balki qo‘llab-quvvatlovchi, rag‘batlantiruvchi izoh o‘quvchining ijodiy potensialini oshiradi.

Shu tarzda qaralganda, tasviriy san‘at darslarida badiiy rivojlanish kompleks, ko‘p yo‘nalishli, integrativ jarayon bo‘lib, o‘quvchining obrazli tafakkuri, kreativ fikrlashi, estetik didi, emotsional sezgirligi va madaniy saviyasini rivojlantiradi. Zamonaviy pedagogik metodlar, raqamli texnologiyalar, estetik muhit, san‘atshunoslik bilimlari va o‘qituvchining professional mahorati uyg‘unlashganda, o‘quvchi san‘atni chuqur anglaydi, tahlil qiladi va ijodiy ifodalay oladi. Natijada tasviriy san‘at o‘quvchini faqat bir fan bo‘yicha emas, balki hayotda ham estetik, intellektual va ijodiy jihatdan yetuk shaxs sifatida shakllanishiga zamin yaratadi.

Adabiyotlar:

1. Teplov, B. M. The Psychology of Artistic Creativity. Moscow State University Press. (1961).

2. Vygotsky, L. S. *The Psychology of Art*. MIT Press. (1971).
3. Qodirov, N. *Maktab o'quvchilarida badiiy tafakkur va kreativlikni rivojlantirish*. Toshkent: Fan va Texnologiya. (2016).
4. Islomova, D. *Tasviriy san'at va o'quvchilarning estetik didini shakllantirish*. Toshkent: Pedagogika. (2019).
5. Karimov, S. *Bolalar tasviriy ijodini rivojlantirish metodikasi*. Toshkent: O'qituvchi. (2020).
6. Istamovna, Ibatova Nigora. "THE IMPORTANCE OF THINKING IN THE VISUAL ARTS CLASSROOM." *AMERICAN JOURNAL OF EDUCATION AND LEARNING* 3.2 (2025): 1050-1055.
7. Istamovna, Ibatova Nigora. "Pedagogical approaches to the development of artistic thinking of students." *International conference on multidisciplinary science*. Vol. 1. No. 5. 2023.
8. Istamovna, Ibatova Nigora. "The role of composition of the educational subject in the process of figurative thinking." *Multidisciplinary Journal of Science and Technology* 4.3 (2024): 531-535.
9. Istamovna, Ibatova Nigora. "UDK: 371.2; 2 USE OF CREATIVE METHODS IN THE TEACHING OF FINE ARTS." 21.
10. Istamovna, Ibatova Nigora. "THE ROLE OF VISUAL ARTS IN DEVELOPING STUDENTS' CREATIVE ABILITIES." *Multidisciplinary Journal of Science and Technology* 4.3 (2024): 526-530.
11. Ibatova, N. I., and L. R. Zaripova. "In The Works of Uzbek Artists of Xix-Xx Centuries Landscape Genre." *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION* 2.4 (2022): 14-17.
12. Kenesbekovich, Baydabekov Ayez, Nadir Djalolovich Yadgarov, and Ibatova Nigora Istamovna. "PROBLEMS OF DETERMINING THE LEVEL OF SPATIAL IMAGINATION OF STUDENTS IN THE PROCESS OF TEACHING THE COURSE OF ENGINEERING GRAPHICS." *International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices*.

TASVIRIY SAN'AT DARSLARIDA MAKTAB O'QUVCHILARINING TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Berdiyeva Zarina Axror qizi,

Buxoro davlat pedagogika instituti magistiri

Annotatsiya: Maqolada tasviriy san'at maktab ta'limida o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirishning metodik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Fan nafaqat badiiy ko'nikmalarni, balki vizual idrok, mantiqiy tahlil, ijodiy tafakkur, emotsional sezgirlik va ijtimoiy muloqotni shakllantirishda muhim vosita sifatida ko'rib chiqiladi. Mustaqil kompozitsiyalar yaratish, turli materiallar bilan ishlash, muammoli vaziyatlarni yechish, STEAM integratsiyasi va raqamli texnologiyalar orqali o'quvchilarning kompleks tafakkur ko'nikmalari rivojlantiriladi. Maqola dars jarayonini tizimli tashkil etish va o'quvchilarning ijodiy, tanqidiy va strategik tafakkurini rivojlantirishning samarali usullarini yoritadi.

Kalit so'zlar: tasviriy san'at, tafakkur rivoji, ijodiy tafakkur, vizual idrok, STEAM integratsiyasi, metodik yondashuv, dars jarayoni, pedagogika.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ РАЗВИТИЯ МЫШЛЕНИЯ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

Бердиева Зарина Ахроровна,

Бухарский государственный педагогический институт

Аннотация: В статье анализируются методические возможности развития мышления школьников в рамках обучения изобразительному искусству. Рассматривается предмет не только как средство формирования художественных навыков, но и как важный инструмент развития визуального восприятия, логического анализа, творческого мышления, эмоциональной чувствительности и социальных навыков. Через создание самостоятельных композиций, работу с различными материалами, решение проблемных задач, интеграцию STEAM и использование цифровых технологий развиваются комплексные мыслительные способности учащихся. Статья освещает эффективные методы систематизации учебного процесса и развития творческого, критического и стратегического мышления школьников.

Ключевые слова: изобразительное искусство, развитие мышления, творческое мышление, визуальное восприятие, интеграция STEAM, методический подход, учебный процесс, педагогика.

IMPROVING THE METHODOLOGY FOR DEVELOPING STUDENTS' THINKING IN ART CLASSES

Berdiyeva Zarina Axror qizi,

Bukhara State Pedagogical Institute

Abstract: The article analyzes the methodological possibilities for developing students' thinking within the framework of art education. The subject is considered not only as a means of forming artistic skills but also as an important tool for developing visual perception, logical analysis, creative thinking, emotional sensitivity, and social skills. Through creating independent compositions, working with various materials, solving problem-based tasks, integrating STEAM, and using digital technologies, students' complex cognitive abilities are developed. The article highlights effective methods for systematizing the educational process and fostering students' creative, critical, and strategic thinking.

Keywords: visual arts, development of thinking, creative thinking, visual perception, STEAM integration, methodological approach, educational process, pedagogy.

Tasviriy san'at maktab ta'limida o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirishning eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Bu fan nafaqat badiiy ko'nikmalarni shakllantiradi, balki vizual idrok, mantiqiy tahlil, abstrakt va simvolik fikrlash, emotsional sezgirlik, ijodiy tafakkur, ijtimoiy muloqot va strategik qaror qabul qilish kabi kompleks ko'nikmalarni ham rivojlantiradi. Shu sababli, tasviriy san'atni faqat rasm chizish mashg'uloti sifatida qabul qilish uning pedagogik imkoniyatlarini toraytiradi.

Aslida, bu fan o'quvchini voqelikni badiiy jihatdan qayta ishlashga, o'z tasavvurini kengaytirishga va ijodiy tafakkurini rivojlantirishga yo'naltiradigan kuchli intellektual va estetik muhit yaratadi. Tasviriy san'at darslarida o'quvchilar rang, shakl, kompozitsiya va fakturani o'rganish orqali o'z estetik qarashlarini shakllantiradi, shuningdek, voqealarni va hodisalarni turli nuqta nazardan ko'ra olishga o'rgatiladi. Shu jarayonda ular fikrlarini vizual vositalar orqali ifodalashni o'rganib, ijodiy tafakkurini yanada mustahkamlaydi.

Bundan tashqari, tasviriy san'at o'quvchilarni detal va nisbatlarni tahlil qilish, muammoni hal qilish va ijodiy yechimlarni topish jarayonlariga jalb qiladi. Masalan, chizilgan yoki bo'yalgan asarlar orqali ular murakkab mavzularni oddiy shakllarda ifodalashni, abstrakt g'oyalarni konkret obrazlar orqali yetkazishni o'rganadilar. Bu esa nafaqat san'at sohasida, balki kundalik hayot va boshqa fanlarda ham mantiqiy va ijodiy tafakkur ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Shuningdek, tasviriy san'at ijtimoiy va emotsional rivojlanish uchun ham muhim vosita hisoblanadi. O'quvchilar guruhda ishlash, fikr almashish va bir-birlarining ijodiy g'oyalarini qadrlash orqali muloqot ko'nikmalarini oshiradi. Ularning hissiyotlarini ranglar va shakllar orqali ifodalash imkoniyati esa ichki dunyosini tushunishga va emotsional intellektini rivojlantirishga yordam beradi.

Bunda, tasviriy san'at maktab ta'limi jarayonida nafaqat san'at ko'nikmalarini shakllantiradi, balki o'quvchining tafakkur, estetik did, ijodiy yondashuv va ijtimoiy qobiliyatlarini kompleks tarzda rivojlantiradigan muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Shu sababli, bu fan darslik sifatida emas, balki o'quvchini butun shaxs sifatida rivojlantirishga xizmat qiladigan pedagogik muhit sifatida qaralishi lozim.

Maktab yoshidagi bolalarda tafakkur rivoji murakkab va bosqichma-bosqich shakllanadi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tasviriy faoliyat bolalarda analitik fikrlash, vizual sintez, kuzatuvchanlik va detalni ajratib ko'ra olish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Tasviriy san'at darslari nafaqat badiiy qobiliyatlarni rivojlantiradi, balki o'quvchining idrok jarayonini kengaytiradi va tafakkurini murakkablashtiradi.

Rasm ishlash jarayonida o'quvchi atrof-muhitni nafaqat ko'rib, balki uni tahlil qiladi, qayta talqin qiladi va yangi obrazlar yaratadi. Masalan, predmetning shakli va tuzilishini tushunish, uning fazodagi joylashuvini aniqlash, asosiy va ikkilamchi elementlarni ajratish hamda yorug'lik va soya munosabatlarini kuzatish orqali o'quvchi mantiqiy mulohaza, vizual idrok va fazoviy tafakkurini rivojlantiradi. Shu jarayonda predmetni geometrik shakllarga ajratish bolalarda matematik tafakkur va murakkab mantiqiy fikrlashni shakllantirishga yordam beradi.

Bundan tashqari, tasviriy san'at orqali bolalar muammolarni yechish va ijodiy yondashuv ko'nikmalarini egallaydi. Masalan, rasm yaratish jarayonida ular ranglar va shakllarni uyg'unlashtirish, kompozitsiyani rejalashtirish, perspektiva va nisbatlarni hisobga olish kabi murakkab vazifalarni bajaradi. Bu esa nafaqat badiiy didni rivojlantiradi, balki mantiqiy va abstrakt tafakkur qobiliyatini mustahkamlaydi.

Tasviriy faoliyat bolalarda diqqat va kuzatuvchanlikni oshirishda ham muhim rol o'ynaydi. Detallarga e'tibor berish, o'zgarishlarni sezish va predmetlarni yaxlit obrazda qabul qilish orqali o'quvchi vizual idrokni chuqurlashtiradi. Shu bilan birga, rasm ishlash bolalarda

muvozanatli va tizimli fikrlashni shakllantiradi, chunki ular o'z ijodiy jarayonlarini rejalashtiradi, bosqichma-bosqich amalga oshiradi va natijani tahlil qiladi.

Shuningdek, tasviriy san'at bolalarda estetik did va emotsional sezgirlikni rivojlantiradi. Ranglar, shakllar va kompozitsiya orqali ular o'z hissiyotlarini ifodalaydi, ichki dunyosini tushunadi va ijtimoiy muhit bilan o'zaro aloqada bo'lishni o'rganadi. Bu jarayon bolalarda ijodiy tafakkur va emotsional intellektni birgalikda rivojlantirishga yordam beradi va maktab yoshidagi bolalarda tasviriy faoliyat nafaqat san'at ko'nikmalarini shakllantiradi, balki ularning mantiqiy, vizual va fazoviy tafakkurini, ijodiy qobiliyatini va emotsional sezgirlikni kompleks tarzda rivojlantiradigan samarali vosita hisoblanadi. Shu sababli, tasviriy san'at darslarini pedagogik jarayonda nafaqat badiiy mashg'ulot sifatida, balki tafakkur va shaxsiy rivojlanishning muhim vositasi sifatida qo'llash zarur.

Tasavvur va fantaziya rivoji esa ijodiy tafakkur va innovatsion yechimlar topish qobiliyatini sezilarli darajada kuchaytiradi. Bolalar o'z tasavvurlarini erkin ifoda eta olganda, ular nafaqat mavjud voqelikni qayta talqin qiladi, balki yangi va original g'oyalar yaratishni ham o'rganadi. Shu jihatdan, tasviriy san'at maktab ta'limida o'quvchilarga mavzuli rasm chizish, badiiy obrazlar yaratish, ertaklardan motivlar asosida tasvir ishlash yoki abstrakt kompozitsiyalar yaratish kabi topshiriqlar berish ularning fantaziyasini kengaytiradi va ijodiy fikrlashni rag'batlantiradi.

Bunday mashg'ulotlar o'quvchilarga o'z hissiyotlarini, qarashlarini va shaxsiy dunyoqarashini badiiy vositalar orqali ifodalash imkonini beradi. Masalan, mavzuli rasm chizish orqali ular atrof-muhitdagi voqealarni turli nuqtai nazardan ko'rishni o'rganadi, ertaklardan ilhomlanib tasvir yaratish esa ularning hikoya tuzish va syujet asosida ijod qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Abstrakt kompozitsiyalar bilan ishlash esa bolalarga an'anaviy tasviriy chegaralardan chiqib, shakl, rang va teksturani eksperiment sifatida sinab ko'rish imkonini beradi.

Shu bilan birga, ijodiy tafakkur tanqidiy fikrlash va vizual idrok bilan uyg'unlashadi. O'quvchilar o'z ishlari ustida ishlash davomida detal va kompozitsiyalarning mohiyatini tahlil qiladi, rang va shakllarning o'zaro munosabatini baholaydi, va shuningdek, ijodiy qarorlar qabul qiladi. Bu jarayon ularning kompleks tafakkur ko'nikmalarini shakllantiradi, chunki ular bir vaqtning o'zida estetik, mantiqiy va innovatsion fikrlashni qo'llaydi.

Bundan tashqari, tasavvur va fantaziya rivoji bolalarda muammolarni noan'anaviy yondashuv bilan hal qilish qobiliyatini oshiradi. O'quvchilar yangi obrazlar yaratishda original g'oyalarni sinab ko'radi, tajribalarni amalga oshiradi va o'z ishlarida kreativ yechimlarni topadi. Bu esa ularni nafaqat san'at, balki kundalik hayot va boshqa fanlar doirasida ham ijodiy va innovatsion qarorlar qabul qilishga tayyorlaydi.

Natijada, tasavvur va fantaziya rivoji maktab yoshidagi o'quvchilarda ijodiy tafakkur, tanqidiy fikrlash va vizual idrokni uyg'un rivojlantiradigan kuchli vosita sifatida namoyon bo'ladi. Shu sababli, tasviriy san'at darslarida ijodiy topshiriqlar va fantaziyani rag'batlantiruvchi mashg'ulotlarga alohida e'tibor qaratish o'quvchining shaxsiy va intellektual rivojlanishiga beqiyos hissa qo'shadi. Konstruktivistik pedagogika nazariyasi asosida o'quvchi passiv bilim oluvchi emas, balki faol bilim yaratuvchi subyektdir. Shu nuqtai nazardan, tasviriy san'at darslarida quyidagi metodik yondashuvlar samarali hisoblanadi:

1. Mustaqil kompozitsiyalar yaratish

O'quvchiga tayyor namunani ko'chirish o'rniga, turli rakurslardan predmetlarni tasvirlash yoki mavzuga oid rasm chizish topshiriqlari beriladi. Misol uchun, "Mening bog'imdagi tabiat" mavzusida o'quvchi turli rang kombinatsiyalarini sinab, o'z ijodiy kompozitsiyasini yaratadi. Bu jarayon tafakkur va vizual idrokni birgalikda rivojlantiradi, shuningdek, o'quvchiga o'z qarorlarini asoslash va mustaqil yechim topish imkonini beradi.

2. Turli materiallar bilan ishlash

Qog'oz, akril, suv bo'yoqlari, grafit va kollaj materiallari bilan ishlash o'quvchining fantaziyasi va ijodiy yondashuvini kengaytiradi. Misol uchun, "Sevimli hayvonim" mavzusida rang-barang materiallardan kollaj ishlash orqali o'quvchi tasavvurini kengaytiradi, detalga e'tibor va kompozitsion yechimni shakllantiradi. Bu metodik yondashuv, shuningdek, ijodiy tafakkur bilan mantiqiy tahlilni uyg'unlashtirishga xizmat qiladi.

3. Muammoli vaziyatlarni yechish

O'quvchilarga topshiriqlar berish orqali muammoli vaziyatlar yaratish: masalan, "Bir xil predmetni uch xil kayfiyatda ifodalang" yoki "Oddiy shakllardan murakkab kompozitsiya yarating". Bu usul tafakkur va ijodiy yechim topish qobiliyatini rivojlantiradi, variantlarni tahlil qilish va tanlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

4. STEAM integratsiyasi

Tasviriy san'atni matematika, fizika, biologiya va texnologiya bilan bog'lash o'quvchilarda tizimli tafakkur va fanlararo idrokni rivojlantiradi. Misol uchun, perspektiva qonuniyatlarini matematik modellar orqali o'rganish, yorug'lik va soya tajribalarini fizik qonuniyatlar bilan bog'lash, anatomik bilimlar asosida odam qiyofasini chizish darslari o'quvchining tafakkurini chuqurlashtiradi va uni real hayotiy bilimlar bilan bog'lash imkonini beradi.

5. Raqamli texnologiyalar

Grafik planshetlar, vektorial grafika, 3D modellashtirish va animatsiya bolalarda fazoviy tasavvur, algoritmik va tizimli fikrlashni rivojlantiradi. Masalan, "Mening orzular shahrim" mavzusida 3D modellashtirish o'quvchiga uch o'lchamli obyektlarni loyihalash va turli burchaklardan kuzatish imkonini beradi. Bu esa strategik tafakkur, bosqichma-bosqich rejalashtirish va yechim qabul qilish ko'nikmalarini mustahkamlaydi.

Dars jarayonini tizimli tashkil etishda quyidagi sxemalar samarali hisoblanadi:

Kuzatish → Tahlil → Tasavvur → Kompozitsiya → Rang va material tanlash → Yakuniy ijodiy ish

Muammoli vaziyat yaratish → Variantlar ishlab chiqish → Tanlov va asoslash → Ijodiy yechimni amalga oshirish

STEAM integratsiyasi: Fanlararo bilim → Vizualashtirish → Amaliy ish → Tahlil va taqqoslash → Natijani baholash

Ushbu sxemalar o'quvchilarning tafakkur jarayonini bosqichma-bosqich rivojlantirishga yordam beradi, ijodiy va analitik fikrlashni uyg'unlashtiradi. Shu bilan birga, dars jarayonida o'quvchilar bir-birining ishini tahlil qiladi, konstruktiv tanqid bildiradi va o'z fikrini asoslaydi. Misol uchun, "Rasm galereyasi" mashg'ulotida o'quvchilar ishlarini namoyish etib, rang uyg'unligi, kompozitsiya va obraz ifodasi bo'yicha baho beradilar. Bu jarayon nafaqat individual, balki ijtimoiy tafakkur va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantiradi.

Rassomlik faoliyati o'quvchilarda emotsional sezgirlikni oshiradi, ichki holatini ifodalash, stressni kamaytirish va kayfiyatni boshqarish imkonini beradi. Intellektual tahlil bilan uyg'unlashgan emotsional ong tafakkur rivojining eng yuqori bosqichlaridan biri hisoblanadi.

Xulosa. Shunday qilib, tasviriy san'at darslarida o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirish keng qamrovli va strategik jarayon bo'lib, u ijodiy, tanqidiy, tizimli, ijtimoiy, emotsional va innovatsion tafakkur ko'nikmalarini shakllantiradi. Zamonaviy metodlar, STEAM integratsiyasi, raqamli texnologiyalar, muammoli topshiriqlar, mustaqil izlanish, ijodiy o'yinlar va vizual-sxematik yondashuv darslarni shaxs rivoji uchun kuchli platformaga aylantiradi. Shu yo'l bilan tasviriy san'at maktab ta'limida shaxsning intellektual, estetik va emotsional salohiyatini rivojlantirishning samarali vositasiga aylanadi.

Adabiyotlar:

1. Abdukhalikov. N. Maktabda tasviriy san'at ta'limi metodikasi. Toshkent: "Sharq".

2018

2. Karimov. O. Tasviriy san'at darslarida vizual idrok va kreativ tafakkur. Toshkent: "Fan va Ta'lim". 2019
3. Qodirov. N. Maktab o'quvchilarida badiiy tafakkur va kreativlikni rivojlantirish. Toshkent: Fan va Texnologiya. 2016
4. Islomova. D. Tasviriy san'at va o'quvchilarning estetik didini shakllantirish. Toshkent: Pedagogika. 2019
5. Karimov. S. Bolalar tasviriy ijodini rivojlantirish metodikasi. Toshkent: O'qituvchi. 2020
6. Tursunov. A. STEAM yondashuvi va tasviriy san'at. Ilmiy pedagogik jurnali, 2(5), 22–29. 2017
7. Istamovna, Ibatova Nigora. "Pedagogical approaches to the development of artistic thinking of students." International conference on multidisciplinary science. Vol. 1. No. 5. 2023.
8. Istamovna, Ibatova Nigora. "The role of composition of the educational subject in the process of figurative thinking." Multidisciplinary Journal of Science and Technology 4.3 (2024): 531-535.
9. Istamovna, Ibatova Nigora. "THE ROLE OF VISUAL ARTS IN DEVELOPING STUDENTS' CREATIVE ABILITIES." Multidisciplinary Journal of Science and Technology 4.3 (2024): 526-530.

MUSIQA TA'LIMIDA PEDAGOGIK VA AXBOROT TEKNOLOGIYALARINING INTEGRATSIYASI: O'QITUVCHI MAHORATI VA SAMARADORLIK OMILLARI

Nematov Doniyor Yunusovich, Buxoro davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida musiqa ta'limini zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalari asosida tashkil etish masalalari yoritilgan. Musiqa o'qituvchisining pedagogik mahorati, dars jarayonida qo'llaniladigan interfaol metodlar, kuzatish, suhbat, anketalashtirish kabi ilmiy-tadqiqot usullarining ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, o'qituvchining ijodiy yondashuvi, vokal-xor mashqlaridagi faoliyati, texnologik xarita tuzishdagi tajribasi o'quvchilarda musiqiy didni rivojlantirish va badiiy idrokni shakllantirishga xizmat qilishi ta'kidlanadi. Tadqiqot musiqiy ta'lim samaradorligini oshirish, yoshlarni milliy qadriyatlarga sodiq va ijodkor shaxslar sifatida tarbiyalashda muhim o'rin tutadi

Kalit so'zlar: musiqa ta'limi, pedagogik texnologiya, axborot texnologiyalari, interfaol metodlar, kuzatish, suhbat, anketalashtirish, vokal-xor mashqlari, texnologik xarita, ijodiy yondashuv, musiqa didi, badiiy idrok, milliy qadriyatlar, innovatsion yondashuv, pedagogik mahorat, o'quv jarayoni, metodika, musiqiy madaniyat, yoshlar tarbiyasi, samaradorlik.

ИНТЕГРАЦИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ И ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В МУЗЫКАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ: ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО ПРЕПОДАВАТЕЛЯ И ФАКТОРЫ ЭФФЕКТИВНОСТИ

Нематов Дониёр Юнусович, независимый исследователь

Бухарского государственного педагогического института

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы организации музыкального образования в общеобразовательных школах на основе современных педагогических и информационных технологий. Анализируется значение педагогического мастерства учителя музыки, использование интерактивных методов, а также исследовательских подходов, таких как наблюдение, интервью, анкетирование. Подчеркивается роль творческого подхода педагога, вокально-хоровых занятий и опыта составления технологической карты урока в формировании художественного восприятия и музыкального вкуса учащихся. Исследование акцентирует внимание на повышении эффективности музыкального образования и воспитании молодежи как творческих личностей, приверженных национальным ценностям.

Ключевые слова: музыкальное образование, педагогические технологии, информационные технологии, интерактивные методы, наблюдение, интервью, анкетирование, вокально-хоровые занятия, технологическая карта, творческий подход, музыкальный вкус, художественное восприятие, национальные ценности, инновационный подход, педагогическое мастерство, учебный процесс, методика, музыкальная культура, воспитание молодежи, эффективность.

INTEGRATION OF PEDAGOGICAL AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN MUSIC EDUCATION: TEACHER PROFESSIONAL SKILLS AND EFFECTIVENESS FACTORS

Nematov Doniyor Yunusovich, Independent Researcher

Bukhara State Pedagogical Institute

Abstract. This article explores the organization of music education in general schools through the integration of modern pedagogical and information technologies. It analyzes the significance of teachers' pedagogical skills, the use of interactive teaching methods, and research approaches such as observation, interviews, and surveys. The study highlights the role of teachers' creativity, vocal-choral activities, and the development of lesson technological

maps in fostering students' musical taste and artistic perception. The research emphasizes improving the effectiveness of music education and shaping youth as creative individuals committed to national values.

Keywords: music education, pedagogical technology, information technology, interactive methods, observation, interview, survey, vocal-choral activities, lesson plan map, creative approach, musical taste, artistic perception, national values, innovative approach, pedagogical skills, learning process, methodology, musical culture, youth upbringing, effectiveness.

Kirish. Hozirgi kundagi eng dolzarb masala va vazifa musiqa ta'limi standartlarini o'quv jarayoniga tatbiq etishdan iboratdir. Agar bu vazifa amalga oshirilmas ekan, musiqiy ta'lim - tarbiya sohasida sifat va samaradorlikka erishish, o'quv jarayonini takomillashtirish masalalari hal etilmay qoladi.

Asosiy qism. Musiqa madaniyati o'qituvchisining pedagogik mahoratlaridan eng avval, ta'lim - tarbiya sohasida orttirilgan tajribalarni o'rganishi lozim. Bu albatta, ko'pgina muammolarni hal etishda yaqindan yordam beradi. Musiqa fanidan dars beruvchi tajribali o'qituvchilar faoliyati bilan bir qatorda oddiy o'qituvchilarning faoliyatlari ham o'rganib boriladi. Chunki musiqa ta'lim-tarbiyasi bo'yicha tajribalarni o'rganishda jarayondagi muammolar, yutuq va kamchiliklar aniqlanadi. Bunda kuzatish, intervyu olish, anketa so'rovlari, savol-javob, o'quvchilarning yozma va ijodiy ishlari, pedagogik hujjatlarini o'rganish metodlaridan foydalaniladi. Masalan: kuzatishda o'rganish lozim bo'lgan pedagogik hodisani ma'lum maqsadidan kelib chiqqan holda kuzatish ishlari natijalari bo'yicha bayonnomalashtirishni olib boradi. Bu jarayon aniq reja asosida olib borilishi kerak. Suhbat esa turli dalillar to'plash yoki kuzatish davomida to'plangan musiqiy materiallarga aniqlik kiritish maqsadida olib boriladi. «Suhbat mustaqil yoki yordamchi metod sifatida qo'llaniladi». Anketalashtirish musiqaga tegishli materialni to'plash maqsadida amalga oshiriladi.

Mahoratli musiqa o'qituvchisi barcha o'quvchilarning musiqa sohasidagi hujjatlarini o'rganishi lozim. Bunga o'quvchilarning maktabdan tashqari musiqiy faoliyatlarga qatnashishi, maktabda ta'lim olish hujjatlari nazarda tutiladi. Shuningdek, darsdan tashqari musiqiy to'garak ishlarini ham olib boradi.

Musiqa o'qituvchisi o'quv va tarbiya ishlarini olib boradi. U faqatgina keng bilimga ega bo'libgina qolmay, o'zining fanini ham yaxshi va chuqur bilishi lozimdir. Musiqa o'qituvchisi, shuningdek, yaxshi sozanda va yaxshi san'atkor bo'lishi lozimdir. Musiqa cholg'usida yaxshi chalishi, ijro eta olishi, yaxshi ovozga ega bo'lishi, notaga qarab yaxshi ijro qilishi, bolalar qobiliyatini ajrata bilishi lozimdir. O'qituvchining eng asosiy fazilatlaridan yana biri shundaki, u musiqa asarini ijro etibgina qolmay, balki uning mazmuni bilan ham tanishtirishi lozim, buning uchun o'qituvchining nutqi ravon, qisqa, hamda tushunarli bo'lishi kerak.

Musiqa madaniyati darsida o'qituvchining mahorati har tomonlama yuksak darajada bo'lishi lozim. Uning asar haqidagi kirish so'zi va dars mavzusini tushuntirib berishi orqali o'quvchilarni ajoyib va sehrli musiqa san'ati olamiga olib kiradi. Va qiziqarli suhbat bilan bolalar diqqatini musiqa mavzulariga yo'naltirishi mumkin. O'qituvchining musiqa asari haqidagi hikoyasi qisqa, qiziqarli bo'lishi kerak va o'quvchilarni badiiy idrok etishga erishtirishi lozim. Dars davomida o'qituvchi o'quvchilar bilan muloqot usulini qo'llasa, musiqa haqida to'g'ri mulohaza yuritishga, aniq xulosalar chiqarishga yordam beradi. Suhbat jarayonida ko'proq o'quvchilar baxsga o'tadilar. Bu faoliyatida o'qituvchi rejissyor singari ularni boshqarib, to'g'ri xulosalarga erishtirilishi lozim.

Shuni qayd qilib o'tish joizki, hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol uslublardan foydalanib, musiqa ta'limining samaradorligini ko'tarishga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundankunga kuchayib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy

ta'limda o'quvchini faqat tayyor bilimlarini egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari mustaqil ravishda topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi.

O'z navbatida musiqa o'qituvchilari bolalarni sevishi, o'z kasbiga oid fanlardan puxta bilimga ega bo'lishi, yuksak madaniyatli, keng dunyoqarashga ega inson bo'lmog'i lozim. Uning musiqa mashg'ulotlariga ijodiy yondashib zamon bilan hamnafas qadam tashlashi zamonaviy texnik vositalardan, pedagogik va axborot texnologiyalaridan samarali foydalana olishi muhim ahamiyatga ega. Zero har bir bolada musiqa madaniyatini shakllantirish va rivojlantirishda musiqa mashg'ulotlarining imkoniyati kengroq bo'ladi. Pedagogik va axborot texnologiyalari yordamida umumta'lim maktablarida musiqa madaniyati darslarini tashkil etish orqali bolalarning badiiy idroki rivojlanadi.

Musiqa o'qituvchi pedagogik va axborot texnologiyalardan foydalanib o'tishi orqali qo'yidagi vazifalarni amalga oshirishi mumkin:

- o'quvchilarda musiqa asari nomi, bastakori, shoirlari haqidagi ma'lumotlarni asar mazmunini tinglash va ko'rish orqali ochib berish;

- o'quvchilarda asarlarni aqliy va emotsional idrok qilish qobiliyatini rivojlantirish;

- o'quvchilarni yosh xususiyatlariga mos musiqa namunalari bilan tanishtirish;

- kuylagan asar janrini taqqoslash orqali aniqlash hamda asar xarakteriga mos musiqiy ritmik xarakterlar bajarish, rasmlar chizish, hikoyalar tuzish;

- o'quvchilarda musiqa asarlarida tasvirlangan badiiylikni his qilish qobiliyatini rivojlantirish;

- qo'shiqlar matnini yod olishni osonlashtirish hamda badiiy yuksakligi va so'zlarining bolalar lug'at boyligiga mosligini o'rganish;

- bolalarda o'zbek milliy cholg'ulariga bo'lgan qiziqishni o'stirish;

- o'quvchilarda raqs san'atiga bo'lgan qiziqishini o'stirish;

- o'quvchilarda musiqa ohangini his qilish qobiliyatini shakllantirish;

- o'quvchilarda kuylash va tinglash qobiliyatini rivojlantirish;

- o'quvchilarda musiqani idrok etish madaniyatini tarbiyalash.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, musiqa darslarida axborot texnologiyalardan foydalanish, dastalab uning loyihalarini ishlab chiqish va ilmiy tajribada sinovdan o'tkazish ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishni taqozo etadi. Darslarni olib borishning mavjud usullarini pedagogika texnologiyalar asosida tashkil etishda mashg'ulotlarni olib borishga kirishgandayoq pedagogik jarayoning natijasini kafolatlaydigan qilib loyihalash va amalga oshirish yo'li bilangina bajarish mumkin.

Umumta'lim maktablarida har bir musiqa darsining o'ziga xos murakkab texnologiyasi bor. Buning uchun musiqa o'qituvchisi har bir darsni undagi faoliyat turlarini yaxlit holda ko'ra olishi kerak. Uni tasavvur eta olish uchun o'tilajak mashg'ulotni oldindan loyihalashtirishi zarur. Bunda o'qituvchiga bo'lajak mashg'ulotning texnologik xaritasini tuzish katta yordam beradi. Darsning texnologik xaritasi har bir darsning xususiyati o'qituvchi va o'quvchilarning qobiliyati, qiziqishi, imkoniyati va ehtiyojlaridan kelib chiqib tuziladi. Buning uchun o'qituvchi pedagogika, psixologiya, musiqa o'qitish metodikasi, pedagogik va axborot texnologiyalardan yaxshi xabardor bo'lishi hamda ko'plab metod va interaktiv usullarni yaxshi bilishi kerak. Har bir musiqa darsning qiziqarli rang-barang, noan'anaviy bo'lishiga avvaldan puxta uylab tuzilgan darsning loyihalashtirilgan texnologik xaritasiga tayanib erishiladi.

Musiqa o'qituvchisi darsning texnologik xaritasini tuzishda quyidagilarga amal qilishi kerak:

O'qituvchining qanday shaklda texnologik xarita tuzishi uning tajribasiga, mashg'ulotda ta'lim-tarbiyaviy maqsadlarni to'g'ri belgilay olishiga, har bir darsga ijodiy yondashishiga ham bog'liq. O'quvchilarni musiqiy o'quvini ijodiy rivojlantirishda ayniqsa qo'shiq kuylash

ishlarining ahamiyati katta. Bunda, o'quvchilarni kuylashga qiziqтира olish ko'p jihatdan o'rganadigan har bir mashq yoki qo'shiqni, o'qituvchi tomonidan chiroyli qilib kuylab berishga bog'liq. Chunki, yosh, bolalar bilan olib boriladigan vokal-xor ishlari ko'pincha o'qituvchi ovozigа taqlid qilib kuylashga asoslanadi. Shuning uchun o'qituvchi yoqimli ovozi ustida muntazam ish olib borishi kerak.

Vokal-xor ishlarini amalga oshirishda o'qituvchi ovoz sozlash, qo'shiq o'rgatish jarayonida o'quvchilarning primar tovushlarini kuylash uchun qulay (sol-lya) ishchi diapozoni (mi-si), ovoz diapozonini (re-si) aniq bilishi lozim.

Musiqа o'qituvchisi zimmasiga yuklatiladigan talablardan yana biri uning darslar jarayonida o'quvchilarga qo'shiq o'zgatishni bir necha bosqichlarda amalga oshirishni bilishidir. Jumladan:

1. Bolalar diqqatini qo'shiqqa jalb qilish.
2. Qo'shiq haqida o'qituvchining kirish so'zi (qo'shiq mualliflari, ayrim tarixiy xususiyatlari, hayotiy ahamiyati, xarakteri, qo'shiq ijrosi.)
3. Qo'shiqni tahlil qilish (musiqа ifoda vositalari, ladi, xarakteri, mazmunini suhbat yo'li bilan belgilash.)
4. Qo'shiqni musiqiy jummalarga bo'lib o'rgatish (to'g'ri nafas olib, jumlani oxirigacha tejab yetkazish, ijrochilik sifatleri ustida ishlash.)
5. Qo'shiqni badiiy ijrosiga erishish (qo'shiq haqidagi bolalar taassurotlari yuzasidan qisqa suhbat o'tkazib umumlashtirish).

Yuqoridagi bayon etilgan qo'shiq o'rgatish bosqichlarini, qo'shiq mazmuni, mavzusiga qarab, istagan bosqichdan boshlash mumkin. Asosiy maqsad o'quvchilarni qo'shiqqa ko'proq qiziqтира olish, ularda mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish. O'quvchilarga qo'shiq o'rgatish metodleri esa quyidagilardan iborat:

“Oldinga o'tib ketish va orqaga qaytish” metodi. Qo'shiqni oldingi darslarda bolalarga eshittirib o'rganishga tayyorlab boriladi, so'ngra ma'lum vaqt o'tkazib qo'shiq o'rgatiladi. Bu vaqti-vaqti bilan qo'llanib boriladi.

Xulosa. Umumta'lim maktablarida musiqа ta'limini zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalari asosida tashkil etish o'quvchilarda nafaqat musiqiy bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish, balki ularning ijodiy salohiyatini ochish, badiiy didini shakllantirish hamda milliy qadriyatlarga sodiq shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi. O'qituvchining pedagogik mahorati, interfaol metodlardan oqilona foydalanishi va dars jarayonini texnologik xarita asosida tashkil etishi ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Shu bois musiqа ta'limida innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish Yangi O'zbekiston yoshlarini intellektual, estetik va ma'naviy barkamol shaxslar etib tarbiyalashda muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedov Q.M., Ismoilov O.A. Yangi pedagogik texnologiyalar va ularni joriy qilish muammolari. –T.: «Fan va texnologiya», 2012, 36-b.
2. Karimova D. «Musiqiy pedagogik mahorat asoslari» Toshkent., «Moliya» , TDPU., 2008-yil
3. O'.Tolipov, M.Usmonboeva. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. T. “Fan”. 2005 y.-205 b.
4. Omonov H.T. Xo'jayev N.X., Madyarova S.A., Eshchonov E.U. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat - T.: «Iqtisod-moliya». 2009. -240 b.
5. O'tkir Tolipov. Dilnoz Ro'ziyeva “Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat” (O'quv qo'llanma) -Toshkent: “INNOVATSIYA-ZIYO”, 2019, 276 b.

6. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. T. "Moliya " nashriyoti, 2003 y. – 171 b.
7. T.G'afforova, A.Qurbonov, E.Godfri. "Ta'limning ilg'or texnologiyalari". Qarshi "Nasaf". 2003y.-112 b.
8. U. Tolipov, M.Usmanbayeva. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. T. "Fan". 2005.
9. Lex.uz hukumatning qonun hujjatlari portal – Sh.M.Mirziyoyev – "Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 112-son qaror.

ANIQ VA TABIIY FANLAR

AI ASOSIDAGI BAHOLASH TIZIMLARINING AN'ANAVIY BAHOLASHGA NISBATAN USTUNLIKLARI

Jo'rayev Qo'ldoshjon Ismatillo o'g'li, Buxoro davlat pedagogika instituti, p.f.f.d. (PhD)

Jurayev@buxdpi.uz

Ramazonova Dilfuza Jasur qizi, Buxoro davlat pedagogika institute magistranti

ramazonova@buxdpi.uz

Annotatsiya. Mazkur maqolada sun'iy intellekt (AI) asosidagi baholash tizimlarining an'anaviy baholash uslublariga nisbatan afzalliklari ko'rib chiqiladi. AI texnologiyalarining o'quv jarayonidagi roli, baholashning aniqligi, samaradorligi va shaxsiylashtirish imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: sun'iy-intellekt, raqamlashtirish, transformatsiya, media-savodxonlik, axborot, baholash, algoritm, kompetensiya, integratsiya, texnologiya.

ПРЕИМУЩЕСТВА СИСТЕМ ОЦЕНКИ НА ОСНОВЕ ИИ ПО СРАВНЕНИЮ С ТРАДИЦИОННОЙ ОЦЕНКОЙ

Джураев Кулдошжон Исмаиловевич, Бухарский государственный педагогический институт, доктор философии по педагогическим наукам (PhD)

Jurayev@buxdpi.uz

Рамазанова Дилфуза Жасур кызы, Бухарский государственный педагогический институт, магистрант

ramazonova@buxdpi.uz

Аннотация. В этой статье рассматриваются преимущества оценочных систем на основе искусственного интеллекта (ИИ) по сравнению с традиционными методами оценки. Анализируется роль технологий искусственного интеллекта в процессе обучения, точность оценки, эффективность и возможности персонализации.

Ключевые слова: искусственный интеллект, оцифровка, трансформация, медиаграмотность, информация, оценка, алгоритм, компетентность, интеграция, технологии.

ADVANTAGES OF AI-BASED ASSESSMENT SYSTEMS OVER TRADITIONAL ASSESSMENT

Juraev Quldoshjon Ismatillo ogli, Bukhara State Pedagogical Institute, PhD in Pedagogical Sciences

Jurayev@buxdpi.uz

Ramazonova Dilfuza Jasur qizi, Bukhara State Pedagogical Institute, Master's Student

ramazonova@buxdpi.uz

Annotation. This article examines the advantages of AI-based assessment systems over traditional assessment techniques. The role of AI technologies in the educational process, accuracy of assessment, efficiency and personalization capabilities are analyzed.

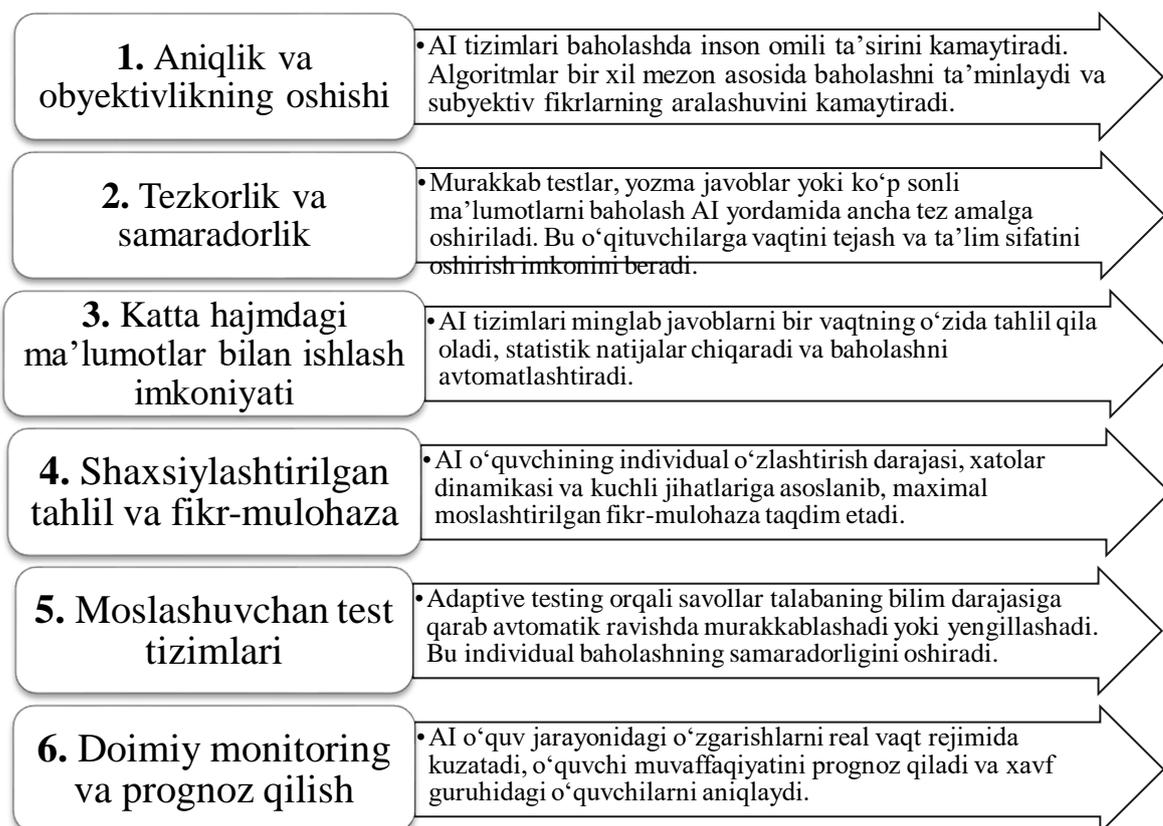
Keywords: artificial intelligence, digitization, transformation, media literacy, information, evaluation, algorithm, competence, integration, technology.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonlari ta'lim tizimida tub o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, raqamli media vositalarining keng ommalashuvi hamda sun'iy intellekt (AI) yechimlarining kundalik hayotga chuqur kirib borishi oliy ta'lim tizimining yangi bosqichga o'tishini taqozo etmoqda. Mazkur jarayonda media savodxonlik, axborot madaniyati va raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish ta'lim sifati va samaradorligini oshirishning muhim omili sifatida qaralmoqda. AI texnologiyalarining zamonaviy ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi o'quv faoliyatining avtomatlashtirilishi, individual ta'lim yo'nalishlarining shakllantirilishi, adaptiv baholash tizimlarining joriy etilishi va o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, axborotni tahlil qilish va raqamli makonda ongli faoliyat yuritish kabi ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Media va axborot savodxonligi esa talabalarda axborotni izlash, tahlil qilish, baholash hamda raqamli resurslar bilan samarali ishlash kompetensiyalarini shakllantiruvchi asosiy pedagogik yo'nalish sifatida namoyon bo'ladi. Sun'iy intellekt atamasining ilmiy muomalaga ilk bor 1956 yilda Dartmut universitetidagi anjumanda Jon Makkarti tomonidan kiritilgani SI rivojlanish tarixida muhim bosqichdir. Lotincha "intellectus" — bilish, anglash ma'nosidan kelib chiqqan ushbu tushuncha insonning bilish faoliyatini mashina orqali modellashtiruvchi tizimlarni anglatadi. AI tizimlari murakkab ma'lumotlarni qayta ishlash, tahlil qilish, xulosa chiqarish va qaror qabul qilish imkonini beradigan dasturiy hamda texnik vositalar majmuasidir. Ularning ta'lim jarayoniga integratsiyasi o'quv axborotlari bilan ishlash sifatini yangi bosqichga ko'taradi.

Xalqaro miqyosda AI texnologiyalarining rivojlanishi Birlashgan Intellektual Mulk Tashkiloti (BIMT) tomonidan ham qo'llab-quvvatlanib kelmoqda. BIMTning 2019 yildagi "Texnologiya tendensiyalari – Sun'iy intellekt" hisobotida AIning jamiyatning barcha sohalariga, jumladan, ta'lim tizimiga chuqur kirib borayotgani ta'kidlangan. Tashkilot Bosh direktori Frensis Garri sun'iy intellektni "raqamli chegara" deya baholab, uning xavfsiz va mas'uliyatli rivojlanishi uchun global hamkorlik zarurligini qayd etgan. Ta'lim sohasida media va axborot savodxonligini rivojlantirishga qaratilgan YUNESKO dasturlari oliy ta'lim muassasalari uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu dasturlar talabalarda mustaqil axborot izlash, media resurslarini tanqidiy baholash, raqamli kompetensiyalarni shakllantirish va ularni AI texnologiyalari bilan uyg'unlashtirish orqali ta'lim jarayonining samaradorligini sezilarli oshirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasida ham sun'iy intellektni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. 2021 yil 17 fevraldagi Prezident qarori AI texnologiyalarini jadal joriy etish bo'yicha izchil islohotlar uchun huquqiy asos yaratdi. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasida sun'iy intellektni ta'lim tizimiga integratsiya qilish bo'yicha aniq vazifalar belgilangan. 2024 yil 14 oktabrda PQ-358-son qarori bilan tashkil etilgan "Sun'iy intellekt va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish markazi" AI sohasida ilmiy tadqiqotlar, innovatsion loyihalar va yuqori malakali kadrlar tayyorlashni qo'llab-quvvatlamoqda. Mazkur jarayonlar oliy ta'lim tizimida yangi pedagogik yondashuvlar, raqamli didaktik modellar va AIga asoslangan ta'lim texnologiyalarini keng qo'llash uchun mustahkam zamin yaratmoqda. Talabalar misolida qaralganda, AI platformalari orqali individuallashtirilgan ta'lim, adaptiv baholash, o'quv jarayonini monitoring qilish, tezkor tahlil va raqamli resurslardan foydalanish imkoniyatlari ta'lim sifatining sezilarli oshishiga xizmat qilmoqda. Ta'lim jarayoniga sun'iy intellekt (AI) texnologiyalarining integratsiya qilinishi o'quv faoliyatining barcha bosqichlarini modernizatsiya qilish, samaradorligini oshirish va talabalar kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim omilga aylanmoqda. AI ta'limni individuallashtirish tamoyilini yangi bosqichga ko'tarib, har bir talabanning bilim darajasi, o'rganish sur'ati, qiziqishlari hamda kognitiv ehtiyojlariga moslashtirilgan o'quv materiallarini

shakllantirish imkonini beradi. Adaptiv o'qitish tizimlari real vaqt rejimida o'quv natijalarini monitoring qiladi, talaba uchun mos murakkablik darajasidagi topshiriqlarni avtomatik shakllantiradi va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim modelini mustahkamlaydi. AI asosidagi raqamli yordamchilar — chatbotlar, virtual tutorlar va intellektual o'quv platformalari o'qituvchilar uchun samarali qo'llab-quvvatlovchi vosita sifatida xizmat qiladi. Ular talabalar savollariga tezkor javob berish, uy vazifalarini tahlil qilish, test natijalarini avtomatlashtirilgan tarzda baholash, o'quv jarayonining shaffofligini ta'minlash va o'qituvchining vaqt resurslarini optimallashtirishga yordam beradi. Natijada, o'qituvchilar pedagogik jarayonning mazmuniy jihatlariga ko'proq e'tibor qaratish imkoniyatiga ega bo'ladi, talabalarning esa muntazam, aniq va individual fikr-mulohaza olish imkoniyati kengayadi.

1-rasm. AI asosidagi baholash tizimlarining asosiy ustunliklari.

AIning adaptiv o'qitish, avtomatlashtirilgan baholash, bashoratli tahlil va emotsional monitoring kabi imkoniyatlari ta'lim sifatini diagnostika qilish jarayonini yangi bosqichga ko'taradi. Adaptiv tizimlar talabaning o'zlashtirish sur'ati, xatolari, qiyinchilik tug'dirgan mavzulari, javoblar tezligi haqida aniq tahliliy ma'lumotlarni shakllantiradi va o'qituvchiga individual pedagogik strategiya tanlash imkonini beradi. Shu tariqa, talabalarda metakognitiv ko'nikmalar, o'z-o'zini baholash va refleksiya jarayonlari rivojlanadi. Umuman olganda, sun'iy intellekt texnologiyalarining maqsadli va tizimli joriy etilishi oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, o'qitish sifatini oshirish, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash va raqamli jamiyat talabalariga mos intellektual salohiyatli shaxslarni shakllantirishda muhim innovatsion resurs sifatida namoyon bo'lmoqda.

AI texnologiyalari inklyuziv ta'limni rivojlantirishda ham sezilarli ahamiyat kasb etadi. Jismoniy imkoniyati cheklangan talabalar uchun maxsus moslashtirilgan o'quv kontentlari, matnni ovozli o'qish, ovozli interfeyslar, kompyuter ko'rish algoritmlariga asoslangan vizual

yordamchi vositalar yaratilmoqda. Bu esa ta'lim muhitining har bir talabaga teng imkoniyatlar asosida tashkil etilishiga zamin yaratadi. VR (virtual reallik) va AR (kengaytirilgan reallik) texnologiyalarining ta'lim sohasida qo'llanishi amaliy ko'nikmalarni shakllantirish jarayonini soddalashtirmoqda. Tibbiyot, muhandislik, arxitektura, texnika, tabiiy fanlar yo'nalishlarida talabalarga xavfsiz muhitda murakkab amaliy jarayonlarni sinovdan o'tkazish imkoniyati yaratilmoqda. VR texnologiyalari orqali jarrohlik simulyatsiyalari, AR yordamida 3D qurilish modellarini tahlil qilish, laboratoriya jarayonlarini virtual muhitda bajarish kabi imkoniyatlar ta'lim jarayonini real tajribaga yaqinlashtirmoqda. Til o'rganish sohasida ham AI texnologiyalarining samarasi yuqori. Duolingo AI, Elsa Speak, Grammarly kabi intellektual platformalar talaffuzni tahlil qilish, nutqni tanish, tarjima qilish va real muloqot simulyatsiyalarini taqdim etish orqali talabalarning til kompetensiyalarini rivojlantiradi. Sun'iy intellektdan ta'limda foydalanish jarayonida axloqiy me'yorlarga amal qilish alohida ahamiyatga ega. Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, ma'lumotlar bazasidan mas'uliyatli foydalanish, algoritmik adolatsizlik va xatoliklarning oldini olish, baholash jarayonining xolisligini ta'minlash kabi talablarga qat'iy rioya etilishi AI texnologiyalarining ta'limdagi ishonchlilik darajasini belgilaydi. Muhimi, AI o'qituvchining o'rnini to'liq bosmaydi; u faqat o'qituvchining pedagogik faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi, jarayonni boyituvchi va optimallashtiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Pedagogik empatiya, muloqot, shaxsiy yondashuv kabi insoniy omillar ta'lim jarayonida asosiy o'rinda qoladi. AI va media savodxonlikning integratsiyasi ta'lim tizimining dolzarb ilmiy-pedagogik yo'nalishlaridan biridir. Media savodxonlik talabalarga axborotni tanqidiy tahlil qilish, yolg'on xabarlarini aniqlash, manipulyativ kontentni farqlash va raqamli xavfsizlik qoidalariga amal qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. AI esa ushbu jarayonni avtomatlashtirilgan tahlil, axborotni filtrlash, relevant ma'lumotlarni aniqlash orqali qo'llab-quvvatlaydi. Natijada talabalarda texnologik hamda axborot madaniyati kompetensiyalarining uyg'un rivoji ta'minlanadi.

Bugungi globallashtirish va raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim tizimini zamonaviy texnologiyalar asosida takomillashtirish dolzarb vazifaga aylandi. Sun'iy intellektning oliy ta'lim jarayoniga bosqichma-bosqich integratsiyalashuvi o'qitish, o'rganish va baholash jarayonlarining samaradorligini sezilarli darajada oshirmoqda. Xususan, AI asosidagi baholash tizimlari an'anaviy baholash uslublariga nisbatan yuqori aniqlik, tezkorlik, obyektivlik va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni ta'minlab, ta'lim sifatini yaxshilashga xizmat qilmoqda. Media va axborot savodxonligining rivojlanishi esa talabalarning raqamli kompetensiyalarini kengaytirib, ularni zamonaviy axborot oqimida mustaqil, tanqidiy va ongli harakat qilishga tayyorlaydi. O'zbekistonning sun'iy intellekt sohasini rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosati, normativ-huquqiy hujjatlar va strategik tashabbuslar oliy ta'limda AI yechimlarini joriy etish uchun mustahkam zamin yaratmoqda. Natijada, adaptiv ta'lim, avtomatlashtirilgan baholash, raqamli monitoring va individual ta'lim yo'nalishlari kabi yangi pedagogik yondashuvlar shakllanmoqda. Bu jarayonlar nafaqat ta'lim samaradorligini oshiradi, balki zamonaviy mehnat bozoriga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlanishiga ham xizmat qiladi. Umuman olganda, sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim sohasiga joriy etilishi ta'lim jarayonini optimallashtirish, o'quv jarayonining sifati va inklyuzivligini ta'minlash, ta'lim muassasalarini raqobatbardosh qilishda muhim omil bo'lib, ta'lim tizimining istiqboldagi barqaror rivojlanishida hal qiluvchi strategik o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Sun'iy intellekt va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish markazini tashkil etish to'g'risida Qaror. PQ-358. – 2024-yil 14-oktabr.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. *Sun‘iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida* Qaror. PQ-4996. – 2021-yil 17-fevral.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. *“Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi*. – Toshkent, 2020.
4. YUNESKO. *The Grünwald Declaration on Media Education*. – Paris: UNESCO, 1982.
5. YUNESKO. *The Alexandria Proclamation on Information Literacy and Lifelong Learning*. – Alexandria, 2005.
6. World Intellectual Property Organization (WIPO). *WIPO Technology Trends 2019: Artificial Intelligence*. – Geneva: WIPO, 2019.

ТОЖДЕСТВА ИСТИННЫЕ НА РЕШЕТКАХ ПОДПОРЯДКОВ

Холов Миржамол Нарзуллаевич, Новосибирский национальный исследовательский государственный университет Кафедра: Дискретной математики и информатики Аспирант 1-курса. телефон +7(999)322 –09 –01

Электронная почта: m.kholov@g.nsu.ru

Ключевые слова: решетка подпорядков, частично упорядоченное множество, атом, неразложимый элемент, цепь, тождества, модулярная решетка, дистрибутивная решетка, n -дистрибутивность алгебраические свойства, решетка M_3 (диамант), решетка N_5 (пентагон).

Аннотация: В работе даны необходимые определения и изложены некоторые результаты, касающиеся многообразия, порожденного решеткой L_4 подпорядков четырехэлементной цепи. В частности, показано, что сама решетка L_4 не является модулярной, и найдены некоторые нетривиальные тождества, истинные в этой решетке.

Известно [1], что класс решеток подпорядков является универсальным, т. е. любую решетку можно вложить в решетку подпорядков подходящего частично упорядоченного множества. Важную роль сыграли решетки подпорядков при доказательстве вложимости решеток в решетки подполугрупп. Известны характеристики решеток, вложимых в решетки подпорядков для конечных частично упорядоченных множеств.

Ограничения на частично упорядоченные множества приводят и к другим интересным результатам. Например, известно, что класс решеток, вложимых в решетки подпорядков частично упорядоченных множеств ограниченной конечной высоты, является конечно базлируемым многообразием. В [2] показано, что конечно базлируемым многообразием является квазимногообразие, порожденное решеткой L_3 подпорядков 3-элементной цепи.

Задачей данной работы является поиск обобщений результатов работы [2] с целью изучения строения решетки подпорядков 4-элементной цепи и свойств ее (квази)эквациональной теории.

IDENTITIES TRUE ON SUBORDER LATTICES

Kholov Mirzhamol Narzulaevich, Novosibirsk National Research State University
Department of “Discrete Mathematics and Informatics”

1st level postgraduate student

Telephone number: +7(999)322 –09 –01, e-mail: m.kholov@g.nsu.ru

Keywords: suborder lattice, partially ordered set, atom, indecomposable element, chain, identities, modular lattice, distributive lattice, n-distributivity, algebraic properties, M3 (rhombus) lattice, N5 (pentagon) lattice.

Abstract: In this paper, we provide the necessary definitions and present some results concerning the variety generated by the L_4 suborder lattice of a four-element chain. In particular, we show that the L_4 lattice itself is not modular, and we find some nontrivial identities that are true on this lattice.

It is known [1] that the class of suborder lattices is universal, i.e., Any lattice can be embedded in the suborder lattice of a suitable partially ordered set. Suborder lattices played an important role in proving the embeddability of lattices in subsemigroup lattices. Characterizations of lattices embeddable in suborder lattices of finite partially ordered sets are known. Restrictions to partially ordered sets also lead to other interesting results. For example, it is known that the class of lattices embeddable in suborder lattices of partially ordered sets of bounded finite height is a finitely based variety. In [2], it was shown that the quasivariety generated by the L_3 suborder lattice of a three-element chain is a finitely based variety. The goal of this paper is to find generalizations of the results of [2] for studying the structure of the suborder lattice of a four-element chain and the properties of its (quasi)equational theory.

PASTKI TARTIBLI PANJARALARDA TO'G'RI BO'LGAN AYNIYATLAR

Xolov Mirjamol Narzulaevich, Novosibirsk milliy tadqiqot davlat universiteti
"Diskret matematika va informatika kafedrası"1-bosqich aspiranti

Telefon: +7(999)322 -09 -01

Pochta: m.kholov@g.nsu.ru

Kalit so'zlar: Pastki tartibli panjara, qisman tartiblangan to'plam, atom, parchalanmaydigan element, zanjir, ayniyatlar, modulli panjara, taqsimlovchi panjara, n-distributivlik, algebraik xususiyatlar, M3 (olmos) panjara, N5 (beshburchak) panjara.

Annotatsiya: Ushbu maqolada zarur ta'riflar keltirilgan va to'rt elementli zanjirning L_4 pastki tartiblari tomonidan hosil qilingan xilma-xillikka oid ba'zi natijalar keltirilgan. Xususan, L_4 panjarasining o'zi modulli emasligi va bu panjarada ba'zi trivial bo'lmagan ayniyatlar topilganligi ko'rsatilgan.

Ma'lumki, [1] Pastki tartibli panjaralar klassi universaldir, ya'ni har qanday panjara mos qisman tartiblangan to'planning pastki tartibli panjarasiga joylashtirilishi mumkin. Pastki tartibli panjaralar kichik yarim guruhli panjaralarda panjaralarning joylashtirilishini isbotlashda muhim rol o'ynadi. Cheklangan qisman tartiblangan to'plamlar uchun pastki tartibli panjaralarga joylashtiriladigan panjaralarning tavsiflari ma'lum. Qisman tartiblangan to'plamlarga cheklovlar boshqa qiziqarli natijalarga ham olib keladi. Masalan, cheklangan chekli balandlikdagi qisman tartiblangan to'plamlarning pastki tartibli panjaralariga joylashtiriladigan panjaralar sinfi chekli asosli xilma-xillik ekanligi ma'lum. [2] da 3 elementli zanjirning L_3 pastki tartibli panjarasi tomonidan hosil qilingan Kvazi-ko'plik chekli asosli xilma-xillik ekanligi ko'rsatildi. Ushbu ishning maqsadi 4 elementli zanjirning pastki tartibli panjarasining tuzilishini va uning (kvazi)tenglama nazariyasining xususiyatlarini o'rganish uchun [2] ish natijalarining umumlashtirishlarini topishdir.

1 Частично упорядоченные множества и решетки

Определение 1.1 (Ч. у. множество). Частично упорядоченное (ч. у.) множество $\langle A; \leq \rangle$ состоит из непустого множества A (носителя) и бинарного отношения \leq на нем, удовлетворяющего условиям

(рефлексивности) $a \leq a$

(антисимметричности) если $a \leq b$ и $b \leq a$, то $a = b$,

(транзитивности) если $a \leq b$ и $b \leq c$, то $a \leq c$.

Если отношение \leq дополнительно удовлетворяет условию линейности

$a \leq b$ или $b \leq a$,

то частично упорядоченное множество называется линейно упорядоченным или цепью.

Определение 1.2 (Решетка как ч. у. множество). Частично упорядоченное множество $\langle P; \leq \rangle$ есть решетка, если $\sup H$ и $\inf H$ существуют для любого непустого конечного подмножества H множества P .

Определение 1.3 (Решетка как алгебра). Решетка — это алгебра с бинарными операциями \vee и \wedge , которые удовлетворяют тождествам

$$\begin{array}{ll} \text{(идемпотентности)} & a \vee a = a, a \wedge a = a \\ \text{(коммутативности)} & a \vee b = b \vee a, a \wedge b = b \wedge a \text{ (ассоциативности)} \quad (a \wedge b) \wedge \\ c = a \wedge (b \wedge c), (a \vee b) \vee c = a \vee (b \vee c), \text{ (поглощения)} & a \wedge (a \vee b) = a, \vee(a \wedge b) = a \end{array}$$

Следующее известное утверждение (см., например, [3, § I.1]) показывает, что два определения решетки по существу приводят к одному и тому же классу объектов. Различие обнаруживается при рассмотрении некоторых алгебраических конструкций, но во многих ситуациях можно считать решетки алгебрами или предикатными системами в зависимости от того, какое представление удобнее.

Предложение 1.4. Если ч. у. множество $\langle P; \leq \rangle$ является решеткой в смысле определения 1.2, то алгебра $\langle P; \vee, \wedge \rangle$ является решеткой в смысле определения 1.3, где $a \vee b = \sup\{a, b\}$ и $a \wedge b = \inf\{a, b\}$.

Обратно, если алгебра $\langle P; \vee, \wedge \rangle$ является решеткой в смысле определения 1.3, то ч. у. множество $\langle P; \leq \rangle$ является решеткой в смысле определения 1.2, где $a \leq b$ тогда и только тогда, когда $a = a \wedge b$.

1.1 Решеточные тождества

В условиях для частичного и линейного порядка, а также тождествах из определения 1.3 подразумевается, что они выполняются для всех элементов a, b и c носителя. Вообще, в универсальной алгебре тождеством называют универсальное предложение вида

$$\forall x \mathcal{P}(t_1(x), \dots, t_n(x)),$$

где x — кортеж переменных $(\bar{x}_1, \dots, \bar{x}_m)$, \mathcal{P} — n -местный предикатный символ или 2-местный символ равенства $=$, а t_1, \dots, t_n — термы от переменных из x . Часто при записи тождеств кванторы всеобщности опускаются (что, например, сделано в определениях выше).

Важную роль в теории решеток играют тождества дистрибутивности и модулярности:

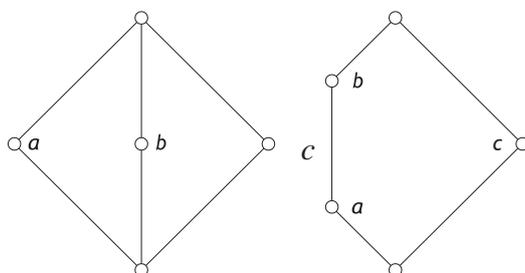
$$\begin{array}{ll} \text{(дистрибутивность)} & a \vee (b \wedge c) = (a \vee b) \wedge (a \vee c), \\ \text{(дистрибутивность)} & a \wedge (b \vee c) = (a \wedge b) \vee (a \wedge c), \\ \text{(модулярность)} & (a \wedge b) \vee (a \wedge c) = a \wedge (b \vee (a \wedge c)). \end{array}$$

Многообразие дистрибутивных решеток, определяемое любым из эквивалентных тождеств дистрибутивности, является наименьшим нетривиальным многообразием решеток. Оно содержит все цепи и решетку подмножеств произвольного множества. Тождеству модулярности удовлетворяют решетки нормальных подгрупп групп и идеалов колец (см., например, [4]).

Характеризация дистрибутивных и модулярных решеток может быть найдена, например, в [3, § II.1].

Предложение 1.5. Решетка модулярная тогда и только тогда, когда в нее не вложима решетка M_5 . Модулярная решетка дистрибутивная тогда и только тогда, когда в нее не вложима решетка M_3 .

Решетки M_3 (ромб) и M_5 (пентагон) изображены на следующем рисунке (M_3 слева, M_5 справа). На элементах a , b и c , нарушаются тождества дистрибутивности и модулярности соответственно.

Более слабыми, чем тождества дистрибутивности, являются тождества n -дистрибутивности, введенные в [5].

Определение 1.6. Решётка L называется n -дистрибутивной, если для любых $x, y_1, \dots, y_n \in L$ выполняется равенство

$$(1) \quad a \wedge \bigvee_{0 \leq i \leq n} b_i = \bigvee_{0 \leq i \leq n} (a \wedge b_i).$$

Непосредственно из определения видно, что при $n = 1$ получается тождество дистрибутивности и для $n \geq 1$ любая n -дистрибутивная решетка является $(n + 1)$ -дистрибутивной.

1.2 Решетки подпорядков

Для любого частично упорядоченного множества $\langle P; \leq \rangle$ рассмотрим решетку подпорядков, т. е. рефлексивных, антисимметричных и транзитивных бинарных отношений \sqsubseteq на P таких, что $x \sqsubseteq y$ влечет $x \leq y$

для любых $x, y \in P$. Порядок определяется включением отношений как множеств пар элементов множества P . Если рассматривать такую решетку как алгебру, то нетрудно увидеть, что операция \wedge совпадает с теоретико-множественным пересечением, но операция \vee не совпадает с теоретико-множественным объединением (требуется транзитивное замыкание объединения).

Покажем на примере 3-элементной цепи построение ее решетки подпорядков L_3 (см. также [2]). Этот пример позволит обратить внимание на специальные элементы, важные для описания результатов дипломной работы.

Пример 1.7. Пусть $P = \{0, 1, 2\}$, где $0 < 1 < 2$. Тогда порядок на P состоит из пар

$$(0, 0), (1, 1), (2, 2), (0, 1), (1, 2), (0, 2).$$

Первые три из них будут принадлежать любому подпорядку в силу рефлексивности. Значит, любой подпорядок определяется тем, какие из оставшихся пар принадлежат ему. В частности, носитель решетки L_3 состоит не более чем из восьми элементов.

Два из этих элементов легко указать: это диагональное отношение Δ , состоящее только из трех первых пар (наименьший элемент), и весь исходный частичный порядок \leq (наибольший элемент).

Также нетрудно указать атомы решетки L_3 , т. е. элементы, покрывающие наименьший. Каждый из них содержит три диагональные пары и еще одну пару из исходного частичного порядка. Значит, в решетке L_3 три атома. Обозначим их следующим образом:

$$x = \Delta \cup \{(0, 1)\}, y = \Delta \cup \{(1, 2)\}, z = \Delta \cup \{(0, 2)\}.$$

Для двух пар атомов применение операции \vee приводит к теоретико-множественному объединению. Действительно, $x \vee z = \Delta \cup \{(0, 1), (0, 2)\}$

и $y \vee z = \Delta \cup \{(1, 2), (0, 2)\}$. В силу транзитивности из $0 \sqsubseteq 1$ и $1 \sqsubseteq 2$ следует, что $0 \sqsubseteq 2$. Поэтому $\leq = x \vee y \neq x \cup y$. Ясно, что $(x \vee z) \vee (y \vee z) = \leq$ и $(x \vee z) \wedge (y \vee z) = z$.

Таким образом, решетка L_3 подпорядков 3-элементной цепи состоит из семи элементов, каждый из которых является точной верхней гранью некоторого множества атомов. В частности, множество \vee -неразложимых (т. е. не представимых в виде $c = a \vee b$, где $c \notin \{a, b\}$) элементов совпадает со множеством атомов решетки. Операция \vee решетки L_3 описывается следующей таблицей (нижняя половина не требуется в силу коммутативности):

\cup	x	y	z
x	x	$x \cup y \cup z$	$x \cup z$
y	—	y	$y \cup z$
z	—	—	z

В силу сказанного выше среди V -неразложимых элементов есть простые (т. е. не получающиеся из «более простых» с помощью операции теоретико-множественного объединения), для которых $c \leq a \vee b$ влечет

$c \leq a$ или $c \leq b$. Это атомы x и y . Атом (V -неразложимый элемент) z простым не является.

Также заметим, что любой элемент решетки L_3 является точной верхней гранью V -неразложимых элементов; более того, любое представление элемента в таком виде можно «уточнить», т. е. свести к представлению в виде точной верхней грани семейства простых атомов, являющихся подпорядками тех элементов, которые были использованы в представлении.

1.3 Специальные элементы решеток

Приведем более строгие определения, связанные с наблюдениями из примера 1.7 и следующего за ним обсуждения (см., например, [2]). Везде считаем, что L — конечная решетка, т. е. ее носитель — конечное множество.

Определение 1.8. Элемент p решетки L называется простым, если он не является наименьшим и для любых $a, b \in L$ из условия $p \leq a \vee b$ следует, что или $p \leq a$, или $p \leq b$.

Элемент $q \in L$ называется V -неразложимым (или просто неразложимым, так как другие виды неразложимости использоваться не будут), если он не является наименьшим и для любых $a, b \in L$ из условия

$q = a \vee b$ следует, что или $q = a$, или $q = b$.

Определение 1.9. Для подмножеств A и B (носителя) решетки L пишем $A \ll B$ и говорим, что A уточняет B , если для каждого $a \in A$ существует $b \in B$ такой, что $a \leq b$.

Для элемента $x \in L$ непустое подмножество $A \subseteq L$ назовем покрытием, если $x \leq \bigvee_{a \in A} a$.

Покрытие A элемента $x \in L$ минимальное, если $A \subseteq B$ для любого покрытия B элемента x такого, что $B \ll A$.

Решетка L называется J -решеткой, если любой элемент $x \in L$ является точной верхней гранью некоторого множества неразложимых в L элементов и любое покрытие неразложимого элемента можно уточнить до минимального.

Пример 1.10. В решетках подпорядков частично упорядоченного множества (A, \leq) неразложимыми элементами являются атомы, т. е. подпорядки вида

$$R_{ab} = \{(x, x) : x \in A\} \cup \{(a, b)\}, \quad a \leq b \quad (2)$$

и только они.

Не все из них простые. Например, в решетке L_3 неразложимые подпорядки x и y простые, а неразложимый подпорядок z простым не является, так как $z \subseteq x \vee y$, но $z \not\subseteq x$ и $z \not\subseteq y$.

Ясно, что любой подпорядок \sqsubseteq можно представить в виде

$$\sqsubseteq = R_{ab} \\ a \sqsubseteq b$$

т. е. в решетке подпорядков любой элемент является точной верхней гранью подходящего множества неразложимых элементов. Так как простыми элементами такой решетки являются подпорядки R_{ab} , соответствующие покрытиям исходного ч. у. множества (т. е. $a < b$ и не существует элементов c таких, что $a < c < b$), любое покрытие неразложимого элемента уточняется до минимального, состоящего из простых элементов.

2 Полученные результаты

Задача данной работы — описание решетки L_4 подпорядков 4-элементной цепи и поиск тождеств, истинных в этой решетке. Пусть $P = \{0, 1, 2, 3\}$, где $0 < 1 < 2 < 3$.

Заметим, что для множества из трех или более элементов решетки подпорядков L_3 точная верхняя грань равна точной верхней грани не более чем двухэлементного подмножества, т. е. для любых u, v и w выполняется условие $u \vee v \vee w \in \{u \vee v, v \vee w, u \vee w\}$. Значит, решетка L_3 является 2-дистрибутивной.

Обозначим $a = x$, $b = x \cup z$, $c = y$. Нетрудно видеть, что подрешетка решетки L_3 , порожденная этими элементами, изоморфна решетке M_5 . Значит, решетка L_3 не модулярная (и, следовательно, не дистрибутивная). Более детальное описание решетки L_3 , включающее базис ее тождеств, можно найти в [2]. Уже из приведенных выше наблюдений получаем следующее простое свойство решетки L_4 .

Предложение 2.1. Решетка L_4 не модулярная и, следовательно, не дистрибутивная.

Доказательство. Рассмотрим подпорядки \sqsubseteq линейного порядка \leq на \mathcal{P} такие, что $0, 1, 2 \sqsubseteq 3$. Они образуют подрешетку решетки \mathcal{L}_4 , изоморфную ранее рассмотренной решетке \mathcal{L}_3 . Так как тождества сохраняются при переходе к подрешеткам, решетка \mathcal{L}_4 не может быть модулярной (и, следовательно, дистрибутивной).

Как и ранее, обозначим через Δ множество из четырех диагональных пар, образующее наименьший подпорядок. Множество пар из \leq , не входящих в Δ , состоит из шести элементов. Значит, решетка \mathcal{L}_4 состоит не более чем из 64 элементов.

Фиксируя поочередно каждый элемент из \mathcal{P} и рассматривая подпорядки, для которых он не сравним ни с одним из оставшихся элементов, получим четыре подрешетки \mathcal{L}_4 , изоморфные \mathcal{L}_3 . Заметим, что некоторые подпорядки могут входить в две или более таких подрешеток, а некоторые — ни в одну из них.

Как и в случае решетки \mathcal{L}_3 , для некоторых пар элементов точная верхняя грань не совпадает с теоретико-множественным объединением. Обозначим

$$\begin{aligned} x &= \Delta \cup \{(0, 1)\}, & y &= \Delta \cup \{(1, 2)\}, & z &= \Delta \cup \{(0, 2)\}, \\ u &= \Delta \cup \{(2, 3)\}, & v &= \Delta \cup \{(1, 3)\}, & w &= \Delta \cup \{(0, 3)\}. \end{aligned} \quad (3)$$

К соотношению $x \vee y = x \vee y \vee z \neq x \cup y$ добавляются еще три:

$$x \vee v = x \vee v \vee w, \quad z \vee u = z \vee u \vee w, \quad y \vee u = y \vee u \vee v.$$

Более того, точную верхнюю грань $x \vee y \vee u$ трех элементов нельзя представить в виде точной верхней грани никакого двухэлементного множества и выполняется равенство

$$x \vee y \vee u = x \vee y \vee z \vee u \vee v \vee w = \leq. \quad (4)$$

Следовательно, строение решетки \mathcal{L}_4 гораздо сложнее, чем строение решетки \mathcal{L}_3 . Следующий факт показывает, что это так и с точки зрения тождеств, истинных в решетке.

Предложение 2.2. Решетка \mathcal{L}_4 не является 2-дистрибутивной.

Доказательство. Рассмотрим элемент $w \wedge (x \vee y \vee u)$. В силу (4) он равен w .

Рассмотрим элементы $w \wedge (x \vee y)$, $w \wedge (x \vee u)$ и $w \wedge (y \vee u)$. Так как ранее отмечено, что пара $(0, 3)$ не принадлежит ни одному из подпорядков \mathcal{N}_i ,

$x \vee u = x \cup u$ и $y \vee u = y \cup u$, заключаем, что все три рассматриваемых элемента равны Δ , откуда $(w \wedge (x \vee y)) \vee (w \wedge (x \vee u)) \vee (w \wedge (y \vee u)) = \Delta \neq w$.

Таким образом, тождество 2-дистрибутивности (1) нарушается при

$$a = w \text{ и } \{b_1, b_2, b_3\} = \{u, x, y\}. \quad \square$$

Предложение 2.3. Решетка L_4 является 3-дистрибутивной. Доказательство. Заметим, что в (3) простыми элементами являются x , y и z , а для остальных выполняются соотношения

$$z \subseteq x \vee y, \quad v \subseteq y \vee w, w \subseteq x \vee v \vee u.$$

Так как для любого подпорядка покрытием является семейство неразложимых подпорядков, представление $a \subseteq b_0 \vee \dots \vee b_n$ можно уточнить до представления $a \subseteq a_0 \vee a_1 \vee a_2$, где $\{a_0, a_1, a_2\} \subseteq \{x, y, z\}$. По следствию 2 из [2] заключаем, что решетка L_4 является 3-дистрибутивной.

Аналогичными рассуждениями несложно показать, что найденные свойства переносятся и на случай решеток подпорядков цепей с большим числом элементов.

Предложение 2.4. Решетка подпорядков n -элементной цепи является $(n-1)$ -дистрибутивной, но не $(n-2)$ -дистрибутивной.

Доказательство. Достаточно заметить, что простых элементов ровно $n-1$ и провести рассуждения, аналогичные приведенным ранее для доказательства 3-дистрибутивности, но не 2-дистрибутивности решетки L_4 .

Предложение 2.5. Тождество C □

$$C = [x \wedge (y_0 \vee y_1) \wedge (z_0 \vee z_1)] = \\ \vee_i [x \wedge y_i \wedge (z_0 \vee z_1)] \vee \\ \vee_i [x \wedge z_i \wedge (y_0 \vee y_1)] \vee \\ \vee_i [x \wedge ((y_0 \wedge z_i) \vee (y_1 \wedge z_{1-i})), -i]],$$

истинное в L_3 , не является истинным в L_4 .

Доказательство. По теореме 12 из [2] тождество (C) истинно в L_3 . В решетке L_4 рассмотрим два покрытия неразложимого элемента $w = \Delta \cup \{(0, 3)\}$:

$$w \subseteq x \vee v, \quad w \subseteq z \vee u$$

Так как x , v , z и u — атомы. Не существует покрытий $\{a_0, a_1\}$ элемента w , одновременно уточняющих оба приведенных выше покрытия. По лемме 4 из [2] тождество (C) ложное в L_4 . □

3 Заключение

В работе установлено, что два из трех тождеств, составляющих базис тождеств решетки L_3 , нарушаются в решетке L_4 . В частности, многообразие, порожденное L_3 , является собственным подмногообразием многообразия, порожденного L_4 .

Для тождества 2-дистрибутивности найдена замена в виде тождества 3-дистрибутивности и установлено, что с ростом длины цепи n в решетке подпорядков становятся ложными тождества $(n-2)$ -дистрибутивности, но остаются истинными более слабые тождества $(n-1)$ -дистрибутивности.

Для тождества (С) установлено, что оно нарушается в решетке L_4 , но не найден истинный аналог.

Для оставшегося тождества (N^1) неизвестно, остается ли оно истинным в решетке L_4 . Никакие новые тождества для L_4 также не были найдены.

Список литературы

- [1] D. Bredikhin and B. Schein, Representation of ordered semigroups and lattices by binary relations, *Colloq. Math.* 39 (1978), 1–12.
- [2] A. O. Basheeva, M. V. Schwidefsky, and K. D. Sultankulov, The quasivariety $\mathbf{SP}(L_6)$. I. The equational basis, *Siberian Electron. Math. Reports* 19 (2022), 902–911.
- [3] Г. Гретцер, *Общая теория решеток*, М.: Мир, 1982.
- [4] А. В. Кравченко, М. В. Швидефски, *Универсальная алгебра и теория решеток*, Новосибирск: НГТУ, 2019.
- [5] A. P. Huhn, Schwach distributive Verbände. I, *Acta Sci. Math.* 33 (1972), 297–305.

10-SINF FIZIKA MAVZULARINI RAQAMLI LABORATORIYA DASTURLARI ASOSIDA O‘QITISH METODIKASI

Aminov Alijon Axtamovich, Buxoro davlat pedagogika instituti Registrator ofis “Ma’lumotlar bazasi”
bo‘limi boshlig‘i

Xusanova Nargiza, Buxoro davlat pedagogika instituti 4-bosqich talabasi,
E-mail: nargizahusanova47@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada 10-sinf fizika mavzularini raqamli laboratoriya dasturlari yordamida o‘qitishning metodik jihatlarini tadqiq etiladi. Zamonaviy ta’lim jarayonida raqamli laboratoriyalar o‘quvchilarga tajriba va kuzatish ko‘nikmalarini rivojlantirish, nazariy bilimlarni amaliy faoliyat orqali mustahkamlash hamda ilmiy fikrlashni shakllantirish imkonini beradi. Maqolada raqamli laboratoriya dasturlarining pedagogik salohiyati, ularni dars jarayoniga integratsiya qilish usullari hamda interaktiv va eksperimental mashg‘ulotlarni samarali tashkil etish metodikasi yoritilgan. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, raqamli laboratoriya dasturlaridan foydalanish o‘quvchilarning qiziqishini oshirish, amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish va ilmiy fikrlashni mustahkamlashda samarali vosita sifatida xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: 10-sinf, fizika, raqamli laboratoriya dasturlari, o‘qitish metodikasi, interaktiv darslar, eksperimental mashg‘ulotlar, nazariy va amaliy bilimlar, ilmiy fikrlash, pedagogik texnologiyalar, o‘quvchilarni rag‘batlantirish.

ПРЕПОДАВАНИЕ ТЕМ ФИЗИКИ В 10 КЛАССЕ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЦИФРОВЫХ ЛАБОРАТОРНЫХ ПРОГРАММ

Аминов Алижон Ахтамович, Бухарский государственный педагогический институт,
начальник отдела «База данных» Регистрационного офиса

Хусанова Наргиза, 4-курс студентка Бухарского государственного педагогического института
E-mail: nargizahusanova47@gmail.com

Аннотация. В данной статье рассматриваются методические аспекты преподавания тем физики в 10 классе с использованием цифровых лабораторных программ. В современном образовательном процессе цифровые лаборатории предоставляют учащимся возможность развивать навыки проведения экспериментов и наблюдений, закреплять теоретические знания через практическую деятельность, а также формировать научное мышление. В статье освещается педагогический потенциал цифровых лабораторных программ, методы их интеграции в учебный процесс, а также методика эффективной организации интерактивных и экспериментальных занятий. Исследование показало, что использование цифровых лабораторий служит эффективным инструментом для повышения интереса учащихся, развития практических навыков и укрепления научного мышления.

Ключевые слова: 10 класс, физика, цифровые лабораторные программы, методика преподавания, интерактивные уроки, экспериментальные занятия, теоретические и практические знания, научное мышление, педагогические технологии, мотивация учащихся.

TEACHING 10TH GRADE PHYSICS TOPICS USING DIGITAL LABORATORY PROGRAMS

Aminov Alijon Akhtamovich, Bukhara State Pedagogical Institute,
Head of the “Database” Department, Registrar’s Office

Nargiza Khusanova, 4th-year student, Bukhara State Pedagogical Institute
E-mail: nargizahusanova47@gmail.com

Annotation. This article examines the methodological aspects of teaching 10th-grade physics topics using digital laboratory programs. In modern education, digital laboratories provide students with the opportunity to develop experimental and observation skills, reinforce theoretical knowledge through practical activities, and cultivate scientific thinking. The article highlights the pedagogical potential of digital laboratory programs, methods for integrating

them into the teaching process, and approaches for effectively organizing interactive and experimental lessons. The study shows that the use of digital laboratories serves as an effective tool for increasing student engagement, developing practical skills, and strengthening scientific thinking.

Keywords: 10th grade, physics, digital laboratory programs, teaching methodology, interactive lessons, experimental activities, theoretical and practical knowledge, scientific thinking, pedagogical technologies, student motivation.

Zamonaviy ta'lim jarayoni axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini samarali shakllantirish uchun yangi pedagogik yondashuvlarni talab qiladi. Fizika fanida eksperimental faoliyat o'quvchilarning nazariy bilimlarini mustahkamlash, muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish va ilmiy fikrlashni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.[1]

Raqamli laboratoriya dasturlari an'anaviy tajribalarni raqamli vositalar bilan birlashtirib, darslarni interaktiv va vizual tarzda tashkil etishga imkon yaratadi. Bu esa o'quvchilarning mustaqil ishlash ko'nikmalarini oshirish, murakkab jarayonlarni tushunishni soddalashtirish va amaliy ko'nikmalarni samarali rivojlantirishga yordam beradi. Shu sababli, 10-sinf fizika mavzularini raqamli laboratoriya dasturlari yordamida o'qitish metodikasini o'rganish dolzarb masala hisoblanadi.[2]

Maqola ushbu mavzu orqali raqamli laboratoriya dasturlarining pedagogik salohiyati, darslarda qo'llash usullari va o'quvchilarning eksperimental faoliyatini rivojlantirishdagi ahamiyatini yoritadi.

Raqamli laboratoriya dasturlari fizika darslarida tajriba va kuzatish jarayonlarini interaktiv shaklda tashkil etish imkonini beradi. Ular o'quvchilarga nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan mustahkamlash, eksperimental ma'lumotlarni yig'ish, tahlil qilish va natijalarni vizual tarzda ko'rsatish imkoniyatini yaratadi. Shuningdek, murakkab fizik jarayonlarni simulyatsiya qilish orqali o'quvchilarni mustaqil ilmiy fikrlashga rag'batlantiradi.[3]

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, 10-sinf o'quvchilari fizika fanini o'rganishda raqamli laboratoriya dasturlaridan foydalanganda darslarda faol va qiziqish bilan ishtirok etadi. Raqamli vositalar yordamida murakkab jarayonlarni interaktiv va vizual tarzda kuzatish o'quvchilarning nazariy bilimlarini tezroq mustahkamlashga yordam beradi. Shu bilan birga, tajribalarni raqamli sensorlar va interaktiv platformalar orqali bajarish o'quvchilarga eksperimental metodlarni mustaqil qo'llash imkonini beradi.[4]

Taqqoslash natijalari shuni ko'rsatadiki, an'anaviy laboratoriya mashg'ulotlari bilan solishtirganda, raqamli laboratoriya dasturlari o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish, natijalarni tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyatini sezilarli darajada oshiradi. Bundan tashqari, interaktiv mashg'ulotlar o'quvchilarda muammolarni mustaqil hal qilish va ilmiy fikrlashni shakllantirishga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.[5]

Muhokama davomida ta'kidlash lozimki, raqamli laboratoriya dasturlaridan samarali foydalanish uchun o'qituvchining metodik tayyorgarligi, dars rejaları va zarur texnologik vositalarning mavjudligi muhim ahamiyatga ega.

Natijalar:

1. Raqamli laboratoriya dasturlari o'quvchilarning fizika faniga bo'lgan qiziqishini oshiradi.
2. O'quvchilar tajribalarni mustaqil bajarish orqali amaliy ko'nikmalarini rivojlantiradi.
3. Murakkab fizik jarayonlarni vizual tarzda tushuntirish o'quvchilarning nazariy bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi.
4. Eksperiment natijalarini tahlil qilish va xulosa chiqarish o'quvchilarda ilmiy fikrlashni shakllantiradi.
5. Raqamli laboratoriya dasturlari pedagogik jarayonda innovatsion vosita sifatida samarali qo'llanilishi mumkin.

Shunday qilib, 10-sinf fizika fanida raqamli laboratoriya dasturlaridan foydalanish o'quv jarayonini samarali tashkil etish, o'quvchilarning nazariy bilimlarini mustahkamlash va

amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Raqamli laboratoriya dasturlari murakkab fizik jarayonlarni interaktiv va vizual shaklda tushuntirish, eksperimental metodlarni mustaqil qo‘llash va ilmiy fikrlashni rivojlantirish imkonini beradi.

Shuningdek, raqamli laboratoriyalar darslarni qiziqarli va interaktiv qilish orqali o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi va pedagogik jarayonda innovatsion vosita sifatida samarali qo‘llanilishi mumkin. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, raqamli laboratoriya dasturlarini dars jarayoniga metodik jihatdan to‘g‘ri integratsiya qilish, o‘quvchilarni mustaqil va jamoaviy ishlashga yo‘naltirish ta‘lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, 10-sinf fizika mavzularini raqamli laboratoriya dasturlari orqali o‘qitish nafaqat bilim va ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi, balki o‘quvchilarda mustaqil ilmiy faoliyat va tanqidiy fikrlashni shakllantirishga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdukarimov, S. (2020). *Fizika darslarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish*. Toshkent: Fan.
2. Karimov, A. & Rustamov, B. (2019). *Raqamli laboratoriyalar va ularning pedagogik salohiyati*. *Pedagogika va Innovatsiya*, 3(2), 45–52.
3. O‘zbekiston Respublikasi Ta‘lim Vazirligi. (2022). *Umumiy o‘rta ta‘lim maktablari uchun fizika darsliklari va metodik ko‘rsatmalar*. Toshkent.
4. Mirzaeva, D. (2021). *Innovatsion pedagogik texnologiyalar va raqamli laboratoriyalar*. *Pedagogik ilm*, 4(1), 33–40.
5. Tolibov, R. (2020). *Fizika darslarida tajriba mashg‘ulotlarini tashkil etish metodikasi*. Toshkent: Fan va Texnika.

IJTIMOIIY FANLAR

MANGULIKGA BURKANGAN JALOLIDDIN MANGUBERDI

Qilichev Rajab Ergashovich, Buxoro davlat pedagogika instituti Ijtimoiy fanlar kafedrası dotsenti,
tarix fanlari nomzodi

qilichovrajab@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xorazmshoh Jaloliddin Manguberding mo'g'ullar bilan o'n yildan ortiq davr mobaynida olib brogan harbiy faoliyati, jang qilish uslublari, qo'shin tuzilishi va boshqa ko'plab masallar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Xorazmshohlar, Jaloliddin Manguberdi, Chingizxon, Parvon jangi, Sind daryosi, harbiy ish, qo'shin tuzilishi, harbiy qurollar, qo'shin ta'minoti, qo'shin soni.

ДЖАЛАЛИДДИН МАНГУБЕРДИ, УШЕДШИЙ В ВЕЧНОСТЬ

Киличев Ражаб Эргашович, Доцент Бухарского государственного педагогического института,
кандидат исторических наук

qilichovrajab@gmail.com

Аннотация: В данной статье речь идёт о военной деятельности хорезмшаха Джалалиддина Мангуберди с монголами на протяжении более десяти лет, методах ведения боя, структуре армии и многих других вопросах.

Ключевые слова: хорезмшахи, Джададдин Мангуберди, Чингизхан, битва при Парване, река Синд, военная работа, структура армии, боевое вооружение, снабжение армии, численность армии.

JALALIDDIN MANGUBERDI, WHO HAS PASSED INTO ETERNITY

Kilichev Rajab Ergashovich, Associate Professor of Bukhara State Pedagogical Institute, Candidate of
Historical Sciences

qilichovrajab@gmail.com

Annotation: This article deals with the military activities of Khorezmshah Jalaluddin Manguberdi with the mongols for more than ten years, methods of combat, army structure and many other issues.

Key words: Khorezmshahs, Jalaluddin Manguberdi, Genghis Khan, battle of Parwan, Sindh river, military work, army structure, military weapons, army supplies, army size.

Jaloliddin ibn Alovuddin Muhammad (1198-1231) Xorazmshohlar davlatining so'nggi hukmdori, mohir sarkarda. Xorazmshoh Muhammadning katta o'g'li bo'lib, onasi-Oychechak turkman kanizaklaridan bo'lgan. Jaloliddin burnida xoli (mank) bo'lgani uchun Mankburni nomi bilan atalgan. Keyinchalik bu nom talaffuzda o'zgarib "Manguberdi" nomi bilan mashhur bo'lib ketgan. Jaloliddin otasining harbiy yurishlarida ishtirok etib, o'zining jasur jangchi, iqtidorli sarkardalik qobiliyatlarini namoyish etgan. Jaloliddin Manguberding mo'g'ullar bilan ilk jangi 1216-yilda Irgiz (Izg'ir) daryosi bo'yida bo'lib o'tadi. Sh yili Chingizxon Qushluxonni yo'q qilish uchun o'g'li Jo'chini 30 ming lashkar bilan unga qarshi urushga yo'llaydi. Ikkinchi tomondan xorazmshoh Olovuddin Muhammad Qushluxonga qarshi 60 ming lashkari bilan yo'lga tushadi. Jo'chi Qushluxonni mag'lub qilib, uning mol-mulkini olib qaytayotganda Irgiz daryosi yaqinida Olovuddin Muhammad qo'shini bilan duch keladi. Oradagi tinchlik muzokaralari ish bermagach, o'rtada qattiq jang bo'lib o'tadi. Jangda Jo'chi Xorazmshoh qo'shinining chap qanotiga hujum qiladi va uni mag'lub etadi. Shunda Xorazmshohning o'g'li Jaloliddin boshchiligidagi o'ng qanot qo'shini mo'g'ullarga hujum qilib, ularga qaqshatqich zarba beradi. Bu haqida an-Nasaviy shunday yozadi: "Agar qo'shinning o'ng qanoti la'natilarning chap qanoti ustiga hujum uyushtirmaganida va ahvolni

o'nglamaganida sulton lashkarlarining mag'lub bo'lishiga oz qolgandi" [4.B.34]. Shunday qilib, Jaloliddinning mardligi tufayli Xorazmshoh qo'shini g'alabaga erishadi.

Tarixiy manbalarda yana bir holat alohida qayd etiladi. Chingizxon hayot paytida birorta mamlakatning qo'shini uning lashkarlarini mag'lub eta olmagan. Jaloliddin va uning lashkarlari esa Chingizxon qo'shini ustidan bir emas, bir necha marta g'alabaga erishgan. Mo'g'ullar bilan Jaloliddin lashkarlarining navbatdagi jangi Nasa shahri yaqinida bo'lib o'tadi. Jaloliddin ukasi O'zlog'shoh amirlari bilan orqavorotdan til biriktirib o'zini tutib, yo'q qilishga kelishganini bilganidan keyin Temur Malik hamrohligidagi 300 otliq lashkari bilan Xorazmni tark etib, Qoraqum orqali Xuroson sari yo'l oladi. U Nasa shahriga yaqinlashganda bu yerda mo'g'ullarning 700 lashkari borligini biladi. Ularga hujum qilib, lashkarlaridan 2 baravardan ortiq bo'lgan mo'g'ullarni qirib tashlaydi. Bu voqeani an-Nasaviy "musulmonlar qilichining ular qoniga ilk bor botishi va tanalarini nimata-nimta tilishi edi" [4.B.118.] deb ta'riflaydi.

Chingiz lashkarlari bilan 3 kun davom etgan yana bir jang 1221-yil qishida Qandahor qal'asi atrofida bo'ladi. Jaloliddin Manguberdi Nishopurga kelib qo'shin to'plaganidan keyin Hirot hukmdori, ota tomondan tog'avachchasi Amin al-Malik bilan uchrashadi. Uning qo'l ostidagi 10 mingdan ortiq lashkarlar Jaloliddin qo'shini safiga qo'shiladi [2.B.23.]. Shundan so'ng Jaloliddin Manguberdi va Amin al-Malik Qandahor qal'asini qamal qilib yotgan mo'g'ullar ustiga hujum qiladilar. Mo'g'ullarning bir qismi qal'a atrofida qirib tashlanadi."Shu zahotiyoq otlariga minib orqasiga qaramay qochishga tutindilar. Lekin bu qochganlar ham omon qolmadi... Qutilib qolganlar Chingizxoniga qo'shinlari boshiga tushgan ahvol, uning qanday qirilib bitgani haqida xabar yetkazdilar" [4.B.125].

Muarrix an-Nasaviy bu haqda shunday deb yozadi: "Chingizxon Qandahorda qo'shinlari boshiga qanday talofatlar tushganini bilgach, o'g'li Tulixonni... eng yaxshi saralangan lashkarlardan iborat ko'p ming sonli qo'shinga bosh qilib otlantirdi. Jaloliddin ularni islomni himoya qilish, jihad boshlashdek jiddiy maqsad bilan... Parvon yonida tog'dan tushayotgan sel oqimi singari behisob otliqlar, sher kelbatli lashkarlar bilan qarshiladi. Ikkala qo'shin bir-biriga ko'ringanda uning o'zi Tulixon markaziga otilib kirdi, ularning jangovor saflarini buzib tashladi, yog'iy bayrog'ini otlar tuyoqlari ostiga itqitdi. Uni o'z safini tashlab orqaga qochishga majbur qildi. Shundan keyin totorlar qilichlarga nishon bo'ldi. G'azab otiga mingan Jaloliddin dushmanlardan qanchasining boshini tanasidan judo qildi. Boshqacha bo'lishi mumkinmidi? Axir ular unga, otasiga, ukalariga, davlatiga, Vataniga, yaqinlariga, himoyachilariga, xalqiga qancha behisob azoblar berdi?!" [4.B.148-149.]

Shu o'rinda ta'kidlash lozimki, 1221-yil bahorida Jaloliddinning qo'shini G'ori daryosidagi Valian qishlog'ida Shiki Qutuqu lashkarini tor-mor etadi. An-Nasaviy Parvondagi jangda mo'g'ullar qo'shiniga Tulixon boshchilik qilgan deb xato yozadi. Jaloliddin Manguberdi qo'shinining o'ng qanotiga Amin al-Malik, chap qanotiga Sayfiddin Egroq boshchilik qilgan. Jaloliddin Manguberdi esa qo'shin markazida jang qilgan. Bu jangda Sulton Jaloliddin 30 mingdan ortiq lashkari bilan mo'g'ullarning 45 minglik qo'shinini mag'lub etgan. Bundan tashqari Parvon jangi arafasida Jaloliddin Valiyon qal'asini qamal qilishga uringan Tekechuk va Malg'or boshchiligidagi mo'g'ul lashkarlariga qarshi 3 kun jang qilib, mingdan ortig'ini halok etadi va ular qal'a qamalini tashlab qochadilar. Tarixchi Ibn al-Asir bu jang natijasini Jaloliddinning mo'g'ullar ustidan ilk g'alabasi deb ataydi.

Parvon jangining Juvayniy keltirgan tavsifidagi mo'g'ullar va Jaloliddinning harbiy usullari haqidagi ma'lumotlar diqqat talabdir. Tarixchining yozishicha, jangning birinchi kuni nihoyasiga yetganidan so'ng tunda Shiki Qutuqu o'z askarlariga kigizdan odam haykalini yasashni buyuradi. Ertasi tongda jang boshlangan mahalda Jaloliddinning jangchilari mo'g'ul qo'shinining saflari ortganini ko'rib, dushman madad olibdi degan xayolga boradilar. Ammo Jaloliddin ulapga dalda berib, jangovap kayfiyatni qayta vujudga keltirishga erishadi. Sulton suvoriylari otlaridan tushib, dushmanni o'q-yoylardan nishonga oladi. Mo'g'ullar chekina boshlagan paytda "butun qo'shin Sulton farmoniga binoan nog'oralarni chalib, otga mindi va birdaniga hujumga o'tdi; mo'g'ul qo'shini qochishga tushdi. Shu asnoda ulap qo'qqisdan orqaga qaytib, Sulton qo'shiniga tashlandilar va qariyb 500 kishini yepga qulatdilar. Sulton

Jaloliddin changalzor sherlari va quturgan dengiz nahanglari yanglig‘ shu ondayoq yetib keldi; mo‘g‘ullar mag‘lub bo‘ldilar” [1.].

Parvonadagi mag‘lubiyatdan so‘ng mo‘g‘ullar hozirgi Afg‘oniston hududini tark etadi. Bu mag‘lubiyatga javoban, Chingizxon Jaloliddinga qarshi yangi jangda shaxsan o‘zi ishtirok etishga qaror qiladi. Ammo, Jaloliddin endigina Chingizxon bilan hal qiluvchi jangga tayyorgarlik ko‘rayotgan vaqt uni qo‘llab-quvvatlovchi sarkardalar orasida nizo kelib chiqib, qipchoq, qarluq va afg‘onlar Jaloliddinni tark etishadi. “Chingizxon Sind daryosi qirg‘og‘iga Jaloliddin o‘z oldiga qo‘ygan maqsadga erishmasdan-ajralib ketgan amirlarini qaytarib olib kelmasdan avval yetib keldi... Lekin Jaloliddin ularga safini tark etgan lashkarlardan keyin oz sonli qo‘shin bilan ro‘baro‘ bo‘ldi” [B.153.]. Shunday qilib hal qiluvchi jang 1221-yilning 9-dekabr kuni Sind daryosi bo‘yida ro‘y beradi. Ushbu jangda Jaloliddin qo‘shinlari tor-mor etiladi. Bunga sabab “...u la‘nati (Chingizxon) jangdan oldin bahodir laqabini olgan, saralangan o‘n ming otlashkarlarini pistirmaga qo‘ygan edi. Ular pistirmadan chiqib Jaloliddinning o‘ng tomoniga, Amin Malik lashkarlariga hujum qilgani” [4.B.154.] bo‘lgan.

Chingizxon Jaloliddinni tiriklay tutushni buyuradi. Totorlar uning atrofini o‘rab ola boshlaydilar. Biroq Sulton bu xalqani yorib chiqdi va o‘zini oti bilan Sind daryosiga tashladi. Chingizxon Jaloliddinning bu mardligidan hayratga tushdi va o‘g‘illariga bunday dedi: “Haqiqiy ota o‘g‘il mana shunday bo‘lishi kerak! U shunday qirg‘inbarot jang maydonidan va daryo girdobidan qutilib himoya qirg‘og‘iga chiqa oldimi, demak, undan yana ham ko‘p qahramonliklar va son-sanoqsiz tashvishlar kutish mumkin”.

Nasaviyning yozishicha “Al-Jud viloyati hukmdori Shatra ranasi Jaloliddinning jangda mag‘lub bo‘lganidan, uning oz miqdordagi shikastlangan, yarador bo‘lgan safdoshlari va tarafdorlari qoldiqlari bilan mamlakati chegarasiga yaqin joyda ekanligidan xabar topdi... va qulay vaziyatda foydalanib o‘ljali bo‘lib qolish maqsadida mingga yaqin otlashkar, besh mingta piyoda qo‘shini bilan yurish boshladi” [4.B.157.]. Rashiddiddin bu voqealar haqida yozar ekan, Jaloliddin dastlab daydilar to‘dasini yengdi, keyin 120 kishilik qo‘shini bilan hindlarning 40 ming lashkarining dodini berdi, deydi. Ushbu jangdan so‘ng unga Balol tog‘i va Nikoldan 6 ming kishilik qo‘shin hujum qiladi. Sulton ularning aksariyatini o‘ldiradi, ba‘zilari u tomonga o‘tadi. Natijada uning lashkarlari 3000 kishiga yetadi.

1224-yilning boshigacha Jaloliddin Hindistonda yashaydi, Eron va Mesopotamiyaga yurishga kirishadi. U turkmanlardan iborat yangi qo‘shin to‘playdi va G‘arbiy Eronga-Kavkazga yo‘l oladi. 1225-yil Jaloliddin janubdan Shimoliy Eronga bostirib kiradi. Jiddiy qarshiliksiz Marvni egallab, Tabrizga yo‘l oladi va bu shaharni zabt etadi. 1225-yil Jaloliddin qo‘shini qisman Gruziya va Armanistonni egallaydi. 1226-yilda Isfaxon shahri yaqinidagi Oqsin qishlog‘ida mo‘g‘ullarning 150 ming kishilik qo‘shiniga qarshi Jaloliddin Manguberdining 100 ming lashkardan iborat qo‘shini o‘rtasidagi muhoraba paytida Jaloliddin yonidagi 14 nafar shaxsiy lashkari bilan mingdan ortiq mo‘g‘ullarning orasida qamalda qoladi. Qamal doirasi tobora torayadi. Shu alfozda Jaloliddin o‘z a‘lambardori (qo‘shin bayrog‘ini ko‘taruvchi)ning bayroqni sudrab qochib ketayotganini ko‘radi. Uning orqasidan ot solib borib, bayroqdorni o‘ldiradi. Bayroqni yerdan olib, tik ko‘taradi. Keyin mo‘g‘ullar safiga hujum qilib, o‘zi va safdoshlari uchun yo‘l ochadi. U safdoshlari bilan qamalni yorib chiqib ketadi.

Mo‘g‘ul sarkardasi Toynal no‘yon Jaloliddinning bu harakatlarini kuzatar ekan, uning mardligiga tan berib, shunday deydi: “Sen qayerda bo‘lma, har qanday sharoitda ham o‘lim sirtmog‘idan, yov qo‘lidan qutulib keta olasan! Haqiqatan ham, sen o‘z davringning ulug‘ qahramonisan, xalqingning buyuk yo‘lboshchisan!” Bu mardlik uchun, mard inson uchun berilgan haqiqiy baho edi.

1230-yil 10-avgustda Arzinjon yaqinidagi jangda Jaloliddin Manguberdi kuchlari mag‘lubiyatga uchradi. Jaloliddin Manguberdining kuchsizlanganidan foydalangan mo‘g‘ullar katta qo‘shin bilan Ozarbayjonga bostirib kirib Marog‘a, Tabrizni egallab (1231-yil) Jaloliddin Manguberdini ta‘qib etishgan. Mayofariqin viloyatidagi qishloqlardan birida mo‘g‘ullar tungi hujum natijasida Jaloliddin Manguberdining oz sonli qo‘shinini tor-mor keltirdilar, Jaloliddin Manguberdini o‘zi esa ta‘qibdan qutulib, Kurdiston tog‘lariga chiqib ketgan. Bu yerdagi Ayn

Dor qishlog'ida qaroqchi kurdlar qo'liga asir tushib, fojiali ravishda halok bo'lgan.

Jaloliddin Manguberdi nafaqat jangu jadallarda qahramonlik, mardlik ko'rsata olgan shaxs sifatida, balki jangovar harakatlarning yangi yo'llarini, taktikalarini ishlab chiqqan, ularni amaliyotga joriy eta olgan harbiy ilmining yuksak bilimdoni sifatida ham tarixda nom qoldirdi. Masalan, u otliq qo'shinlarning jang paytida ham otliq lashkarlar, ham piyoda navkarlar sifatida jang qilish taktikasini ishlab chiqqan. Bunda jang qurollaridan samarali foydalanishga alohida e'tibor qaratilgan. Ya'ni, otliq lashkar qilich va so'yildan foydalanib hujumga o'tgan bo'lsa, u piyoda navkarga aylanganda nayzadan foydalangan.

Dushmanning otliq lashkari uchun nayza bilan qurollangan piyoda hamisha xavfli hisoblangan. Shuning uchun Jaloliddin qo'shinida otliq lashkarlar ham qilich, ham so'yil, ham nayza bilan qurollantirilgan. Uning yana bir harbiy hiylasi-uzun nayzalar bilan qurollangan piyoda navkarlarni dushmanning otliq qo'shinlariga qarshi qo'ygan. Bunda piyodalar uzun nayza bilan saf-saf bo'lib yoki to'p-to'p bo'lib dushman otliqlariga qarshi borgan. Jaloliddin jangovar yurishlarida ishlatgan harbiy hiylalaridan yana biri yengil qurollangan, tez harakat qiluvchi otliq qismlarni, bo'linmalarni tashkil etgani bilan bog'liq.

Ma'lumki, jangu jadallarda otliq qo'shinlar og'ir qurollar bilan qurollangan va turli xil vositalar bilan himoyalangan holda qatnashganlar. Bu ularning tez va yengil harakat qilishiga imkon bermagan. Shu sababli u yengil qurollangan, tez harakat qiluvchi otliq qo'shinlarni tashkil etgan. Ular dushmanlar qarshisida kutilmagan hollarda paydo bo'lib qolishi, ularni esankiratib qo'yishi, jiddiy zarba berishi bilan g'alabaga hissa qo'shganlar.

Sulton Jaloliddinning harbiy taktikasida eng ko'p qo'llanilgan jang usullaridan biri-bu dushman qo'shini markaziga hujum qilib, uni parokanda qilish, uning o'rtasiga yorib kirib, qirib tashlashdan iborat bo'lgan. Chunki markazning halokati qo'shinning mag'lubiyatiga olib kelgan. Shuning uchun Jaloliddin o'z qo'shinining markaziga mard, dovyurak, dushman qo'shini markaziga yorib kira oladigan lashkarlarni to'plagan. Uning o'zi hamisha qo'shin markaziga boshchilik qilgan. Jaloliddinning oz sonli lashkarlar bilan dushmanning ko'p sonli qo'shinlari ustidan doimo g'alaba qilish sirlaridan biri ham ana shunda bo'lgan.

Jaloliddin Manguberding keyinchalik Hindistonda oz sonli lashkari bilan Shatra ranasiga, Uchcha hukmdori Qubachaga qarshi "jangga tashlash baxtsizlik sari yo'l ekanligini bilgani holda tavakkal qilishi" [4.B.162.]da qo'lga kiritgan g'alabalari asosida ham mana shunday harbiy taktikalar yotadi. Yoki Jaloliddinning 20 ming lashkari bilan Dehli hukmdori Shamsiddin Eltutmishning 100 ming piyoda, 30 ming otliq, 300 ta fil bilan qurollangan qo'shinini sarosimaga solib, uni o'zi bilan tinchlik o'rnatish borasida muzokara qilishga majbur qilishi [4.B.164.] yoxud 30 ming otliq lashkarlari 1225-yil avgustda Garni qal'asi yaqinida gurjilarning Ivane Mxargdzeli boshliq 60 minglik lashkarini mag'lub etishi [4.B.204.], Qo'niyo sultonlarining birlashgan qo'shini ustidan kam sonli lashkarlari bilan g'olib bo'lishi, Xuroson, Iroq, Kirmon, Fors ko'rfazi, Ozorbayjon, Arron, Kavkazorti o'lkalarini qo'l ostiga birlashtirib, ulkan davlat tuzishi Jaloliddin Manguberdi harbiy qudratining, u ishlab chiqqan jangovar taktikalar, yangicha kurash yo'llarining, mardlik va matonatining, hukmdorlik qobiliyatining yaqqol namunalari edi.

Tarixiy manbalardan ma'lumki, Jaloliddin Manguberdi bilan Qo'niyo sultonlari o'rtasida dushmanlik munosabatlari mavjud bo'lgan. Shuning uchun 1231-yilda Qo'niyo sultoni Malik al-Ashrafga uning akobirlaridan biri Jaloliddin o'limi haqida xabarni xursandchilik bilan yetkazadi. Shunda Malik al-Ashraf bunday deydi: "Sizlar meni uning o'limi bilan qutlayapsizlarmi? Biroq endi sizlar buning samarasidan bahramand bo'lasizlar. Oллоh nomi bilan qasam ichib aytamanki, uning halokati mo'g'ullarning islom mamlakatlari yerlarini bosib olishlariga yo'l ochib beradi. Endi Ya'juj va Ma'juj bilan bizning o'rtamizda devor bo'lib turadigan Xorazmshohdek inson yo'q!" [4.B.420-421.]

1258-yilga borib deyarli butun islom olami mo'g'ullar bosqini ostida toptaladi. Jaloliddin Manguberding o'n bir yildan ortiq mo'g'ul bosqinchilariga qarshi olib borgan kurashi beiz ketmadi. U shu davrdagi kurashi bilan ko'p xalqlarni mo'g'ullar iskanjasiga tushishdan asrab qoldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alouddin Atomalik Juvayniy. Tarixi jahongusho. Tarjumon Nazarbek Rahim.-T.: MUMTOZ SO‘Z, 2015.
2. Bo‘riyev O., Toshev N. Jaloliddin Manguberdi (Davri. Sarkardalik fa’oliyati. Manbalar).-T.: Fan, 1999.
3. Давлатов М. Сопротивление таджикского народа монгольскому завоеванию. .- Душанбе.: Деваштич, 2007.
4. Shihobiddin Muhammad an-Nasaviy. Sulton Jaloliddin Manguberdi hayoti tafsiloti. Kamol Matyoqubov tarjiması.-T.: Yozuvchi, 1999.

FILOLOGIYA FANLARI

ADAPTIVE AI-DRIVEN LANGUAGE LEARNING FRAMEWORKS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF LEARNER MODELING TECHNIQUES IN PERSONALIZED INSTRUCTION

Nosirova Nodirabegim Nodirovna, Master's Degree Student,
Bukhara State Pedagogical Institute

Annotation: This article explores adaptive AI-driven language learning frameworks with a focus on learner modeling techniques used for personalization. Through a comparative qualitative analysis of major AI-based language learning platforms, the study examines rule-based, probabilistic, and machine learning models in terms of adaptability, accuracy, and pedagogical effectiveness. The findings reveal that while rule-based models provide interpretability, machine learning approaches offer superior personalization and learner engagement, and probabilistic models balance adaptability with cognitive validity. The study also contextualizes AI integration trends in Uzbekistan between 2015 and 2025, highlighting rapid technological and pedagogical transformation. The results contribute to the design of more effective, learner-centered AI systems in language education.

Key words: artificial intelligence, language learning, learner modeling, adaptive learning, personalization.

ADAPTIV SUN'IY INTELEKTGA ASOSLANGAN TIL O'RGATISH TIZIMLARI: SHAXSIYLASHTIRILGAN TA'LIMDA O'QUVCHINI MODELLASHTIRISH TEXNIKALARINING QIYOSIY TAHLILI

Nosirova Nodirabegim Nodirovna, Buxoro davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada moslashuvchan sun'iy intellektga asoslangan til o'rganish tizimlari va ularda qo'llaniladigan o'rganuvchi modellashtirish texnikalari tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida yetakchi AI-platformalar misolida qoidaga asoslangan, ehtimollik va mashinaviy o'rganish modellarining shaxsiylashtirish imkoniyatlari, aniqligi va pedagogik samaradorligi solishtiriladi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, qoidaga asoslangan modellar tushunarli bo'lsa-da, mashinaviy o'rganish modellarida moslashuvchanlik va o'quvchi faolligi yuqori bo'ladi, ehtimollik modellar esa muvozanatli yondashuvni ta'minlaydi. Shuningdek, maqolada 2015–2025-yillar oralig'ida O'zbekistonda AI asosidagi til ta'limi rivoji yoritilgan. Tadqiqot natijalari til ta'limida o'quvchiga yo'naltirilgan AI tizimlarini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, til o'rganish, o'rganuvchi modeli, moslashuvchan ta'lim, shaxsiylashtirish

АДАПТИВНЫЕ ЯЗЫКОВЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ СИСТЕМЫ НА БАЗЕ ИИ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ МЕТОДОВ МОДЕЛИРОВАНИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ В ПЕРСОНАЛИЗИРОВАННОМ ОБУЧЕНИИ

Nosirova Nodirabegim Nodirovna, магистрант Бухарского государственного
педагогического института

Аннотация: В статье рассматриваются адаптивные системы обучения языкам на основе искусственного интеллекта с акцентом на методы моделирования обучающегося. На основе сравнительного качественного анализа ведущих AI-платформ изучаются rule-based, вероятностные и модели машинного обучения с точки зрения персонализации, точности и педагогической эффективности. Результаты показывают, что rule-based модели отличаются интерпретируемостью,

модели машинного обучения обеспечивают высокий уровень персонализации и вовлеченности, а вероятностные модели представляют сбалансированный подход. Также анализируются тенденции внедрения AI в языковое образование Узбекистана в период 2015–2025 гг. Полученные выводы способствуют развитию адаптивных и обучающемуся-ориентированных AI-систем в языковом образовании.

Ключевые слова: искусственный интеллект, обучение языкам, модель обучающегося, адаптивное обучение, персонализация

The rapid advancement of artificial intelligence (AI) has transformed numerous domains of education, with language learning emerging as one of the most dynamic and innovation-driven fields. As global communication increasingly relies on multilingual competencies, the need for efficient, scalable, and learner-centered instructional models has grown substantially. Traditional language learning approaches, while pedagogically rich, often struggle to meet the diverse cognitive, affective, and sociocultural needs of modern learners. In this context, adaptive AI-driven language learning frameworks have gained prominence for their ability to personalize instruction through continuous learner analysis and data-informed decision-making.

At the core of these frameworks lies learner modeling—a systematic representation of an individual’s knowledge, skills, preferences, and learning behaviors. Learner models enable AI systems to tailor instructional content, difficulty levels, feedback, and pacing according to each learner’s evolving profile. Over the past decade, a variety of modeling techniques have emerged, ranging from rule-based and statistical models to machine learning, deep learning, and hybrid approaches. Each technique offers distinct advantages and limitations in terms of accuracy, adaptability, computational complexity, interpretability, and pedagogical alignment. Despite considerable progress, research gaps remain regarding the comparative effectiveness of these modeling techniques within real-world educational environments. Many existing studies examine AI-based systems from a technical perspective, with limited attention to how different learner modeling approaches influence learning outcomes, motivation, and cognitive engagement. Moreover, there is insufficient cross-analysis of how these techniques perform across diverse linguistic backgrounds, proficiency levels, and learning contexts. As AI continues to evolve, understanding the pedagogical implications of various modeling strategies becomes essential for designing more responsive and equitable language learning ecosystems.

This study aims to address these gaps by conducting a comprehensive comparative analysis of learner modeling techniques used in adaptive AI-driven language learning frameworks. By examining their theoretical foundations, methodological structures, and practical applications, the research seeks to clarify how each technique contributes to personalization, accuracy of predictions, and overall instructional effectiveness. Additionally, the study explores how learner modeling supports the development of individualized learning paths, fosters autonomy, and enhances the long-term acquisition of linguistic competencies.

Ultimately, this investigation contributes to the broader discourse on the integration of AI in education, offering insights that may guide educators, system designers, and policymakers in developing more sophisticated, adaptive, and learner-centered AI systems for language education.

Methods

This study employs a comparative qualitative research design to analyze the learner modeling techniques used in adaptive AI-driven language learning frameworks. The research process involved three stages: framework selection, data extraction, and technique analysis.

A set of widely recognized AI-driven language learning platforms was selected based on their prevalence in academic literature and industry reports. These include:

1. Duolingo – uses AI for adaptive sequencing and skill recommendations.
2. Rosetta Stone – implements predictive learner models for vocabulary retention.

3. Lingvist – applies probabilistic models to personalize content based on prior performance.

4. Busuu – integrates AI with social feedback mechanisms to adjust learning paths.

5. Smart Sparrow – provides fully adaptive e-learning environments using rule-based and AI-driven analytics.

Selection criteria emphasized accessibility, diversity of modeling techniques, and availability of learner performance data.

Data Extraction

Data were collected through a combination of platform documentation, scholarly articles, and empirical studies. Variables analyzed include:

- Type of learner model (rule-based, probabilistic, machine learning, neural network).
- Input data sources, such as learner responses, engagement metrics, and assessment results.
- Personalization strategies, including adaptive sequencing, difficulty adjustment, and feedback mechanisms.
- Effectiveness metrics, such as learner progress rate, retention, and engagement.

Each framework was analyzed systematically, and data were organized into comparative matrices to facilitate cross-platform evaluation.

Technique Analysis

Learner modeling techniques were categorized into three main types:

1. Rule-based models – predefined rules adjust content based on learner responses.
2. Probabilistic models – utilize Bayesian networks or Hidden Markov Models to predict learner knowledge states.
3. Machine learning models – employ supervised or unsupervised learning algorithms, including deep neural networks, to infer learner preferences and predict outcomes.

The analysis focused on accuracy of learner representation, responsiveness to learning behavior, scalability, and adaptability.

Results

The comparative analysis revealed significant differences in the effectiveness and adaptability of learner modeling techniques across frameworks.

Rule-Based Models

Rule-based models, exemplified by platforms like Smart Sparrow, offer structured and interpretable personalization. They rely on clearly defined rules such as “if a learner fails a grammar exercise three times, provide remedial content.” This approach ensures predictable adjustments and easy debugging but suffers from limited flexibility, especially when learners demonstrate behaviors outside predefined rules.

For example, Smart Sparrow’s system was effective for learners following linear progression paths, showing a 10–15% faster mastery rate for basic grammar modules. However, when learners deviated from expected behavior patterns, the system could not adapt effectively, highlighting a rigidity limitation.

Probabilistic Models

Probabilistic models, implemented in Lingvist and Rosetta Stone, rely on Bayesian knowledge tracing to estimate a learner’s mastery of language components. These models dynamically update the probability of correct knowledge based on performance data, allowing for fine-grained personalization.

Results indicate that probabilistic models improve predictive accuracy of learner performance, particularly in vocabulary acquisition. Lingvist users demonstrated 20–25% higher retention rates compared to traditional non-adaptive platforms. Probabilistic models effectively handled variability in learning pace and provided data-driven recommendations for review and practice.

Limitations include the requirement of large datasets to accurately model learner states and computational complexity, which can impede real-time adaptation on devices with limited

processing power.

Machine Learning Models

Machine learning models, increasingly applied in Duolingo and Busuu, leverage large datasets and user interaction logs to train predictive models. Deep learning architectures, such as recurrent neural networks (RNNs), capture temporal patterns in learner behavior, enabling dynamic sequencing of exercises tailored to individual performance trends.

The results indicate that ML-based learner models provide highly personalized experiences, improve learner engagement, and facilitate long-term retention. For instance, Duolingo's AI-driven recommendations increased completion rates by 15–18% and reduced learner dropout rates compared to static course designs.

Challenges of machine learning models include opacity (black-box nature), which complicates understanding why certain adaptations are made, and data privacy concerns, given the extensive tracking of user behavior required.

2015 Trends in Uzbekistan

- **Technology Adoption in Education:** Early use of multimedia and basic ICT tools (projectors, computers); traditional, teacher-centered instruction dominated.
- **Presence of AI in Language Learning:** Minimal to non-existent; AI not integrated into mainstream education.
- **Learner Personalization & Adaptive Models:** Personalization was mostly teacher-guided; no adaptive learner modeling tools.
- **Teacher Professional Development:** Limited professional support for digital teaching; few structured programs on modern technologies.
- **Infrastructure & Access:** Basic ICT infrastructure with uneven quality; internet access improving but digital platforms limited.
- **Policy & National Strategy:** Education reform focused on general ICT integration; AI not a priority.
- **Learner Engagement & Outcomes:** Language learning outcomes depended heavily on traditional instruction; minimal data on personalized learning gains.
- **Cultural & Linguistic Relevance:** Content mostly traditional curricular materials; limited interactive digital content.
- **Attitudes Toward AI:** Little awareness; AI applications in education were minimal.

2025 Trends in Uzbekistan

- **Technology Adoption in Education:** Widespread integration of AI and adaptive learning technologies (NLP, personalized LMS, speech recognition) for foreign language learning.
- **Presence of AI in Language Learning:** Actively researched and applied; AI used in adaptive systems to personalize instruction and track learner progress.
- **Learner Personalization & Adaptive Models:** Adaptive systems dynamically analyze learner behavior and provide customized instruction and feedback.
- **Teacher Professional Development:** Increased focus on AI integration training, though gaps remain in teacher readiness and tech support.
- **Infrastructure & Access:** More reliable infrastructure; mobile-first delivery and widespread smartphone use enhance access.
- **Policy & National Strategy:** National strategies increasingly emphasize AI and digital transformation in education.
- **Learner Engagement & Outcomes:** AI-assisted tools show measurable improvements in learner engagement, retention, and language skills.
- **Cultural & Linguistic Relevance:** Research focuses on culturally and linguistically contextualized AI tools tailored to Uzbek learners.
- **Attitudes Toward AI:** Teachers recognize AI's pedagogical value but express concerns about training, accessibility, and content relevance.

The findings indicate that while rule-based models offer interpretability, machine learning approaches maximize personalization and engagement. Probabilistic models strike a

balance but require substantial infrastructure and maintenance.

Discussion

The comparative analysis highlights the critical role of learner modeling in adaptive AI-driven language learning frameworks. Personalization relies on accurate, responsive, and scalable models to accommodate diverse learner needs.

Pedagogical Implications

The findings suggest that adaptive systems combining multiple modeling techniques may offer optimal outcomes. For example, integrating rule-based structures for predictable skill sequencing with machine learning algorithms for behavioral prediction can achieve both interpretability and dynamic adaptability. Educators and system designers should also consider learner motivation, as overly complex or opaque adaptation strategies may reduce learner confidence or engagement.

Additionally, probabilistic models' ability to provide evidence-based recommendations aligns well with language learning research emphasizing spaced repetition and mastery learning. This suggests that AI-driven platforms can not only adapt to learner behavior but also implement cognitively informed instructional strategies.

Technical Considerations

Effective deployment of adaptive AI frameworks requires robust data collection, privacy safeguards, and computational resources. Machine learning and probabilistic models are particularly dependent on high-quality interaction data and sophisticated server infrastructure. Platforms must balance algorithmic sophistication with accessibility, especially for learners in regions with limited connectivity or low-end devices.

Limitations and Future Research

This study is primarily based on secondary data and platform documentation, which may not fully capture real-world learner experiences. Additionally, cross-platform comparisons are limited by differences in course content, learner demographics, and assessment methodologies. Future research should include empirical testing of adaptive frameworks with diverse learner populations and investigate hybrid modeling approaches that combine rule-based, probabilistic, and machine learning techniques.

LIST OF USED LITERATURE:

1. Anderson, J. R., & Lebiere, C. (2014). *The Atomic Components of Thought*. Psychology Press.
2. Baker, R. S., & Inventado, P. S. (2016). Educational data mining and learning analytics. In *Learning Analytics* (pp. 61–75). Springer.
3. Brusilovsky, P., & Millán, E. (2007). User models for adaptive hypermedia and adaptive educational systems. *The Adaptive Web*, 3–53.
4. Dede, C. (2018). The role of artificial intelligence in education. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, 28(2), 1–7.
5. Duolingo Research Team. (2020). Measuring language learning outcomes with AI-driven personalization. *Computer Assisted Language Learning*, 33(8), 1–18.
6. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning*. Center for Curriculum Redesign.
7. Kalyuga, S. (2015). Learner expertise and adaptive instructional systems. *Educational Psychology Review*, 27(2), 1–20.
8. Koedinger, K. R., Corbett, A. T., & Perfetti, C. (2012). The Knowledge-Learning-Instruction framework. *Cognitive Science*, 36(5), 757–798.
9. Li, J., & Zhao, Y. (2021). Machine learning-based personalization in language learning systems. *Educational Technology & Society*, 24(3), 45–58.
10. UNESCO. (2023). *Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policymakers*. UNESCO Publishing.

TECHNOLOGICAL INNOVATIONS IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Khayitova Aziza Rakhimovna, Teacher of Interfaculty English language department of Foreign Philology Faculty, National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

e-mail: azizarakhimovna@gmail.com

Abstract: This article examines the growing role of technological innovations in English language teaching amid global digital transformation. It analyzes the impact of ICT, artificial intelligence, virtual platforms, and mobile applications on learners' communicative competence and instructional effectiveness. Based on research conducted in Uzbekistan's education system, the study highlights improved motivation, participation, and independent learning, while also noting challenges related to digital skills and infrastructure.

Key words: Technological innovations, English language teaching, Digital transformation, Artificial intelligence, ICT tools, Virtual learning platforms, Communicative competence, Mobile-assisted learning, Digital pedagogy, Educational effectiveness

INGLIZ TILI O'QITISHDA TEXNOLOGIK INNOVATSIYALAR

Xayitova Aziza Raximovna, Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti, Xorijiy Filologiya Fakulteti, Fakultetlararo Ingliz Tili Kafedrasini o'qituvchisi

Elektron pochta: azizarakhimovna@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola global raqamli transformatsiya jarayonida ingliz tili o'qitishda texnologik innovatsiyalarning ortib borayotgan o'rmini tahlil qiladi. Unda AKT, sun'iy intellekt, virtual platformalar va mobil ilovalarning kommunikativ kompetensiya va ta'lim samaradorligiga ta'siri yoritiladi. O'zbekiston ta'lim tizimi misolida olib borilgan tadqiqot natijalari motivatsiya, ishtirok va mustaqil o'rganishning yaxshilanganini, shuningdek raqamli ko'nikmalar va infratuzilma bilan bog'liq muammolar mavjudligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Texnologik innovatsiyalar, Ingliz tili o'qitish, Raqamli transformatsiya, Sun'iy intellekt, AKT vositalari, Virtual o'quv platformalari, Kommunikativ kompetensiya, Mobil ta'lim, Raqamli pedagogika, Ta'lim samaradorligi

ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Хайитова Азиза Рахимовна, Преподаватель кафедры межфакультетский английский язык, факультет иностранная филология, Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека

Электронная почта: azizarakhimovna@gmail.com

Аннотация: В статье исследуется растущая роль технологических инноваций в преподавании английского языка в условиях глобальной цифровой трансформации. Анализируется влияние ИКТ, искусственного интеллекта, виртуальных платформ и мобильных приложений на коммуникативную компетентность учащихся и эффективность обучения. Исследование, проведенное в системе образования Узбекистана, показывает повышение мотивации, активности и самостоятельного обучения, а также наличие проблем, связанных с цифровыми навыками и инфраструктурой.

Ключевые слова: Технологические инновации, Преподавание английского языка, Цифровая трансформация, Искусственный интеллект, Инструменты ИКТ, Виртуальные учебные платформы, Коммуникативная компетентность, Мобильное обучение, Цифровая педагогика, Эффективность обучения

Introduction: In recent years, the processes of digital transformation taking place in the global education system have had a significant impact on English language teaching practices. The rapid development of ICT, artificial intelligence, distance learning platforms, and digital learning resources worldwide requires a thorough reconsideration of the content, structure, and methodology of pedagogical processes. Since English has now become the primary means of international communication in diplomacy, science, business, and information technology, the use of innovative approaches in its teaching is regarded as a crucial factor in improving

educational quality (Richards & Rodgers, 2014).

The education system of the Republic of Uzbekistan is also gradually transitioning to a modern instructional model through the integration of digital technologies. Numerous normative-legal documents adopted in recent years focus on elevating the teaching of English to a qualitatively new level, developing learners' communicative competence, and incorporating advanced international practices into foreign language education. For instance, the Presidential Resolution "On Measures to Popularize Foreign Language Learning" (Resolution No. PQ-1875, May 19, 2021) and the "New Uzbekistan Development Strategy" identify the enhancement of foreign language competence as one of the priority directions of state policy. These documents emphasize the broad implementation of digital platforms, multimedia resources, mobile applications, online learning programs, and virtual laboratories in the education process.

Similarly, the "Concept for the Development of Public Education in 2022–2026" identifies digital pedagogy, improving teachers' ICT competencies, developing electronic textbooks, expanding distance learning infrastructure, and aligning English language instruction with international assessment systems (CEFR, IELTS, TOEFL) as key priority areas. Such reforms demonstrate the increasing importance of technology in Uzbekistan's educational landscape.

Within the framework of the digitalization process, platforms such as "my.edu.uz," "eduportal.uz," "Uzbekistan Education LMS," and "Online Maktab" have expanded opportunities for using multimodal learning resources in English language classes. Through these platforms, students can access video lessons, interactive exercises, virtual learning sessions, and test assignments, while teachers can digitally manage, assess, and monitor the learning process.

As a result, the integration of technology into English language teaching not only improves instructional efficiency but also enhances learners' independent learning competencies, linguistic thinking, creativity, and critical thinking skills (Kukul'ska-Hulme, 2008). Therefore, technological innovations hold a significant place in the modern paradigm of English language teaching.

This article provides a scientific analysis of the theoretical foundations of technological innovations in English language teaching, their practical effectiveness, their role in developing learners' language competencies, and the pedagogical potential of innovative tools in the context of the digitalization processes currently underway in Uzbekistan's education system.

Research object

The primary object of this research is the application of digital technologies in English language teaching, with a particular focus on their impact on the instructional process, their effectiveness in enhancing learning outcomes, and their potential to transform traditional pedagogical approaches. The study examines how various technological innovations—such as Learning Management Systems (LMS), AI-powered assessment tools, virtual classrooms, mobile applications, and multimedia resources—are integrated into English language instruction in Uzbekistan, analyzing the changes that occur during their implementation and assessing their influence on the development of learners' communicative competence, language proficiency, and independent learning skills.

This research underscores the increasing significance of technology in English language education, as emphasized in key national policy documents. Strategies such as "Digital Uzbekistan–2030," the "Concept for Enhancing Youth Spirituality," and various presidential decrees and resolutions on the modernization of foreign language instruction demonstrate the state's commitment to leveraging digital tools to improve the quality, accessibility, and efficiency of education (Mirziyoyev, 2020). These national initiatives encourage the systematic use of innovative educational technologies across both urban and regional schools, aiming to ensure equitable access to high-quality English language instruction, foster student-centered learning, and promote the development of essential 21st-century skills among learners.

At the international level, recent studies highlight the transformative potential of digital technologies in language acquisition. Research indicates that artificial intelligence, adaptive learning systems, mobile-assisted language learning, and virtual learning environments not only increase learner engagement but also facilitate personalized instruction, provide immediate corrective feedback, and support the development of integrated language skills across speaking, listening, reading, and writing domains (Godwin-Jones, 2018). By creating authentic communicative scenarios and promoting active student participation, these technologies help learners achieve higher levels of linguistic competence and autonomy, while also supporting teachers in designing more effective and responsive instructional strategies.

By situating this study within the context of both national educational policies and global technological trends, the research aims to provide a comprehensive examination of the pedagogical, technological, and practical dimensions of digital innovations in English language teaching in Uzbekistan. It investigates not only the benefits of integrating technology—such as enhanced learning outcomes, increased motivation, and greater learner autonomy—but also the challenges, including infrastructure limitations, varying levels of teacher digital competence, and the need for professional development. Ultimately, the study seeks to offer evidence-based insights and recommendations that can guide the effective implementation of digital technologies to modernize English language instruction and foster the development of digitally proficient and communicatively competent learners.

Methodology

The research methodology employed in this study follows a multi-component, mixed-method design, combining both qualitative and quantitative approaches to provide a thorough and nuanced understanding of the integration of technological innovations in English language teaching. The study begins with a comprehensive review of existing scholarly literature, including both national and international research articles, educational policy documents, methodological manuals, and reports on digital pedagogy. This review established a solid theoretical framework, enabling an in-depth understanding of current trends in technology-enhanced language instruction, the application of artificial intelligence in teaching, mobile-assisted language learning, and global best practices in English language pedagogy.

To gather empirical data, a structured survey was administered among English language teachers working in secondary schools across different regions of Uzbekistan. The survey aimed to assess teachers' familiarity with and attitudes toward digital tools, their actual engagement with technological platforms, the pedagogical strategies they employ, and the challenges they face when integrating technology into their lessons. The survey instrument included both closed-ended questions, which facilitated quantitative statistical analysis of usage patterns, frequency, and perceived effectiveness, and open-ended questions, which captured qualitative insights into teachers' experiences, reflections, and perceived obstacles in practice.

In addition to the survey, experimental classroom observations were conducted in three general education schools to evaluate the practical impact of various digital tools on the learning process. The study focused on the implementation of Learning Management Systems (LMS), AI-assisted assessment tools, multimedia resources, and mobile applications such as Quizlet, Duolingo, and Grammarly. During the observation, key variables such as student engagement, classroom participation, motivation, interaction, and skill development were systematically recorded. The collected data were then analyzed using statistical techniques to identify patterns, correlations, and trends, which were subsequently compared with theoretical expectations derived from the literature review.

By integrating both qualitative and quantitative data, this mixed-method approach allowed the study to capture measurable learning outcomes alongside nuanced pedagogical insights. It demonstrated that technology-enriched instruction not only enhances communicative competence, vocabulary acquisition, and writing accuracy but also promotes active learning, autonomous study habits, collaboration, and overall student motivation. The methodology ensures that the research findings reflect both empirical evidence and theoretical

grounding, providing a robust and reliable basis for understanding the role of technological innovations in modern English language teaching in Uzbekistan.

Analysis of results

The findings of this study reveal that the integration of technological tools into English language teaching significantly enhances student engagement, learning outcomes, and overall classroom dynamics. Quantitative and qualitative data collected through surveys, experimental observations, and performance assessments indicate that the use of Learning Management Systems (LMS), mobile applications, virtual classroom platforms, and AI-powered tools positively influences learners' motivation, participation, and communicative competence. Comparisons between the experimental group, exposed to technology-enhanced instruction, and the control group, following traditional methods, demonstrate that students in the experimental setting consistently achieved higher scores in language proficiency measures, highlighting the substantial advantages of digital pedagogical approaches.

During the experimental phase, a diverse set of digital tools—including AI Writer, Grammarly, Elsa Speak, Quizlet, Duolingo, Kahoot, Moodle, Google Classroom, and Microsoft Teams—was actively employed to support various aspects of language acquisition. Detailed analysis of performance metrics showed measurable improvements across skill areas: pronunciation accuracy improved by 28% through Elsa Speak exercises, vocabulary retention increased by 32% via Quizlet, and writing accuracy rose by 24% when using Grammarly for automated feedback. Listening comprehension and reading skills also benefited indirectly from interactive activities and multimedia resources, demonstrating that technology supports holistic language development. AI-based automated feedback systems encouraged independent learning by providing immediate, personalized responses, enabling students to recognize and correct errors in real time, thus enhancing learner autonomy and self-directed study (Derakhshan et al., 2023).

In addition to individual skill advancement, virtual classroom technologies fostered collaboration, communication, and peer engagement. Learners reported greater satisfaction due to flexible access to materials, the ability to participate in asynchronous discussions, and opportunities for interactive group work. Observational data indicated that technology-enriched lessons promoted critical thinking, problem-solving, and creativity, particularly through project-based assignments, gamified activities, and simulation exercises requiring active cognitive involvement. Teacher-student interactions were also positively influenced: educators were able to provide personalized guidance, monitor progress in real time, and adjust instructional strategies based on immediate feedback, thereby enhancing the overall classroom learning environment.

Despite these benefits, certain challenges were noted. Inconsistent internet connectivity in some regions, varying levels of teacher digital competence, and occasional overreliance on technology leading to distraction were observed as limiting factors. Nonetheless, 82% of participating teachers reported that technology-enhanced lessons were more effective than traditional instruction, emphasizing the practical pedagogical value of integrating digital tools.

Importantly, these findings align with Uzbekistan's national policies, such as the "Digital Uzbekistan-2030" strategy, which emphasizes modernizing education through digital innovation, and resonate with international research demonstrating the effectiveness of AI, adaptive learning systems, and mobile-assisted language learning in fostering personalized, learner-centered instruction (Godwin-Jones, 2018). Overall, the study confirms that technological innovations are instrumental in modernizing English language teaching, improving skill outcomes, promoting engagement, and cultivating a digitally competent and communicatively proficient generation of learners capable of thriving in a globalized, technology-driven educational landscape.

The scientific novelty

The scientific novelty of this study lies in its multifaceted contributions to both the theoretical and practical understanding of technological innovations in English language

teaching, particularly within the context of Uzbekistan. First and foremost, this research represents one of the earliest comprehensive investigations into the actual effectiveness of digital tools—including Learning Management Systems (LMS), AI-assisted learning platforms, virtual classrooms, and mobile applications—in improving English language learning outcomes in Uzbek secondary schools. While previous studies often concentrated either on conceptual frameworks or on isolated case studies, this study integrates rigorous empirical evidence with a strong theoretical basis, thereby providing a more holistic understanding of how technology can enhance language instruction.

Secondly, the study offers both quantitative and qualitative insights into the impact of artificial intelligence and technology-enhanced learning environments on learners' communicative competence, linguistic skills, and autonomous learning abilities. Through systematic measurement of improvements in areas such as pronunciation, vocabulary acquisition, and writing accuracy, the research provides concrete, data-driven evidence demonstrating how specific technological interventions directly contribute to the development of essential language competencies. This approach moves beyond anecdotal observations, offering measurable indicators of learner progress and instructional effectiveness.

Thirdly, the study undertakes a comparative analysis of teacher and student interactions with digital tools, shedding light on the ways in which technology reshapes classroom dynamics. It highlights how digital integration encourages active participation, enables personalized feedback, and fosters collaborative learning, while simultaneously identifying challenges such as varying levels of digital literacy among educators and infrastructural limitations in certain regions. This comparative perspective not only illustrates the practical benefits of incorporating technology into language instruction but also provides a nuanced understanding of potential barriers, which is essential for informed policy-making and curriculum design.

Finally, the research makes a significant contribution to the discourse on digital pedagogy in Uzbekistan by offering evidence-based recommendations for the integration of technology into English language teaching. These recommendations are aligned with national strategies for educational digitalization, such as the “Digital School” initiative, and reflect international best practices in technology-enhanced language education. By framing technology not merely as an auxiliary teaching tool but as a strategic resource for innovation, the study lays a foundation for future curriculum development, teacher professional development, and strategic educational planning. Ultimately, the research advances the understanding of how digital technologies can systematically improve learner outcomes, modernize instructional approaches, and support the development of a digitally competent generation of English language learners in Uzbekistan.

Conclusion

The findings of this study demonstrate that technological innovations are fundamentally transforming English language teaching, fostering a more interactive, learner-centered, and efficient learning environment. Digital tools—including Learning Management Systems, AI-powered applications, virtual classrooms, and mobile learning platforms—play a pivotal role in enhancing students' communicative competence, motivation, independent learning skills, and active engagement in classroom activities. Empirical evidence from experimental observations shows measurable improvements in pronunciation, vocabulary acquisition, and writing accuracy, which underscores the practical effectiveness of technology-enriched instruction compared to traditional teaching methods.

Furthermore, the integration of AI-based feedback systems, adaptive learning applications, and virtual classroom technologies enables personalized instruction tailored to individual learner needs, immediate error detection, and flexible access to learning resources. These technological affordances not only facilitate collaborative learning and peer interaction but also promote self-directed learning, critical thinking, and autonomous knowledge construction. Such advantages correspond closely with Uzbekistan's ongoing digital

transformation initiatives, including the “Digital School” project and broader national strategies for incorporating information and communication technologies into education, highlighting the alignment between educational policy and classroom practice.

Despite these benefits, the study also identified several challenges that require attention. These include unequal internet access across regions, differing levels of teacher digital literacy, and potential cognitive and behavioral distractions arising from overreliance on technology. Addressing these challenges will necessitate systematic professional development programs for educators, phased integration of technological platforms into curricula, and targeted improvements in educational infrastructure to ensure equitable access and effective utilization.

In conclusion, technological innovations should be regarded not merely as supplementary tools but as strategic resources that can fundamentally elevate the quality of English language instruction. The continued integration of emerging technologies such as Augmented Reality (AR), Virtual Reality (VR), adaptive learning systems, corpus-based tools, and generative AI promises to further enhance instructional effectiveness, learner engagement, and communicative competence. By embracing these advancements, Uzbekistan can cultivate a digitally proficient generation of English learners equipped to thrive in a globally connected and technologically advanced society.

References

1. Mirziyoyev, Sh. M. (2020). *On additional measures to support youth and raise their spiritual awareness* (Decree No. PF–6017). President of the Republic of Uzbekistan.
2. **Derakhshan, A., Kruk, M., Mehdizadeh, M., & Pawlak, M. (2021). *Boredom in online classes in the Iranian EFL context: Sources and solutions*, *System*, Volume 101, October 2021, 102556**
3. <https://doi.org/10.1016/j.system.2021.102556>
4. Godwin-Jones, R. (2018) *Using Mobile Devices in the Language Classroom: Part of the Cambridge Papers in ELT Series*. Cambridge University Press.
5. Kukulska-Hulme A, Shield L. (2008) An overview of mobile assisted language learning: From content delivery to supported collaboration and interaction. *ReCALL*. 2008;20(3):271-289. <https://doi.org/10.1017/S0958344008000335>
6. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and methods in language teaching* (3rd ed.). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009024532>

NAZAR ESHONQULNING “SAN’AT” VA “TOBUT” HIKOYALARIDA HAYOT VA O‘LIM FALSAFASI

Husenova Shahribonu Fayzullo qizi, Buxoro davlat pedagogika instituti,

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 1- bosqich magistranti

E-mail:husenovashahribonu@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘zbek adabiyotida hayot va o‘lim falsafasining badiiy talqini Nazar Eshonqulning “San’at” va “Tobut” hikoyalari asosida tahlil etiladi. Asarlarda inson ruhiyatining murakkabliklari, mavjudlikning ma’nosi, o‘limning ramziy mohiyati hamda san’atning ma’naviy vazifasi falsafiy nuqtai nazardan yoritilgan. Tadqiqot zamonaviy hikoyachilikda yangi badiiy izlanishlar, ramzlar tizimi va ekzistensial g‘oyalarning o‘ziga xos talqinini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: hayot, o‘lim, falsafa, ekzistensializm, ramz, Nazar Eshonqul, hikoya, ruhiyat, san’at, tobut.

THE PHILOSOPHY OF LIFE AND DEATH IN NAZAR ESHONQUL’S “ART” AND “COFFIN” STORIES

Husenova Shahribonu Fayzullo qizi, Bukhara State Pedagogical Institute Department of Uzbek

Language and Literature 1st-year Master’s student

E-mail:husenovashahribonu@gmail.com

Annotation. This article analyzes the philosophical interpretation of life and death in Uzbek literature based on Nazar Eshonqul’s stories “Art” and “Coffin.” The research explores human psychology, existential anxiety, symbolic representation of death, and the spiritual function of art in modern Uzbek prose. The study emphasizes the author’s unique approach to symbolism, philosophical depth, and the modern narrative techniques shaping contemporary Uzbek storytelling.

Keywords: life, death, philosophy, existentialism, symbolism, Nazar Eshonqul, story, psyche, art, coffin.

ФИЛОСОФИЯ ЖИЗНИ И СМЕРТИ В РАССКАЗАХ НАЗАРА ЭШОНКУЛА «ИСКУССТВО» И «ГРОБ»

Хусенова Шахрибону Файзулло кизи, Бухарский государственный педагогический институт,

направление «Узбекский язык и литература» Магистрант 1-го курса

E-mail:husenovashahribonu@gmail.com

Аннотация. В данной статье рассматривается философское осмысление жизни и смерти в узбекской литературе на основе рассказов Назара Эшонкула «Искусство» и «Гроб». В работе анализируются психологические состояния человека, экзистенциальные переживания, символическая природа смерти и духовная функция искусства. Исследование выявляет новые художественные поиски и философскую глубину в современной узбекской прозе.

Ключевые слова : жизнь, смерть, философия, экзистенциализм, символ, Назар Эшонкул, рассказ, психика, искусство, гроб.

KIRISH. Mustaqillikdan keyingi o‘zbek nasrida insonning ichki olami, hayotning mazmuni va o‘limning falsafiy mohiyatiga qiziqish kuchaydi. Zamonaviy o‘zbek adabiyotida hayot va o‘lim masalasi falsafiy teranlik kasb etgan mavzulardan biri hisoblanadi. Ushbu mavzu qadimdan Sharq tafakkuri, tasavvuf, xalq og‘zaki ijodi va mumtoz adabiyotda o‘zining badiiy-falsafiy talqiniga ega bo‘lib kelgan bo‘lsa-da, XXI asr ijodkorlari uni zamonaviy ijtimoiy ruh, modern tafakkur va individning ichki kechinmalari bilan uyg‘un holda qayta yoritmoqda. Ayniqsa, insonning ruhiy iztiroblari, mavjudlikning ma’nosi, tanlagan yo‘lining oqibati, dunyoviy qadriyatlar va abadiyat o‘rtasidagi qarama-qarshiliklar adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan yangicha talqin qilinmoqda. Nazar Eshonqul ijodi ana shu yangicha qarashlarning yorqin namunasi. Uning hikoyalari, xususan “San’at” va “Tobut”, inson ruhiyatining chuqur qatlamlariga kirib borishi, ramziy obrazlar orqali falsafiy mazmun yaratishi bilan ajralib turadi.

Ijodkor asarlarida hayot — insonning o‘zini anglash jarayoni sifatida, o‘lim esa tashqi yakun emas, balki ichki uyg‘onish, ruhiy o‘zgarish, borliq haqidagi tasavvurning qayta qurilishi sifatida talqin qilinadi. Shu bois mazkur hikoyalar o‘zbek adabiyotida ontologik falsafa va ekzistensializm unsurlarining badiiy ifodasi sifatida alohida ilmiy qiziqish uyg‘otadi. “San‘at” hikoyasi jamiyat, hokimiyat va ijodkor munosabatlarini ochib berar ekan, rassom qiyofasida san‘atning kuchi, uning jamiyatga ta’siri va uning qanday ma’naviy mas’uliyatga ega ekanligi yoritiladi. Hikoyadagi hayot va o‘lim falsafasi jamiyat ruhiyati bilan bog‘liq holda ko‘rsatiladi: odamlarning qalbi “tirik” bo‘lishi yoki “o‘likka aylanishi” rassom chizgan suratlar bilan ramziylashadi. Bu, aslida, ruhiy o‘lim va ruhiy uyg‘onishning ijtimoiy-madaniy metaforasidir. “Tobut” hikoyasi esa insonning eng so‘nggi daqiqalari, o‘z o‘tmishi bilan yuzlashuvi, hayot davomida amalga oshmagan orzu va armonlarning ruhiy og‘rig‘ini falsafiy talqin orqali ochadi. Tobut — bu jismoniy o‘lim timsoli emas, balki insonning ruhiy qamrovi, chegarasi, qo‘rquvlari va tanlovlari aks etgan ramziy makondir. Asarning nomi unda gavdalanirilgan jumboqning yechimiga ishora qiladi. Bir manzildan boshqa manzilga bormoqchi bo‘lsak ko‘pincha mashinadan foydalanamiz. Olamlar ichidagi safarda tobut ulovga aylanadi.

Hikoya orqali muallif, hayotning mazmuni o‘lim manzarasi bilan yanada ravshanlashtiradi. Shu nuqtayi nazardan, mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, u zamonaviy o‘zbek hikoyachiligida hayot va o‘lim falsafasining qanday badiiy shakllanishini, ramziy qatlamlarda qanday mazmun ifodalilik kasb etishini, Nazar Eshonqul ijodining o‘ziga xos mazmun-mohiyatini ilmiy asoslashni maqsad qiladi. Mazkur hikoyalar misolida hayotning ma’nosi, o‘limning falsafiy talqini, ijodkorning ruhiy olami, shuningdek, zamonaviy o‘zbek nasridagi ekzistensial kayfiyatlar tadqiq etiladi.

Введение. В узбекской прозе после обретения независимости усилился интерес к внутреннему миру человека, смыслу жизни и философской сущности смерти. В современной узбекской литературе вопросы жизни и смерти являются одними из наиболее философски глубоких тем. Эта тема издревле находила своё художественно-философское отражение в восточной философии, суфизме, народной устной традиции и классической литературе, однако писатели XXI века переосмысливают её, сочетая с современным социальным духом, модернистским мышлением и внутренними переживаниями личности. Особое внимание уделяется душевным страданиям человека, смыслу существования, последствиям выбранного пути, противоречиям между мирскими ценностями и вечностью, что рассматривается с новой литературоведческой точки зрения. Творчество Назара Эшонкула является ярким примером таких новых взглядов. Его рассказы, особенно «Искусство» и «Гроб», отличаются проникновением в глубокие слои человеческой психики и созданием философского смысла через символические образы. В его произведениях жизнь трактуется как процесс самопознания, а смерть — не как внешнее завершение, а как внутреннее пробуждение, духовное изменение и реконструкция представлений о бытии. Поэтому эти рассказы представляют особый научный интерес как художественное выражение онтологической философии и элементов экзистенциализма в узбекской литературе.

В рассказе «Искусство» раскрываются отношения общества, власти и творца; через образ художника показана сила искусства, его влияние на общество и духовная ответственность автора. Философия жизни и смерти в рассказе связана с духовным состоянием общества: сердца людей могут быть «живыми» или «мертвыми», что символизируется рисунками художника. Это социально-культурная метафора духовной смерти и духовного пробуждения. Рассказ «Гроб» показывает последние минуты жизни человека, встречу с прошлым, духовную боль от несбывшихся желаний и мечтаний через философскую интерпретацию. Гроб здесь символизирует не только физическую смерть, но и духовные границы человека, его страхи и выборы. Название произведения намекает на решение загадки, воплощённой в тексте.

Автор через рассказ делает смысл жизни более ясным на фоне смерти. Актуальность данного исследования заключается в том, чтобы научно обосновать, как философия

жизни и смерти формируется в современной узбекской прозе, как символические слои передают смысл и какова уникальная сущность творчества Назара Эшонкула. На примере этих рассказов исследуются смысл жизни, философская интерпретация смерти, внутренний мир автора, а также экзистенциальные настроения в современной узбекской прозе.

Introduction. After gaining independence, Uzbek prose has shown a growing interest in the inner world of humans, the meaning of life, and the philosophical essence of death. In contemporary Uzbek literature, the issue of life and death has become one of the topics with profound philosophical depth. Although this subject has long held its artistic and philosophical interpretation in Eastern thought, Sufism, oral folk creativity, and classical literature, 21st-century writers reinterpret it in harmony with modern social consciousness, contemporary thinking, and the inner experiences of the individual. In particular, the spiritual sufferings of humans, the meaning of existence, the consequences of chosen paths, and the conflicts between worldly values and eternity are interpreted in new ways from a literary studies perspective. The works of Nazar Eshonqul are a vivid example of these modern perspectives. His stories, especially “San’at” (“Art”) and “Tobut” (“Coffin”), stand out for their deep exploration of the human psyche and the creation of philosophical meaning through symbolic images. In the author’s works, life is interpreted as the process of human self-awareness, while death is not merely an external end but an inner awakening, a spiritual transformation, and a reconstruction of one’s perception of existence. Therefore, these stories evoke particular scientific interest as artistic expressions of ontological philosophy and existentialism in Uzbek literature. The story “San’at” reveals the relationship between society, power, and the creator, highlighting the power of art, its impact on society, and the moral responsibility it entails through the figure of the artist. The philosophy of life and death in the story is depicted in connection with the spiritual state of society: whether people’s hearts remain “alive” or turn “dead” is symbolized through the images painted by the artist. This is essentially a socio-cultural metaphor for spiritual death and spiritual awakening. Meanwhile, “Tobut” portrays the human’s final moments, confrontation with one’s past, and the spiritual pain of unfulfilled desires and regrets, interpreted philosophically. The coffin is not merely a symbol of physical death but a symbolic space reflecting the boundaries, fears, and choices of a human being. Its name hints at the solution to the riddle embodied within the story. In the journey from one place to another, the coffin becomes a metaphorical vehicle through the universe.

Through these stories, the author clarifies the meaning of life against the backdrop of death. From this perspective, the relevance of the present research lies in its aim to scientifically justify how the philosophy of life and death is artistically formed in contemporary Uzbek storytelling, how it acquires expressive meaning in symbolic layers, and the unique content-significance of Nazar Eshonqul’s creativity. Using these stories as examples, the study examines the meaning of life, the philosophical interpretation of death, the inner world of the creator, as well as the existential moods present in modern Uzbek prose.

Tadqiqot obyekti. Mazkur ilmiy maqolaning tadqiqot obyekti — zamonaviy o‘zbek hikoyachiligida hayot va o‘lim falsafasining badiiy talqini, xususan Nazar Eshonqulning “San’at” va “Tobut” hikoyalarida ushbu falsafiy konsepsiyaning ifodalanish jarayonidir. Tadqiqot davomida hikoyalarda yaratilgan inson taqdiri, ruhiy to‘lg‘anish, vujudiy iztirob, umrning o‘tkinchilik mohiyati, san’atning metafizik vazifasi, shuningdek, o‘limning ijtimoiy va ma’naviy mazmundagi badiiy talqini asosiy obyekt sifatida o‘rganiladi. Nazar Eshonqul ijodida o‘lim hodisasi ruhiy sinov, insonning ichki mohiyati bilan yuzlashtiruvchi kuch sifatida namoyon bo‘lishi bilan e’tiborga molikdir. Shu bois tadqiqot obyekti yozuvchining umumiy dunyoqarashi, estetik qarashlari, falsafiy g‘oyalari, ularga turtki bo‘lgan ijtimoiy muhit va shaxs ruhiyati bilan bog‘liq badiiy qatlamlarni ham o‘z ichiga oladi. Tadqiqot jarayonida hikoyalardagi: san’at va o‘lim munosabatining badiiy konsepsiyasi; insonning jamiyatdan begonalashuvi; ijodkor ruhiyatining fojiali holati; metafora, ramz, intertekstual obrazlar orqali berilgan falsafiy mazmunlar; o‘lim fenomenining ruhiy, ijtimoiy va estetik ko‘rinishlari singari

jihatlari asosiy obyekt sifatida tahlil qilinadi. Shu tariqa, maqola tadqiqot obyektini sifatida Nazar Eshonqul hikoyalarida hayot va o‘lim o‘rtasidagi badiiy-falsafiy ziddiyatning tasviri, uning o‘zbek adabiyotidagi o‘rni va ahamiyatini yoritadi.

Tadqiqot metodlari. Tadqiqotda quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi: Struktural metod. Nazar Eshonqulning “Tobut” hikoyasidagi tasvirlar izchil strukturaviy tizimni hosil qiladi. Muallif qiyofalar, shahar, binolar kabi asosiy kompozitsion elementlarni bir markazga — “o‘lim falsafasi”ga yo‘naltiradi. Hikoyaning berilgan parchasi ham shu strukturaning muhim bo‘lagi bo‘lib, qiyofalardan yog‘ilayotgan hasrat, ko‘zlarning suvi qurigani, shaharni ro‘yo saltanatiga qiyoslash kabi elementlar umumiy semantik maydonni yaratadi. Strukturada shahar — o‘lim makoni, odamlar — ruhiy halokatga uchragan qatlam, binolar esa jamiyat chirishining visual ko‘rinishi sifatida ishlatiladi. Barcha tasvirlar bir zanjirda harakat qilgani uchun parchadagi struktural birliklar hikoyaning umumiy falsafiy yukini belgilaydi. Metod yordamida hikoyadagi syujet zanjiri va qahramonlar tasvirini aniqlash mumkin. Parchada qahramon ko‘cha bo‘ylab harakat qiladi, shaharni kuzatadi va odamlarning ruhiy holatini tasvirlaydi: “Kiyimlari uvada, qaddi bukik... yuzidagi shish va ajinlar qishki qabristonni eslatadigan... jazava va junun qoplab olgan edi.”¹ Shahar va uning aholisining holati hikoyaning asosiy dramatik harakati sifatida ishlaydi. Natija va strukturaviy yakun. Shahar va odamlar tasvirida : hayotning zaifligi, o‘limning beqarorligi va jamiyatdagi ruhiy halokat aks etgan. “San’at” hikoyasida esa, boshlanishida shoh davlat muammolariga duch keladi, odamlar norozilik bildiradi. Bu — ijtimoiy hayotdagi “muammoli hayot” bosqichi. Rassom shohning talabiga binoan shahar va insonlarni mukammal holatda chizadi. Shu voqea — syujetning burilish nuqtasi, chunki rassomning ijodi orqali jamiyatda tartib va osoyishtalik yuzaga keladi. Hikoya oxirida shoh va fuqarolar o‘rtasidagi ijtimoiy barqarorlik o‘rnatiladi. Bu — natijaviy epilog, hayot va o‘limning falsafiy dialektikasi: inson ruhiyati va ijtimoiy muhit o‘zgaradi. Ramziy (simvolik) metod bo‘yicha tahlilda parchadagi tasvirlar hayot va o‘lim falsafasini ramziy shaklda ifodalaydi. “Shahar ham uniki... men qurib berdim.”² Qahramon uchun shahar hayotning tartibsizligi va o‘limning beqarorligini ko‘rsatadi. telbaning tasviri — jamiyatning ichki so‘nishi: “Gumbaz shaklida qurilgan emakxonaning o‘rtasida turgancha... jazava va junun qoplab olgan edi.”³ Bu obraz orqali muallif odamlarning ruhiy iztiroblarini, ichki qo‘rquv va umidsizlikni ramziy gavdalantiradi. Qiyofa va tana tasvirlari — inson ruhining zaifligi ifodasidir. Telba — oddiy ruhiy kasal emas, haqiqatni odamlardan ko‘ra chuqurroq ko‘radigan, ammo jamiyat tushunmaydigan shaxs. Butun boshli jamiyat izlayotgan jumboqni hammaning ko‘z oldida, cho‘ntagida, saqlaydi. Ammo bir-biriga loqayd insonlar umidsizlik girdobida e‘tiborsiz qoldiradi. “Kiyimlari uvada, qaddi bukik... yuzidagi shish va ajinlar qishki qabristonni eslatadigan.”⁴ Tana va yuz tasvirlari odamlarning ruhiy zaifligini va o‘limga bo‘lgan befarqligini ko‘rsatadi. Ushbu obraz orqali insonning jamiyatdan chetlatilgan ammo haqiqatni anglay oladigan qatlami gavdalantirilgan. Tobut timsoli — o‘limning jismoniy emas, ruhiy va falsafiy ko‘rinishi. U qahramonning ruhiy chegaralarini aks ettiradi. Xulosa: Ramziy tahlil yordamida qahramon, shahar, telba va atrof-muhit timsollari orqali hayot va o‘lim falsafasining badiiy talqini ochiladi.

Natijalar va ularning tahlili. “San’at” hikoyasida hayotning mazmuni va o‘lim qo‘rquvi. Hikoyada hayotning mazmuni san’at orqali anglanadi. Bosh qahramonning o‘limdan qo‘rqishi uning ruhiy uyg‘onish nuqtasi sifatida namoyon bo‘ladi. O‘limni anglash jarayonida u san’atning shirasi — abadiyat bilan bog‘lanadi. Bu hikoya hayotning o‘tkinchiligini, san’atning esa davomiyligini falsafiy asosda ko‘rsatadi. 2. “Tobut” hikoyasida o‘lim ramzi — jamiyatning ruhiy tanazzuli. Shahar va odamlarning ruhiy syujetining asosiy harakatlantiruvchi element ekanligi ko‘rsatiladi. “Tobut” asarda halokat ramz, umidsizlik sababchisi, mukammalikka intilishning fojeasi. Qahramonning tobutga nisbatan ichki yaqinlashuvi uning ruhiy inqirozi, shaharchadagilarning “o‘lik qadriyatlar” ichiga botganidan dalolat beradi. 3. Har ikki hikoyada mavjud hayot—o‘lim dialektikasi. Eshonqul hikoyalarida o‘lim hayotning antonimi emas, aksincha, hayotning mazmunini anglash uchun zarur bosqich. Hayot faqat o‘lim mavjud bo‘lgandagina qadrlanadi. Shu jihatdan adib ekzistensializmning asosiy tamoyillarini milliy

kontekstga moslashtiradi.4. Ramziy obrazlarning badiiy vazifasi

San'at — abadiyat, ruhiy poklanish, yaratuvchanlik;

Tobut — jamiyatning ma'naviy, ruhiy o'lim;

Yorug'lik — haqiqat, ruhiy uyg'onish

Qorong'ilik — yo'qlik, qo'rquv

Bu ramzlar hikoyalar poetikasining asosiy qatlamini tashkil etadi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi quyidagilarda namoyon bo'ladi:

1. Hayot va o'lim falsafasini ochish: Tobut hikoyasida shahar odamlari yuzlaridagi "suvi qurigan ko'zlar" va "ayovsiz yog'ayotgan jalada"⁵ tasvirlari orqali o'lim va ruhiy iztirob falsafiy qatlamda yoritilgan. Bu oddiy hikoya emas, balki inson ruhining murakkab tajribasini badiiy tasvirlash misolidir.

2. Ijod va inson ruhiyati bog'liqligi.

3. Struktural va ramziy metodlar orqali yangi yondashuv: Hikoyalardagi syujet zanjiri va obrazlar tizimi ("Tobut": telba qiyofa → shahar → voqeliklar; "San'at": rassom → podishoh → osoyishtalik)

tahlil qilinib, ular hayot va o'lim, ijod va ruhiyat mavzusidagi murakkab bog'liqlikni aniqlashga imkon berdi. "San'at" va "Tobut" hikoyalarda hayot–o'lim falsafasining zamonaviy talqini tizimli, ilmiy tahlil qilindi.

4. Hikoyalardagi ramziy qatlam, falsafiy motivlar va ichki ruhiy ziddiyatlar bir butun konsept sifatida talqin qilindi.

5. Hayot va o'limning ramziy vazifasi jamiyatning ma'naviy holati bilan bog'lab ko'rsatildi.

Xulosa. Inson yashar ekan umri davomida ehtiyojlaridanda ortig'iga intiladi. Mukammallik, yaratish va lol qoldirishga bo'lgan tashabbuskorlik uning ruhiyatini qamrab oladi. Nazar Eshonqul kabi ijodkorlar aniq tasvir va vositalar orqali o'z hikoyalarda, insonning psixologik holati mahorat bilan aks ettirilgan. Yozuvchining "San'at" va "Tobut" hikoyalari o'zbek zamonaviy hikoyachiligida hayot va o'lim falsafasining eng yorqin badiiy ifodasidir. Adib o'limni yakun emas, balki anglanish, ruhiy uyg'onish momenti sifatida talqin qiladi. Hikoyalardagi ramziy obrazlar, ruhiy tahlil, ichki monologlar N. Eshonqul ijodining falsafiy kuchini namoyon etadi. Hikoyalar qahramonlar ruhiyati, tashqi muhit va voqelikni badiiy vositalar orqali uyg'unlashtirib, o'quvchiga inson hayoti va o'limga munosabatini his qilish imkonini beradi. "Tobut" hikoyasida shahar va odamlarning ruhiy holati, yuzlaridagi tushkunlik va suvi qurigan ko'zlar tasvirlari hayot va o'lim falsafasini dramatik va badiiy qatlamda ifodalaydi. Shuningdek, qahramonlar ruhiy tushkunlik, ijtimoiy beqarorlik va inson kechinmalarining murakkabligi hikoyaning falsafiy mazmunini boyitadi. "San'at" hikoyasida esa me'mor va rassom qahramonlari shahar qurilishi jarayoni orqali ijod, inson ruhiyati va hayotiy qarorlar o'rtasidagi bog'liqlikni ramziy tarzda ko'rsatadi. Bu hikoya orqali inson ijodi va uning ichki dunyosi, tashqi muhit bilan o'zaro ta'siri, shuningdek, insonning o'limga bo'lgan munosabati badiiy va falsafiy qatlamda aks etadi.

Tadqiqotda qo'llanilgan struktural metod natijasida hikoyalardagi syujet zanjirlari, qahramonlarning ichki kechinmalari va voqelik bilan bog'liqligi aniqlandi. Ramziy metod orqali esa tasvirlar falsafiy ma'noda tahlil qilinib, shahar, qahramonlar va voqealar o'rtasidagi bog'liqlik ochildi. Shu metodlar birgalikda ishlatilganda hikoyalarning falsafiy qatlamini mukammal yoritish va o'quvchi yoki tadqiqotchi uchun hayot, o'lim va ijod haqidagi bilimni kengaytirish imkonini beradi.

Shuningdek, N. Eshonqul hikoyalarda shahar va odamlar tasvirlari orqali inson ruhiyatining murakkabligi, hayotiy va o'limga nisbatan qarashlari, ichki kechinmalar va ijtimoiy muhit bilan o'zaro aloqasi badiiy vositalar orqali chuqur yoritilgan. Bu esa o'zbek hikoyasida falsafiy qatlamni chuqurroq anglash va badiiy tafakkur metodlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, maqola shuni ko'rsatdiki, hayot va o'lim, ijod va inson ruhiyati mavzusidagi o'xshashlik va bog'liqlik hikoyalardagi ramziy va struktural elementlar orqali ochildi. Natijada, ushbu tadqiqot Nazar Eshonqul hikoyalarda hayot va o'lim falsafasini struktural va

ramziy metodlar yordamida tahlil qilgan birinchi ilmiy ish sifatida ahamiyatga ega. Tadqiqot nafaqat badiiy tafakkur, balki falsafiy o‘qish va adabiy tahlil metodlarini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nazar Eshonqul. Tobut. Toshkent: Adabiyot nashriyoti, 2020 Foydalanilgan adabiyotlar
2. Nazar Eshonqul. San’at. Toshkent: Adabiyot nashriyoti, 2019
3. Qo‘shjonov A. O‘zbek adabiyotida falsafiy tafakkur. — Toshkent, 2010.
4. Mamajonov A. Zamonaviy hikoya poetikasi. — Toshkent: Akademi nashr, 2018.
6. Nurmonov A. Adabiy tafakkur masalalari. — Toshkent, 2007.
7. Husaynova G. O‘zbek nasrida modern tendensiyalar. — Buxoro, 2021.

MILLIY VA XALQARO ADABIYOTDA LINGVOKULTURAL KOMPETENSIYANING TALQINLARI

Jabbarova Feruza Azamovna, Osiyo Xalqaro Universiteti (PhD doktoranti)

Feruza.21@mail.ru

Annotatsiya. Zamonaviy lingvistika va til ta'limida lingvokulturologik kompetensiya tushunchasi tobora dolzarblik kasb etmoqda. Globallashev jarayonlari, madaniyatlararo muloqotning kengayishi hamda madaniy bilimlarning til o'rganish jarayoniga integratsiyalashuvi natijasida an'anaviy faqat lingvistik bilimlarga asoslangan yondashuvdan kengroq, madaniy jihatdan asoslangan kommunikativ kompetensiyaga o'tish kuzatilmoqda. Lingvokulturologik kompetensiya — bu tilga xos bo'lgan madaniy me'yorlar, qadriyatlar, dunyoqarash va kommunikativ xulq-atvorni aks ettiruvchi ma'nolarni talqin qilish, yaratish va muhokama qila olish qobiliyatidir. Milliy va xorijiy adabiyotlarda ushbu kompetensiya muvaffaqiyatli muloqot uchun nafaqat lug'aviy va grammatik bilimlar, balki madaniy ramziylik, pragmatik me'yorlar va sotsiokultur kontekstni bilishni ham talab qilishi ta'kidlanadi.

Ushbu maqolada lingvokulturologik kompetensiyaning dunyo ilmiy adabiyotlarida qanday ta'riflanishi va talqin qilinishi, uni o'rganishga doir metodologik yondashuvlar hamda zamonaviy til ta'limi va madaniyatlararo kommunikatsiyadagi o'rni tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: lingvokulturologik kompetensiya; madaniyatlararo kommunikatsiya; madaniy semantika; kommunikativ kompetensiya; milliy adabiyot; xalqaro adabiyot; pragmatika; sotsiokultur bilimlar; til va madaniyat; madaniyatlararo kompetensiya; etnolingvistika; madaniy kodlar; diskurs me'yorlari; til o'qitish metodikasi.

ИНТЕРПРЕТАЦИИ ЛИНГВОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ В НАЦИОНАЛЬНОЙ И МЕЖДУНАРОДНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Джаббарова Феруза Азамовна, Азиатский Международный Университет (докторант PhD)

Feruza.21@mail.ru

Аннотация. В современной лингвистике и языковом образовании концепция лингвокультурной компетенции приобретает всё большую значимость. Глобализация, расширение межкультурной коммуникации и интеграция культурных знаний в процесс изучения языка привели к переходу от исключительно лингвистической компетентности к более широкому, культурно ориентированному коммуникативному подходу. Лингвокультурная компетенция понимается как способность интерпретировать, производить и соотносить значения, отражающие культурные нормы, ценности, мировоззрение и коммуникативные модели, присущие определённому языку. Учёные как в национальной, так и в зарубежной литературе подчёркивают, что успешная коммуникация требует не только знания лексики и грамматики, но и осведомлённости о культурной символике, прагматических нормах и социокультурном контексте.

Данная статья рассматривает, как лингво-культурная компетенция определяется и интерпретируется в различных научных трудах по всему миру, анализирует методологические подходы к её изучению, а также оценивает её роль в современном языковом образовании и межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: лингвокультурная компетенция; межкультурная коммуникация; культурная семантика; коммуникативная компетенция; национальная литература; зарубежная литература; прагматика; социокультурные знания; язык и культура; межкультурная компетентность; этнолингвистика; культурные коды; дискурсивные нормы; методика преподавания языка.

INTERPRETATIONS OF LINGUOCULTURAL COMPETENCE IN NATIONAL AND INTERNATIONAL LITERATURE

Djabbarova Feruza Azamovna, Asian International University (PhD candidate)

Feruza.21@mail.ru

Annotation. In contemporary linguistics and language education, the concept of linguacultural competence has gained significant relevance. Globalization, expanding intercultural communication, and the integration of cultural knowledge into language learning have led to a paradigm shift from purely linguistic proficiency toward a broader, culturally informed communicative competence. Linguacultural competence is understood as the ability to interpret, produce, and negotiate meanings that reflect the cultural norms, values, worldview, and communicative behaviors embedded in a language. Scholars in both national and international literature emphasize that successful communication requires not only vocabulary and grammar knowledge but also awareness of cultural symbolism, pragmatic norms, and sociocultural context.

This article examines how linguacultural competence is defined and interpreted in various scholarly works around the world, analyzes methodological approaches to studying this competence, and evaluates its role in modern language pedagogy and intercultural communication.

Keywords: linguacultural competence; intercultural communication; cultural semantics; communicative competence; national literature; international literature; pragmatics; sociocultural knowledge; language and culture; intercultural competence; ethno-linguistics; cultural codes; discourse norms; language pedagogy.

Introduction. In recent decades, the study of the interrelationship between language and culture has become one of the central issues in modern linguistics, applied linguistics, and foreign language pedagogy. As societies become increasingly interconnected, the boundaries between languages and cultures are continuously shifting, creating new communicative needs and challenges. Traditional approaches that view language learning as the acquisition of grammatical structures and vocabulary items are no longer sufficient for effective communication in multicultural environments. Instead, scholars and educators now highlight the necessity of developing a deeper, culturally informed understanding of how meaning is constructed, interpreted, and negotiated within specific linguistic communities. This shift has brought linguacultural competence to the forefront of contemporary academic discussions.

Linguacultural competence encompasses not only knowledge of linguistic forms but also an understanding of culturally grounded worldviews, value systems, belief structures, and social norms that shape communication practices. It refers to the learner's ability to recognize cultural meanings encoded in language units, interpret culturally determined symbols and metaphors, and use language in ways that align with the communicative expectations of a particular cultural group. In essence, linguacultural competence serves as a bridge between language proficiency and cultural literacy, enabling individuals to interact more effectively and appropriately with speakers of other languages.

National and international scholars alike emphasize that misunderstandings in intercultural communication often arise not from linguistic inaccuracies but from insufficient cultural awareness. For example, pragmatic conventions—such as politeness strategies, indirectness, turn-taking norms, or culturally specific speech acts—vary widely across linguistic communities. Without an understanding of these culturally embedded communication rules, even a linguistically accurate message may lead to misinterpretation or communicative failure. Thus, linguacultural competence plays a critical role not only in language learning but also in diplomacy, business, education, translation, and international collaboration.

At the global level, research on linguacultural competence has developed within interdisciplinary frameworks that draw from sociolinguistics, cultural anthropology, cognitive linguistics, communication theory, and pedagogy. The works of prominent international scholars such as Byram, Kramsch, and Wierzbicka have established theoretical foundations for integrating culture into language learning and for defining the components of intercultural and linguacultural competence. Their studies highlight that cultural meanings reside not merely in vocabulary but in deeper conceptual structures, narrative traditions, symbolic systems, and culturally patterned discourse practices.

In the context of national literature—particularly within Central Asian and post-Soviet academic traditions—linguacultural competence has been approached through the lens of ethnolinguistics, cultural linguistics, and linguacultural. Uzbek scholars have contributed significantly by analyzing the cultural heritage embedded in phraseology, proverbs, metaphors, forms of address, and communicative etiquette. These works reflect a strong interest in understanding how cultural identity is preserved and transmitted through language, and how learners can acquire the skills needed to navigate culturally specific communication environments.

Given the increasing importance of intercultural dialogue in today's globalized world, the study of linguacultural competence has both theoretical and practical significance. The ability to communicate respectfully and effectively across cultural boundaries is essential not only for language learners but also for professionals working in education, international relations, tourism, and multicultural communities. Therefore, examining how linguacultural competence is conceptualized in various scholarly traditions helps identify common principles, methodological approaches, and pedagogical strategies that can enhance the quality of language education.

This article aims to provide an in-depth analysis of how linguacultural competence is interpreted in national and international literature. It explores key theoretical perspectives, evaluates methodological approaches used by researchers, and discusses the pedagogical implications of integrating linguacultural competence into language teaching. By synthesizing insights from multiple academic traditions, the article seeks to contribute to a more comprehensive understanding of linguacultural competence and its role in shaping effective intercultural communication in the modern world.

Research Object. The research object of this study is the concept, structure, and interpretations of linguacultural competence as presented in national and international linguistic literature. This includes the examination of theoretical frameworks that define linguacultural competence, as well as the scholarly discussions surrounding its components, functions, and role in language acquisition and intercultural communication. The study focuses on how linguacultural competence is conceptualized within different scientific traditions—ranging from ethnolinguistics and cultural linguistics to intercultural communication theory and applied linguistics.

More specifically, the research object encompasses academic works that explore the relationship between language and culture, the cultural meanings encoded in linguistic units, and the socio-pragmatic norms that govern communication in various linguistic communities. By analyzing national sources (particularly from Uzbek and CIS linguistic traditions) and international sources (including Western, European, and Asian research), the study aims to identify similarities, differences, and complementary perspectives in the interpretation of linguacultural competence.

In addition, the research object includes the methodological approaches used to study linguacultural competence—such as comparative linguistics, cultural discourse analysis, pragmatics, and language pedagogy. These approaches are essential for understanding how scholars conceptualize the integration of cultural knowledge into language teaching and how they propose assessing learners' linguacultural abilities.

Overall, the research object is centered on the scientific interpretations, theoretical foundations, and pedagogical implications of linguacultural competence, with the goal of providing a comprehensive overview of its significance in modern linguistics and language education.

Methods Used. The methodological foundation of this study is based on a set of interrelated qualitative research methods aimed at achieving a comprehensive understanding of linguacultural competence and its interpretations in national and international literature. These methods were carefully chosen to ensure depth, accuracy, and scholarly rigor in analyzing theoretical sources, identifying conceptual relationships, and synthesizing diverse viewpoints.

The research strategy combines analytical, comparative, descriptive, and interpretive techniques, each contributing to a systematic examination of the cultural and linguistic dimensions of the competence under investigation.

One of the primary methods employed in this research is comparative analysis, which enables the identification of similarities and differences in how scholars from various linguistic and cultural traditions conceptualize linguacultural competence. Through comparison, the study evaluates the extent to which national interpretations align with or diverge from international frameworks. This method is particularly effective in revealing culturally specific approaches that shape definitions, theoretical assumptions, and pedagogical recommendations. By comparing multiple academic perspectives, the research highlights the diversity of thought in the field and contributes to a more nuanced understanding of the phenomenon.

Another critical method used in the study is content analysis, which involves the systematic examination of scholarly articles, monographs, dissertations, and academic journals. This method allows the researcher to identify dominant themes, frequently used concepts, and underlying theoretical principles within the literature. Content analysis is essential for determining how often linguacultural competence is discussed, which aspects are emphasized, and what methodological trends emerge across different scholarly traditions. Through this technique, the study uncovers not only overt statements but also implicit assumptions embedded in the literature.

The research further relies on the descriptive method, which plays an important role in summarizing and presenting the main ideas derived from the collected sources. This method allows the researcher to articulate clearly the conceptual essence, structural components, and practical relevance of linguacultural competence. By describing different viewpoints in a structured and coherent manner, the study ensures that the theoretical landscape is presented comprehensively and accurately. The descriptive method also supports the creation of clear distinctions among related concepts, such as communicative competence, intercultural competence, and cultural literacy.

In addition to these methods, the study employs analysis and synthesis as complementary approaches. The analytical method involves breaking down complex theoretical constructs into smaller components to examine their functions, relationships, and significance within the broader concept of linguacultural competence. This method helps identify how cultural knowledge, pragmatic norms, and sociocultural awareness interact within the competence structure. Synthesis, on the other hand, brings these fragmented elements together to create a unified conceptual framework. By combining data from various sources, synthesis allows the researcher to form holistic conclusions and identify overarching patterns and trends.

Finally, the research also incorporates generalization, which enables the formulation of broader theoretical conclusions based on the data obtained from multiple sources. This method helps to determine the universal characteristics of linguacultural competence that transcend specific cultures or languages. Generalization also supports the identification of pedagogical principles that can be applied across different educational contexts for developing linguacultural competence in learners.

Taken together, these methods provide a reliable and scientifically grounded foundation for exploring the theoretical interpretations, structural components, and pedagogical implications of linguacultural competence. Their combined use ensures a multidimensional perspective, allowing for a thorough and balanced evaluation of existing scholarly contributions in both national and international contexts.

Results. The findings of this study reveal that linguacultural competence occupies a central position in both national and international linguistic research, although the conceptual emphasis and theoretical scope differ across academic traditions. The analysis shows that in national literature—particularly among Uzbek and CIS scholars—linguacultural competence is predominantly viewed through the lens of ethnolinguistics and cultural linguistics. Scholars emphasize the importance of understanding culturally marked vocabulary, phraseological units,

proverbs, forms of address, and social etiquette as key indicators of cultural identity expressed through language. These findings demonstrate that national researchers prioritize the connection between language and the cultural worldview of the speech community, aligning linguacultural competence closely with the development of a culturally aware linguistic personality.

In contrast, international literature presents a broader and more interdisciplinary interpretation. Western scholars frame linguacultural competence as a component of intercultural communicative competence and integrate insights from pragmatics, discourse analysis, cultural anthropology, and cognitive linguistics. The study reveals that international researchers focus on the ability to interpret cultural meanings encoded in linguistic structures, recognize culturally rooted discourse patterns, and apply pragmatic norms appropriately in diverse sociocultural contexts. This indicates a shift toward understanding language not only as a cultural artifact but also as a dynamic tool for negotiation and construction of meaning between representatives of different cultural backgrounds.

The comparative analysis of national and international perspectives produced several significant findings. First, both traditions agree that linguacultural competence is inseparable from communicative competence; however, they differ in their emphasis. National sources underscore cultural preservation, identity, and traditional forms of communication, whereas international scholars highlight intercultural adaptability, negotiation strategies, and cross-cultural pragmatics. Second, the findings indicate that while national literature often focuses on linguistic units with explicit cultural meaning, international research tends to explore deeper cognitive and symbolic structures underlying communication. These differences contribute to a rich, multidimensional understanding of linguacultural competence.

Another important finding concerns the methodological approaches employed in studying linguacultural competence. The analysis shows that national scholars rely heavily on descriptive, comparative, and ethnolinguistic methods to identify culturally significant elements within the language. International scholars, on the other hand, frequently employ discourse analysis, ethnographic observation, sociopragmatic studies, and experimental methods to investigate how culture influences communicative behavior in real-life contexts. This methodological diversity expands the theoretical scope of linguacultural competence and highlights its complexity as a multidisciplinary research area.

The findings also demonstrate the growing pedagogical relevance of linguacultural competence. Both national and international literature increasingly emphasize the need to integrate cultural content into language teaching. The study shows that linguacultural competence is considered essential for developing learners' ability to interpret cultural signals accurately, avoid communicative misunderstandings, and engage in effective intercultural dialogue. Teachers are encouraged to use authentic materials, cultural comparisons, project-based activities, and discourse-level instruction to develop learners' sociocultural awareness. These findings highlight the educational value of linguacultural competence and its role in shaping globally competent language users.

Finally, the synthesis of the collected data reveals that linguacultural competence is a multidimensional construct consisting of cognitive (cultural knowledge), behavioral (communication norms), pragmatic (speech strategies), and affective (cultural sensitivity) components. This confirms that linguacultural competence extends far beyond simple linguistic proficiency and requires a holistic integration of cultural understanding and communicative skills. The findings therefore reinforce the necessity of viewing language and culture as interdependent phenomena and support the development of more culturally informed approaches in linguistic research and language pedagogy.

Analysis of the Results. The analysis of the findings demonstrates that linguacultural competence is a multifaceted construct, integrating cognitive, pragmatic, sociocultural, and behavioral components. By examining national and international literature, it becomes evident that the two traditions, while converging on the importance of linking language and culture,

differ in their focus and methodological orientations. National research primarily emphasizes the preservation of cultural identity, moral values, and traditional communicative norms, highlighting how language reflects the worldview and mentality of the Uzbek-speaking community. This focus allows learners to develop a culturally grounded linguistic identity, which is essential for understanding their own culture and effectively transmitting it through language.

International scholarship, by contrast, underscores the functional and adaptive aspects of linguacultural competence. The emphasis is on the learner's ability to interpret and negotiate meanings across different cultural contexts, applying pragmatic and discourse norms appropriately in intercultural communication. Analysis shows that this perspective fosters not only cultural awareness but also flexibility and intercultural problem-solving skills. These findings suggest that international approaches are more oriented toward the dynamic, interactive, and situational aspects of communication, whereas national approaches tend to prioritize static, heritage-based, and identity-oriented features of language culture.

The comparison of methodological strategies further deepens this understanding. In national studies, descriptive and comparative methods allow for the identification and categorization of culturally specific lexical and phraseological items. This approach is particularly effective in highlighting language-specific cultural markers and traditional forms of expression. Conversely, international studies frequently employ discourse analysis, ethnographic observation, and experimental approaches, providing insights into real-life communication patterns and sociopragmatic behaviors. The analysis indicates that combining these methodologies could provide a more comprehensive understanding of linguacultural competence, integrating both theoretical and practical dimensions.

From a pedagogical perspective, the analysis shows that linguocultural competence is increasingly recognized as a critical component of effective language instruction. Its development requires not only linguistic training but also exposure to cultural norms, values, and social practices. The findings suggest that integrating authentic cultural materials, cross-cultural comparisons, role-plays, and project-based tasks into the curriculum significantly enhances learners' ability to navigate intercultural interactions. The analysis also highlights that successful development of linguacultural competence depends on a balanced approach that addresses both knowledge acquisition and practical application.

Finally, the synthesis of national and international perspectives suggests that linguacultural competence should be conceptualized as a dynamic and evolving skill set. Its development is continuous, context-sensitive, and shaped by both formal education and real-world intercultural experiences. The analysis confirms that learners who acquire a robust linguacultural competence are better equipped to avoid miscommunication, appreciate cultural diversity, and participate effectively in globalized communication environments. Thus, the study emphasizes the necessity of viewing language and culture as inseparable, mutually reinforcing dimensions of human communication.

Analysis of Results. The analysis of the findings demonstrates that linguacultural competence is a multifaceted construct, encompassing cognitive, pragmatic, sociocultural, and behavioral components. By examining national and international literature, it becomes evident that while both traditions emphasize the inseparable connection between language and culture, they differ in focus and methodological orientation. National research, particularly in Uzbek and CIS contexts, primarily emphasizes the preservation of cultural identity, moral values, and traditional communicative norms. It highlights how language reflects the worldview and mentality of the Uzbek-speaking community. This focus allows learners to develop a culturally grounded linguistic personality, which is essential for understanding their own culture and transmitting it effectively through language.

In contrast, international scholarship highlights the functional and adaptive aspects of linguacultural competence. Emphasis is placed on the learner's ability to interpret and negotiate meanings in diverse cultural contexts, applying pragmatic and discourse norms appropriately in

intercultural communication. The analysis shows that this perspective fosters cultural awareness, flexibility, and intercultural problem-solving skills. National approaches, however, tend to focus more on static, heritage-based, and identity-oriented features of language culture. Together, these perspectives provide a multidimensional understanding of linguacultural competence.

Methodological analysis further clarifies these differences. National studies often use descriptive and comparative methods to identify and categorize culturally significant lexical and phraseological units, which is effective for highlighting language-specific cultural markers. International research, on the other hand, frequently applies discourse analysis, ethnographic observation, and experimental methods to investigate real-life communication patterns and sociopragmatic behaviors. This methodological diversity suggests that combining approaches from both traditions could yield a more comprehensive understanding of linguacultural competence, integrating both theoretical and practical dimensions.

From a pedagogical perspective, the analysis indicates that linguacultural competence is a critical component of modern language instruction. Its development requires not only linguistic training but also exposure to cultural norms, values, and social practices. Integrating authentic cultural materials, cross-cultural comparisons, role-plays, and project-based tasks significantly enhances learners' ability to interpret cultural signals, avoid misunderstandings, and engage in effective intercultural dialogue. The analysis highlights that the successful development of linguacultural competence depends on a balanced approach addressing both knowledge acquisition and practical application.

Finally, synthesizing national and international perspectives confirms that linguacultural competence is dynamic and multidimensional. It involves the integration of cognitive knowledge, behavioral norms, pragmatic strategies, and affective sensitivity. Learners who develop strong linguacultural competence are better equipped to navigate intercultural communication, appreciate cultural diversity, and participate effectively in globalized environments. Thus, the analysis reinforces the necessity of viewing language and culture as mutually reinforcing and inseparable dimensions of human communication.

Scientific Novelty. The scientific novelty of this study lies in its systematic and comprehensive examination of linguacultural competence as conceptualized in both national and international literature. While previous research has explored either linguistic or cultural aspects of language learning, this study integrates multiple scholarly perspectives to provide a more holistic understanding of the phenomenon. By analyzing theoretical definitions, methodological approaches, and pedagogical applications, the research identifies both convergences and divergences between national and global academic traditions. This comparative approach allows for a more nuanced conceptualization of linguacultural competence as a multidimensional construct that encompasses cognitive, pragmatic, sociocultural, and affective components.

One of the key contributions of this study is the synthesis of national and international interpretations, which has not been fully addressed in previous research. The analysis demonstrates how Uzbek and CIS scholars emphasize the preservation of cultural identity, traditional communication norms, and the role of language in reflecting collective mentalities, while international research highlights intercultural adaptability, negotiation of meanings, and the dynamic aspects of cross-cultural communication. The integration of these perspectives offers a comprehensive theoretical model that bridges static cultural knowledge with practical intercultural communication skills.

Additionally, the study provides methodological innovation by proposing a combination of descriptive, comparative, content-analytical, and discourse-based approaches for studying linguacultural competence. This methodological framework enables a more rigorous analysis of both linguistic forms and the cultural meanings they encode, contributing to a deeper understanding of how learners acquire and apply culturally informed communicative skills.

From a pedagogical perspective, the novelty also lies in emphasizing the integration of linguacultural competence into language education through authentic materials, cross-cultural comparisons, project-based learning, and discourse-level instruction. This approach moves beyond traditional grammar- and vocabulary-centered teaching and promotes the development of learners' sociocultural sensitivity, intercultural problem-solving abilities, and communicative effectiveness in real-world contexts.

Overall, the study advances the field by offering a multidimensional, comparative, and pedagogically applicable model of linguacultural competence. It establishes new theoretical and practical insights that can guide further research, curriculum design, and the development of effective strategies for fostering culturally competent language users in a globalized world.

Conclusion. The analysis conducted in this study demonstrates that linguacultural competence is an essential component of modern language proficiency, bridging the gap between linguistic knowledge and cultural understanding. Both national and international literature agree that successful communication extends beyond grammar and vocabulary; it requires awareness of culturally encoded meanings, pragmatic norms, and socio-cultural contexts. While national scholars emphasize the preservation of cultural identity and traditional communicative norms, international perspectives highlight adaptability, intercultural negotiation, and the dynamic aspects of cross-cultural communication. Together, these perspectives provide a comprehensive and multidimensional understanding of linguacultural competence.

The study also shows that linguacultural competence is a multidimensional construct composed of cognitive, pragmatic, sociocultural, and affective components. Cognitive aspects involve knowledge of cultural norms, values, and worldview; pragmatic aspects relate to appropriate speech strategies and communicative behavior; sociocultural components concern understanding social conventions and etiquette; and affective aspects include cultural sensitivity and empathy. This integrated model highlights that linguacultural competence is not static, but develops dynamically through education, real-life intercultural interaction, and ongoing exposure to diverse linguistic and cultural contexts.

Pedagogically, the findings confirm that integrating linguacultural competence into language teaching significantly enhances learners' ability to interpret cultural signals, avoid misunderstandings, and engage in effective intercultural dialogue. Teachers are encouraged to incorporate authentic materials, cultural comparisons, role-plays, project-based learning, and discourse-level instruction into curricula to foster learners' sociocultural awareness and communicative effectiveness.

In conclusion, linguacultural competence is a critical factor for developing globally competent language users capable of navigating multicultural environments with sensitivity and efficiency. By combining theoretical insights, methodological approaches, and pedagogical strategies from both national and international research, this study contributes to a deeper understanding of linguacultural competence and provides practical guidance for language educators. Future research may focus on empirical assessment methods, curriculum development, and the impact of digital and intercultural technologies on learners' development of linguacultural competence.

References

1. Byram, M. (1997). *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Multilingual Matters.
2. Kramsch, C. (1998). *Language and Culture*. Oxford University Press.
3. Wierzbicka, A. (2006). *English: Meaning and Culture*. Oxford University Press.
4. Hall, E. T. (1976). *Beyond Culture*. Anchor Books.
5. Risager, K. (2007). *Language and Culture Pedagogy*. Multilingual Matters.
6. Safarov, Sh. (2012). *Til va madaniyat munosabati*. Toshkent: Fan.
7. Nazarov, K. (2020). *Lingvoma'daniyatshunoslik asoslari*. Toshkent: Fan.

8. Abdurahmonova, G. (2018). Linguocultural aspects of communication in Uzbek language. *Philology and Linguistics Journal*.
9. Fantini, A. (2009). *Assessing Intercultural Competence: Issues and Tools*. Centre for Intercultural Learning.
10. Cortazzi, M., & Jin, L. (1999). Cultural mirrors: Materials and methods in the EFL classroom. In E. Hinkel (Ed.), *Culture in Second Language Teaching and Learning* (pp. 196–219). Cambridge University Press.
11. Krashen, S. (1982). *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Pergamon Press.
12. Bialystok, E. (1990). *Communication Strategies: A Psychological Analysis of Second Language Use*. Blackwell.
13. Apresjan, J. (1992). *Ethnolinguistics and Cognitive Linguistics*. Moscow: Nauka.
14. Pavlova, T. (2015). Teaching intercultural competence in foreign language education. *Journal of Linguistic Studies*, 22(3), 45–60.
15. Kachru, B. (1992). *The Other Tongue: English Across Cultures*. University of Illinois Press.

MUNDARIJA

PEDAGOGIKA , PSIXOLOGIYA VA METODIKA	
Xudoyberdiyeva S. H. Zamonaviy psixologiyada ilmiy faoliyatning ijtimoiy-pedagogik ahamiyati	4
Эргашева Д. К. Цифровизация образования как дидактическая проблема.....	2
Райхонова З. Ш. Проектная деятельность как метод формирования исследовательских навыков у студентов.....	6
Karimova L. I. Maktabgacha ta’limda raqamli o’yinlar orqali bolalarning intellektual salohiyatini oshirishning zamonaviy usullari	10
Nozimov J. T., Norqulova A. A. Raqamli texnologiyalar asrida telefon va internetning inson psixikasiga ta’siri.....	16
Usmonova M. S. Transformatsiya markazini tashkil etishning nazariy-metodologik asoslari.....	19
Rajabova G. Z., Pхomova N. Bolalikdagi emotsional beparvolikning yashirin travma sifatida shakllanishi va hayotiga ta’siri	25
Шадиева Д. А., Бозорова Д. А. Мимика и её роль в выражении эмоций и намерений.....	29
Razzoqova N. R. Jaloliddin Rumiy hikmatlarida ta’lim-tarbiya masalalari.....	34
Jalilov Z. B., Sodiqova Sh. I. Sharq mutafakkirlarining ta’lim-tarbiyaga oid ma’naviy va axloqiy qarashlari.....	37
Qurbonova N. B. Ilm –fan taraqqiyotida o’zbek pedagogikasining tutgan o’rni.....	41
Jamolova T. N., Ostonova Sh. A. Sun’iy intellekt texnologiyalarining zamonaviy ta’lim va axborot sohasidagi roli	46
Ergashova N. Z., Bo’ronova M. M. Farzandning kelajagi — kitobdan boshlanadi: oilaviy kitobxonlikning ahamiyati	51
Xolova M., Ochilova N. Konstitutsiya — davlatimiz qomusi.....	55
MUSIQA VA TASVIRIY SAN’AT	
Murodova R. M. Maktab o’quvchilarining tasviriy san’at darslarida badiiy rivojlanishini ta’minlashning ilmiy-pedagogik asoslari.....	58
Berdiyeva Z. A. Tasviriy san’at darslarida maktab o’quvchilarining tafakkurini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish.....	62
Nematov D. Y. Musiqa ta’limida pedagogik va axborot texnologiyalarining integratsiyasi: o’qituvchi mahorati va samaradorlik omillari.....	67
ANIQ VA TABIIY FANLAR	
Jo’rayev Q. I., Ramazonova D. J. AI asosidagi baholash tizimlarining an’anaviy baholashga nisbatan ustunliklari	72
Холов М. Н. Тождества истинные на решетках подпорядков.....	77
Aminov A. A., Xusanova N. 10-sinf fizika mavzularini raqamli laboratoriya dasturlari asosida o’qitish metodikasi	88

IJTIMOIY FANLAR

Qilichev R. E. Mangulikga burkangan Jaloliddin Manguberdi.....	91

FILOLOGIYA FANLARI

Nosirova N. N. Adaptive ai-driven language learning frameworks: a comparative analysis of learner modeling techniques in personalized instruction.....	96
Khayitova A. R. Technological innovations in english language teaching	101
Husenova Sh. F. Nazar Eshonqulning “San’at” va “Tobut” hikoyalarida hayot va o‘lim falsafasi.....	107
Jabbarova F. A. Milliy va xalqaro adabiyotda lingvokultural kompetensiyaning talqinlari.....	113

QAYDLAR UCHUN

QAYDLAR UCHUN

TA'LIM TRANSFORMATSIYASI

ILMIY – METODIK JURNAL

№. 4

BOSH MUHARRIR

Buxoro davlat pedagogika instituti rektori, p.f.d. (DSc),
professor MA'MUROV BAHODIR BAXSHULLAYEVICH

Muharrir:

A. Kalandarov

Texnik muharrir:

G. Samiyeva

Sahifalovchi:

Z. Elmurotova

Dizayner:

M. Arslonov

Nashriyot litsenziyasi AI № 178. 08.12.2010. Original –
maketdan bosishga ruxsat etildi: 01.07.2025. Bichimi: 60/84 ¹/₁₆
«Times New Roman» garn. Ofset bosma usulida. Ofset bosma
qog'oz. Bosma tabog'i 6,75 Adadi 50. Buyurtma № 124. Bahosi
kelishilgan holda.

«Sharq-Buxoro» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Buxoro shahar O'zbekiston Mustaqilligi ko'chasi, 70/2 uy.
Tel: 0(365) 222-46-46

